101 ANADOLU EFSANESİ

saim sakaoğlu

Damla Yayınevi Nu. 46

DAMLA YAYINEVİ
Bâbıâli Cad. Nu. 50
Cağaloğlu - İSTANBUL
Telefon: 26 21 99

Yayın Hakkı (Copyright): Damla Yayınevi. **Kapak:** Ökkeş İlhan. **Dizgi - Tertip - Baskı:** Yüksel Matbaası. **Kapak baskısı:** Kuşak Matbaası Ofset Tesisleri — 1976

Dr. SAİM SAKAOĞLU

101
ANADOLU EFSANESİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Anadolu baştanbaşa efsanedir. Halkımızın engin muhayyilesi, az-çok bir şekle sahip olan her taş yığını için güzel hikâyeler ortaya koymuştur. Günlük hayatın pek çok gâilesi bu efsanelerde ifadesini bulmuş, Anadolu'nun mert insanları, zaman zaman teselliyi bunlarda aramışlardır.

Efsanelerin hemen hepsinde ortak bir hususiyet olarak, insanların doğruluktan ayrılmamaya davet edildiğini görürüz. Yalan söyleyenler, tartıda hile yapanlar, emanete ihanet edenler, doğru söze kulak asmayanlar, kendini beğenmişler ve daha başkaları, efsanelerde ya cezalandırılırlar, veya uygun bir şekilde ikaz edilirler. Gözlerini mal hırsı bürüyen pek çok insan, efsanelerin büyülü havasında iyilik yapmayı, doğru yola girmeyi kolaylıkla öğreniverir.

Aslında, efsanelerin en mühim vasfı olan inandırabilme, ikna edebilme hususiyeti, bizleri hudutları çizili bir dünyada yaşamaya zorlar. Zaten efsanelerde yer alan hâdiselere inanmayan, inanmak istemeyen kimseler için, bu tür anlatmalar hiç bir şey ifade etmezler. Masalla efsane arasında görülen en mühim fark da, budur. Masal dinleyicisi, onun hakikatte cereyan etmediğini bilir, ona göre dinler. Ama, efsaneler için böyle bir şey söz konusu değildir. Onun dinleyicileri, içindeki hâdiselerin mutlaka cereyan ettiğini kabul ederler.

Bu noktayı biraz daha açmak gerekirse şöyle diyebiliriz: Efsane bir zamana, zemine ve şahsa bağlıdır. Masalda ise bunu bulamayız. Onlar «evvel zaman içinde» vuku bulan hâdiseleri anlatırlar. Kitabımızın ilerideki sayfalarında okuyacağınız gibi, efsanelerin bazıları, gününe varıncaya kadar tarihte belirli bir yere sahiptir.

Efsane dünyasının kapısını bir kere açmayagörün, kolay kolay kapatamazsınız. Biz de öyle yaptık. Sizlere Anadolu'nun bağrından koparılmış 101 efsanelik bir demet sunuyoruz. Bazılarını bildiğiniz, ama pek çoğunu ilk defa burada tadacağınız bu efsaneler hazinesini zamanla daha da geliştireceğiz. Anadolu insanının efsaneleri hiç bir cilde sığabilir mi?

Yıllardan beri derlediğim efsanelerin bir bölümünü neşrederek emeğimi değerlendiren DAMLA YAYINEVİ ilgililerine şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Erzurum, 29 Şubat 1976 *Dr. Saim SAKAOĞLU*

I

1. GELİN TAŞLARI

Anadolumuzda gelinlerle ilgili pek çok efsane nesilden nesile, dilden dile dolaşa dolaşa günümüze kadar gelmiştir. Aralarında benzerlikler bulunmakla beraber apayrı motifleri içine alanları da vardır. Bu anlatmalardan güzel örnekleri seçip sunacağız. Bazı benzerlikleri gösterebilmek düşüncesiyle de ayrı ayrı bölgelerimizde anlatılan, hemen hemen aynı adla anılan bu efsanelerimizden birkaçı ayrı başlıklar altında verilmiştir.

Erzurum'un Aşkale ilçesinin Kandilli bucağına bağlı Merdiven köyünde, evlenme çağına gelen bir delikanlıya komşu köylerinin birinden güzel bir

gelin getirilmektedir. Gelini getirecek alayda damadın erkek kardeşi de bulunmaktadır. Bölgenin âdetine göre damat, gelin getirecek alayda bulunmaz, evin damında onların gelişini bekler.

Gelini getiren alayın bir istirahat anında yengesini gören damadın kardeşi, onun güzelliğine vurulur, içine bir ateş düşer. Artık aklı hep gelindedir. Delikanlı geline baktıkça bir hoş olur; gelin de bir müddet sonra onun bakışlarına karşılık vermeye başlar. Bunlar birbirlerine baka baka köyün giriş yerine kadar gelirler.

Anlatıldığına göre düğün alayı tam köye gireceği sırada gelinle damadın erkek kardeşi taş kesilirler. Köylüler, girişteki bu taşlara «Gelin Taşları» adını vermiştir. Hatta, bu iki genç arasındaki, köylülerce uygun görülmeyen ilgiden ötürü de buradan gelip geçenler taşlara tükürür veya taş atarlarmış.

2. GELİN TAŞLARI

Giresun ile Şebinkarahisar ilçesi arasında Eğribel Sıradağları uzar gider. Bu, adı pek duyulmayan sıradağların üzerinde, bir yanı geline benzeyen taş yığınları vardır. Başka bölgelerimizde de benzerlerine rastladığımız bu taşların, dinleyenlerin gözlerini dolu dolu eden acıklı bir hikâyesi vardır.

Bölgede zengin bir ağa yaşamaktadır. Fakat ağanın kızının şöhreti babasından fazladır, ondan daha fazla tanınmaktadır. Çünkü ağanın kızı, insan değil, sanki bir melektir. Güzelliği dillere destan olmuştur. Onu bir gören hemen âşık olmaktadır. Bu güzelliğe sahip olmak isteyen pek çok zengin, ağa-

nın kapısını çalar, damatlık dilermiş. Ama kızın gönlünde zengin filan yatmamaktadır, gelenlerin hepsini geri çevirir. Babası da «Bir tek kızım» der, evladına baskı yapamaz.

Kızın gönlü başkasındaymış meğer; kız, babasının çobanlarından Hekdi İsin adlı bir delikanlıya âşık olmuş. Kız, bu delikanlıya haber yollar ve babasından habersiz, gizli gizli buluşurlar, görüşürlermiş. Bu tür buluşmalar bir müddet devam etmiş. Bir gün kızın babası kızı ile çobanı arasındaki ilgiyi öğrenir. Hemen kızını konağının en üst katındaki odalardan birine hapseder.

Kız ağlamaya başlar, günlerce ağlar. Ağa babası da merhamete gelmez bir türlü. Kız, yine ağlamaktan gözlerinin kızardığı bir gün odanın çatmasında bir ip görür. Yastığını yatağın içine yerleştirip uyuyor gibi yaptıktan sonra çatmadan ipi pencerenin okuna bağlar. İpe tutunarak aşağıya iner. Çobanın kaldığı yere gidip onu bulur. Ağanın kızı ile çobanının buluşmaları böylece bir müddet devam ederse de bu da duyulur. İlkinde fazla bir cezaya çarptırılmayan çoban bu sefer falakaya yatırılır. Çoban böylece her gün dövülüp dövülüp salıverilir.

Kızını çobanına vermek istemeyen ağa, onu ilk gelen dünürcüye vermeyi kararlaştırır. Nitekim ilk gelen görücüye «Evet» cevabını verir. Düğün hazırlıkları başlar. Düğün günü gelip çatar, kızı almaya gelirler.

Kızını, kendisi gibi zengin birine verdiği için ağa çok mutludur, fakat kızı hiç de öyle değildir. Bu sebepten kız, gelin giderken babasının elini öpüp hayır duasını almaz. Öyle ki babasının yüzüne bile

bakmak istemez. Gelini almaya gelenler yola koyulurlar. Düğün alayı Eğribel'e gelince, elinin öpülmemesine sinirlenen ağa beddua eder ve yaşlı gözlerle «Kızım taş ol!» der. Dua kabul olunur ve kız ile yanındaki gelinci taş olurlar. O günden sonra da bu taşa «Gelin Taşı» denilir.

3. GELİN KAYALARI

Yozgat ilimizin batı istikâmetinde Gelin Kayaları adı verilen bir yer vardır. Yürüyüşle bir saat kadar çeken bu yerin şöyle bir efsanesi anlatılır:

Vaktiyle bu kayalara yakın köylerden birinde güzel bir kız yaşarmış. Güzelliği dillere destan olan bu kızı komşu köylerden bir delikanlıya verirler. Düğün günü gelip çatar. Gelin alayı hazırlanır. Alayda hep develer vardır.

Bu güzel kızı seven bir başkası daha varmış. Kimsenin bilmediği bu âşık, düğün günü adamlarıyle beraber alayın önünü keser, alayda ne kadar erkek varsa hepsini öldürür. Durumunun hiç de iyi

olmadığını gören gelin ellerini açarak Allah'a yalvarmaya başlar:

«Yâ Rabbim, eğer senin sevgili kullarından isem beni bu zalimlerin eline bırakma. Ya kuş yap, uçur; veya buracıkta taş ediver.»

Allah Teâla kızın bu duasını kabul eder ve gelin beraberindeki develerle birlikte taş olur.

Bugün kayalara bakıldığı zaman şöyle bir manzara görülür: Çökmüş develeri andıran yanyana sıralı iri kayalar; bunların orta gerisinde yalnız başına duran ve ellerini önüne kavuşturmuş bir gelini andıran, tahminen üç insan yüksekliğinde dimdik bir kaya... Uzaktan bakıldığı zaman, efsaneyi bilen birisi için ürperti veren bu kayalara Yozgatlılar o günden sonra Gelin Kayaları adını vermişlerdir.

4. GELİNCİK KAYALARI

Bahçekapı (Orbuzu), Malatya merkezine bağlı tarihî bir kasabamızdır. 5000'e yaklaşan nüfusu ile de Doğu Anadolumuzun pek çok ilçesinden büyüktür. Ayrıca hemen yakınında bulunan Aslantepe'nin Malatya'nın ilk yerleşme merkezi olduğu da tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. İşte bu tepenin üzerinde, bir gelin alayını andıran acaip kayalar vardır. Çevre halkının Gelincik Kayaları adını verdiği bu taş yığınlarının şöyle bir hikâyesi vardır:

Vaktiyle Aslantepe'de kızı ile yaşayan fakir bir kadın varmış. Bu kızın güzelliğini duymayan kalmamış. Nihayet ülkenin kralının oğlu da bu güzelliği

işitir ve görmeden ona âşık olur. Babası ne kadar ısrar ederse de oğlunu bu sevdadan vazgeçiremez. Sonunda oğul babayı ikna eder. Kızı istemeye gelen elçiler fakir ananın şaşkın bakışları arasında ondan bir «Evet» cevabını alırlar. Aslında ananın gönlü yoktur kızını vermeye.

Her iki tarafta da düğünler kurulur. Sonuncu gün kızı almaya gelirler. Aslantepe eteklerinde gelin alayı görülür. Gelirler, gelini alıp giderler. Gelin alayı Gelincik Kayaları mevkiine gelince yavaşlar. Alaydakilerin meraklı bakışları arasında iki atlı Aslantepe'ye doğru süratle uzaklaşır. Gelin hanım, anasının evinde oklavasını unutmuştur, onu getireceklerdir.

Atlılar yaslı anaya varırlar, durumu anlatıp oklavayı isterler. Ana oklavayı gelenlere teslim eder. Eder ama, başından beri hiç istemediği bu evlenmeye de beddua etmeden geri kalmaz:

«Gelinlik tacınla, gelinlik elbisenle, askerinle, alayınla taş kesilesin.»

Ananın duası kabul olur ve atlıların getireceği oklavayı beklemekte olan alay, atı ile, eşyası ile taş kesiliverir.

Anadolu'nun pek çok yerlerinde anlatılan benzeri hikâyelerin güzellerinden olan bu efsaneye konu teşkil eden taşların bir adı da Gelin Kayası'dır.

5. KIZTAŞI

Van'ın 50 kilometre kuzeyinde küçük bir köy vardır: Amik. Bugün dinlenme yeri olarak çok rağbet gören bu küçücük köyümüzde Van Gölü'nün harikulâde görünüşlerini âdeta şaşkınlıkla seyredersiniz. Bu güzelliğe bir de gölün karşı yakasında, heybetli duruşu ile Süphan Dağı'nı eklerseniz seyrine doyum olmaz bir manzara ile karşı karşıya kalırsınız.

Süphan Dağı'nın güney etekleri ile Van Gölü'nün kuzeyi arasında yer alan, bugün daha çok arkeolojik kazıları ile ün yapan Adilcevaz ilçesiyle Amik köyünü sonsuz bir aşk bağı ile birleştiren şu hikâ-

ye Van dolaylarında herkesin bildiği, söylediği bir efsane olarak anlatılmaktadır.

Vaktiyle Amik köyünden delikanlının biri Adilcevaz dizdarının güzel kızına âşık olur. Delikanlı her gece koskoca gölü yüze yüze karşıya geçer, sevdiğiyle görüşürmüş. Dizdarın kızı da, sevgilisi, kendisini kolayca bulabilsin diye, kıyıdaki yüksekçe bir taşın göle bakan cephesinde ışık yaktırırmış.

Bu iki sevgili böyle uzun bir müddet buluşmaya devam ederler. Delikanlı her gece gölü yüzerek geçer, sevgilisi de kıyıda ışığı yakar. Ne delikanlı gölün dalgalarından korkar, ne de dizdarın kızı babasından...

Bir gece kuvvetli fırtına ışığı söndürür. Bütün aramalarına rağmen ışığı göremeyen delikanlı azgın dalgalarla boğuşa boğuşa perişan olur. Sonunda kaybolup gider.

Sevdiği gencin gelmediğini gören genç kız sabaha kadar bekler. Sonunda Allah'a yalvarmaktan başka çare bulamaz:

«Allahım, ya benim de canımı al, veya beni taş yap; kıyamete kadar sevgilimin başucunda kalayım.»

Duası kabul olan kız taş olur. Bugün Adilcevaz'da, gölün kıyısında bir taş vardır. Adına Kıztaşı derler ve ilâve ederler:

«Bu, gölün dalgaları arasında kaybolan sevgilisini bekleyen dizdarın kızıdır.»

6. GELİN TAŞI VE DEDE TEPESİ

Güzel İzmir'imizin Bergama ve Dikili ilçeleri arasında Kaynarca denilen büyük bir bataklık varmış. Sazlarla örtülü olan bu bataklıkta pek çok kaynak gizliymiş. Bu kaynaklara düşenler, tabaklanmış deriye dönerlermiş.

Vaktiyle bu Kaynarca'nın olduğu yerde bir memleket varmış. Verimli tarlaları, besili hayvanları pek çokmuş. Bu memleketin halkı o kadar zengin olmuşlar ki, ekinlerini ekmek, hayvanlarını otlatmak için başka yerlerden işçi getirip çalıştırıyorlarmış. Fakat gelenler oranın ahlâkını bozmuş, halkı baştan çıkarmışlar.

Bir gün bu memlekete bir pîr gelir, halka nasihatta bulunarak akıllarını başlarına toplamalarını söyler. Bu pîrin sözlerine kimse kulak asmadığı gibi, bir de altın ve gümüş dolu iki kuyunun arasına ekmek su vermemeksizin hapsederler. Pîrin haline acıyan bir kız, kimselere görünmeden bu ihtiyara ekmek ve su getirir, onu ölmekten kurtarır.

Bir müddet sonra bu kızın düğünü olur. Kırk gün, kırk gece süren eğlencelerden sonra bütün halk sarhoş olur, yerlerde sürünmeye başlarlar. Gelin yeni evine gitmek için atına biner, yola çıkılır. O bölgenin âdetine göre, geline, köyün hemen yakınında bulunan bir kuyudan üç yudum su içirmek ve aynı kuyunun etrafında üç defa dolaştırmak gerekir. Kuyunun başına gelinir, tam gelin su içiceği sırada o pir karşılarına çıkar ve der ki:

«Durmadan arkamdan yürüyün, sakın arkanıza bakmayın. Yoksa hepiniz taş olursunuz!»

Pîrin bu sözlerinden korkan halk onun peşine takılır ve koşmaya başlar. Arkalarından müthiş gürültüler kopar, acı çığlıklar atılır. Buna dayanamayan birisi arkasına dönüp bakar. Evlerden suların fışkırdığını, memleketi kara dumanların bürüdüğünü görünce «Yandım.» diye kendisini yere atıverir. Ne olduğunu anlamak için hepsi arkalarına bakarlar; pîrin sözünü dinlemedikleri için de taş kesilirler. Kurtarmak istediği kızın taş kesilmesine çok üzülen pîr, tepeye tırmanır ve fazla gidemeden orada ruhunu teslim eder.

Bu hadiseden sonra, kızın taş kesildiği yere Gelin Taşı, pîrin ruhunu teslim ettiği tepeye de Dede Tepesi adı verilir.

Bu efsaneyi tamamlayan şu iki motifi de buraya eklemeyi faydalı buluyoruz.

Kaynarca'daki memlektin batması sırasında başka bir gelin de bir katar deve ile birlikte Çandarlı'ya gidiyormuş. Bu kâfile de oldukları yerde taş kesilmiş. Çandarlı yolunda, Demirtaş'ın yanındaki Katar Kayalar adını bu hadiseden alıyormuş.

O büyük felâket sırasında Kaynarca'dan kaçmak isteyen bir bezirgân Kalarga Tepesine sığınır. Bütün eşyası ile birlikte taş olmaktan kurtulamaz. Bugün Kalarga Tepesinde görülen kayalar, halkın ifadesine göre, birbiri üstüne konmuş bez toplarına ve bir adama benzemekteymiş.

7. MENEKŞE KALESİNDEKİ HEYKELLER

Mersin ilimize 40 km. uzaklıktaki Menekşe Kalesi adı verilen tarihî kalıntılar vardır. Bu kale'nin çevresindeki pek çok şey gibi, hemen girişte duran biri erkek diğeri kız suretindeki heykele de çevre halkı uygun hikâyeler atfederler. Bunlardan birisi şöyledir:

Civar köylerde oturan bir genç kız ile delikanlı birbirlerine gönül verirler. Yaşları da henüz yirminin altında... Ama aileleri bu iki genci birbirine vermeye pek razı değildir. Kızın babası vermek istemez, oğlanın babası almak istemez. Sevginin temiz ateşiyle yanıp tutuşan gönüllere kavuşma

ümidini verecek bir su lâzımdır artık. Onun da bir tek yolu vardır: Kaçmak, birlikte kaçıp uzaklara gitmek.

Sessizliğin ortalığı kapladığı bir gecede kız, daha önceden hazırladığı bohçasını kolunun altına aldığı gibi delikanlının kendisini beklediği yere rüzgâr gibi, uçar gibi gider. Binerler atlarına ve kaybolup giderler gecenin karanlığı arasında.

Neden sonra kızın babasının haberi olur. Hemen adamlarını yanına alıp birkaç koldan kaçakları takibe başlar. Sonu belli olmayan bir kovalamacadır bu. Önce gidenler atlarının yorulması üzerine Yollarına yaya devam ederler. Arkadan gelenlerden bir kol Menekşe Kalesi'nin girişinde kıstırır. Artık kurtuluş ümidi kalmamıştır. Üzerlerine pek çok silah çevrilmiştir. Kız, kurtuluşu Allah'a sığınmakta bulur ve başlar dua etmeye:

«Allah'ım, ya bizi bu zalimlerin elinden kurtarıp birbirimize bağışla, veya ikimizi de şuracıkta donar taş eyle.»

Kızın duası kabul olur, sevdiği delikanlı ile birlikte Menekşe Kalesi'nin girişinde taş olup kalırlar.

Bugün Kale'yi ziyaret edenler, her halde bu iki heykelin böyle bir güzel hikâyenin kahramanları olduklarını düşünmezler bile.

8. EJDERHA I

Doğu Anadolu'yu kuzeye bağlayan en önemli yol Erzurum - Trabzon transit yoludur. Kış aylarındaki kar fırtınaları ile tanınan Kop ve Zigana Geçitleri gibi zorlu tepelerden geçen bu yol ayrıca tabiî güzellikleriyle de dikkati çekmektedir. Yol üzerindeki Bayburt gibi şirin, Gümüşhane, Torul gibi sakin yerleşme merkezleri, gelip geçenlerin hafızalarında unutulmayacak izler bırakacak yurt köşeleridir.

Bayburt'u Gümüşhane'ye bağlayan yolun otuzuncu kilometresinde, sağ tarafta, bir dağın eteğinde kurulmuş Nişantaşı (Ostuk) köyü vardır. Köyün ete-

ğinde kurulduğu dağın üzerinde, yılan şeklinde ve kıvrıla kıvrıla köyün üzerine doğru gelen bir taş yığını vardır. İskelet de diyebileceğimiz şekil şaşılacak derecede bir yılana benzemektedir. Köyün içerisinde son bulan baş kısmı tam bir yılan başını andırmaktadır. Boyu ise yüz metre kadardır.

Bu yılan-ejderha üzerine muhtelif efsaneler anlatılmaktadır. Bunlardan birkaç tanesini sunuyoruz.

Halkın ejdarha dediği büyük bir yılanın köye gelmekte olduğunu görenler evlerini terkedip kaçmaya başlarlar. Yaşlı olduğu için fazla uzaklara gidemeyen bir kadın, çaresizlik içinde bir yere çömelir. İhtiyar kadın burada ejderhanın gelip kendisini yemesini beklemeye başlar. Diğer taraftan da Allah'a dua eder, şöylece yalvarır:

«Allahım, ya beni taş kes, ya onu.»

İhtiyar kadının duaları kabul olunur, ejderha gelebildiği son noktada taş kesilir.

Benzer bir anlatmada ise yaşlı kadının yerini hamile bir kadın alır. O dua eder; dualarının kabul olması ile de ejderha taş kesilir.

Daha değişik bir anlatma ise şöyledir: Ejderha köye girdiği zaman, çevrede bilgisi ve ermişliği ile tanınan Oslu Hoca'ya müracaat edilir. Hoca hazır bulunanların huzurunda dua edip ejderhaya dönerek şöyle der:

«Ya mübarek hayvan, dur!»

Bunun üzerine ejderha orada taş kesilir.

Bahsedilen ejderha şekli halen bütün heybetiyle köyün üzerinde durmaktadır. Yalnız, önceleri samanlık olarak kullanılan ağız boşluğu ve çene kısımları kırılarak yerine okul yaptırılmıştır.

Bayburt - Gümüşhane yolcuları dikkatli bakarlarsa anayoldan bu ejderhayı görebilirler.

9. EJDERHA II

Bugün Elazığ ilimizin bir bucağı olan, eski günlerin şaşaalı Harput'u ile ilgili olarak bir efsane anlatılır:

Harput'a bir ejderha musallat olur, geceleri şehre yaklaşırken büyük gürültüler, korkunç homurtular çıkarır. Halk bundan son derece korkar. Ama yapacakları bir şey yoktur. Ejderhanın bu gelişleri bir müddet devam eder. Şehir halkı da, onun her gelişinde aynı korkuyu duyar.

Ejderhanın, yine korkunç gürültüler çıkararak geldiği bir gece, bazı kimseler, devrin büyük âlimi Fetahmet Baba (Fatih Ahmet Baba)'ya koşarlar.

Durumu birkaç cümle ile ona anlatırlar. Fetahmet Baba halka korkmamalarını, ejderhanın onlara bir şey yapamayacağını söyler.

Gecenin karanlığında neye uğradığını anlamayan şehir halkı evlerinden dışarı çıkıp canlarını kurtarmakla meşgulken Fetahmet Baba ejderhanın gelmekte olduğu istikâmete doğru gider. Herkes kaçtığı için yalnız kalan Baba avuçlarını Allah'a açarak dua etmeye başlar. Duasını bitirip avuçlarını yüzüne süreceği sırada, üstüne gelmekte olan ejderha da taş kesilir.

Anlatıldığına göre, ejderhanın şekli bugün bile canlılığını muhafaza etmekteymiş. Fetahmet Baba'nın mezarı ise halk tarafından ziyaret ve adak yeri olarak büyük ilgi görmektedir.

10. EJDER VE ÇOBAN

Erzurum - Bingöl yolu üzerinde küçük bir ilçemiz vardır: Çat. Erzurum'dan itibaren Çat'a kadar yol pek iyi değildir. Fakat Çat'dan sonra o yolu da bulamazsınız. Kağnı tekerleklerinin oyduğu yolun ortası, yanlarından yer yer 35-40 santimetre daha aşağıdadır. Bu yol üzerinde, Çat'a bağlı iki küçük köy arasında dikkatleri üzerine çeken kayalar vardır. İki ayrı efsanenin birleşmesinden meydana gelen güzel bir hikâyeye sahip olan bu taşlar için köylüler şunları anlatmaktadır:

Kurbanlı (Erzani) köyü ile onun mezraı olan Başköy arasındaki eteklerde sürüsünü otlatan çoba-

nın biri karşısında büyük bir ejder görünce korkusundan ne yapacağını şaşırır. Çoban, Aktaş adı verilen mevkiden ikindiye doğru sürüsünü köye doğru getirirken gördüğü bu ejderi taş etmesi için Allah'a yalvarır, bu isteğinin yerine gelmesi halinde de O'na yedi kurban keseceğini adar.

Çobanın duası kabul olur, kendisinin ve sürüsünün üzerine doğru gelmekte olan ejder taş kesilir. Artık rahata kavuşan çoban köyüne döner ve kurban kesmeyi ihmâl eder. Nasılsa hatırladığı bir gün saçları arasında yakaladığı yedi biti öldürerek adağının yerine geldiğini kabul eder. Çobanın bu hareketi karşısında Allah da onu ve sürüsünü taş etmek suretiyle cezalandırır.

Bugün, Çat-Bingöl yolundan geçenler taş çoban ve sürüsüyle birlikte aynı akıbete uğrayan ejderi de görürler. Yalnız şu farkla ki, ejderin başı yolun bir tarafında, vücudu diğer tarafındadır.

11. TAŞ OLAN ÇOBAN

Ağrı, üzerinde en çok efsane söylenen, çeşitli vesilelerle hatırlanan bir dağımızdır. Büyüğü ve küçüğü olması ile de ayrıca söz konusu edilmektedir. Nuh Aleyhisselâm'ın teknesinin varlığı ile de daima hatıra getirilen büyüğü, ayrıca yurdumuzun en yüksek noktası olması bakımından da dikkatleri üzerine çeker.

Ağrı'nın eteklerinde sürüsünü otlatan bir çoban nasılsa fazlası ile yükseklere çıkar. Aşağıya inmek güçtür, imkânsızdır. Kurtuluş ümidi yok gibidir. Allah'a yalvarır, dua eder, kurban kesmeye karar verir:

«Yâ Rabbim, beni bu felâketten kurtarırsan sana yedi tane kurban keseceğim.»

Çobanın duası Allah indinde kabul olur. Çoban sürüsü ile birlikte salimen aşağıya iner. Felâketten kurtulan çoban kurbanları unutmaz. Allah'a yedi tane bit kurban eder. Kurtulduktan sonra verdiği sözü değişik bir şekilde yorumlayan bu çoban, sözde, vaadini yerine getirmiş olur. Fakat çok geçmeden hem kendisi, hem de sürüsü Allah tarafından taş haline getirilir. Böylece lâyık olduğu cezaya çarptırılmış olur.

Bugün, Ağrı Dağının eteklerinde çobanın mezarı, daha doğrusu ona ait olduğu söylenen bir taş yığını hâlâ durmaktadır. Ama, bu taşlar, kimbilir ne gibi bir maksatla bir arâya getirilmiştir, kimseler bilmez.

12. ÇOBANDEDE

Erzurum - Artvin yolu üzerinde, tarihî kalıntıları ile tanınan şirin bir köyümüz vardır. Vaktiyle burada Atatürk Üniversitesi'nce yaptırılan kazılarda pek çok eski eser bulunmuş ve yurdumuzun muhtelif yerlerindeki büyük müzelere yerleştirilmişti. Erzurum'dan 15 kilometre uzaklıkta bulunan ve Dumlu bucağına bağlı olan Güzelova (Tufanç) köyünde, yakınlarında bulunan bir mezar ile ilgili olarak bir efsane anlatılır. Benzerlerine başka bölgelerimizde de rastlanılan bu efsane şöyledir:

Mezar, köyün 5 kilometre uzağında ve bir dağın eteğindedir. Bu mezarda gömülü olduğu rivayet

edilen çoban, koyunlarını bu bölgede otlatırmış. Akşam olunca da sürüsünü alır, köye dönermiş. Böylece çobanın işi bir müdet devam etmiş.

Yine böyle bir gün çoban sürüsünü alır, köyden yola çıkar ve hayvanları otlata otlata dağın eteğine kadar gelir. Burada çobanın eceli tamam olur, vâdesi biter ve ölür. Çobanın ölümünden sonra, Allah tarafından, elindeki deyneği ağaç, koyunları taş ve koyunlarının sütü göze olur.

Bugün köy halkı koyunlarının sütünün çoğalmasını o gözenin suyunun çoğalmasına; azalmasını ve kesilmesini de gözenin suyunun azalmasına bağlarlar.

13. ÇEÇ DAĞI

Çeç kelimesinin ne mânâya geldiğini belki hepimiz bilmeyiz; ama, «Arpa, buğday çeç olur / Güzeller güleç olur» türküsünü dinlemeyenimiz yok gibidir. Çeç kelimesinin en güzel mânâsı, ona en yakışanı, bence şu olabilir: Çiftçinin kavurucu yaz güneşinin altında, alnından damlayan ter daneleri.

Nevşehir'in Avanos ilçesinde, halkın Çeç Dağı adını verdiği bir tepe vardır. Bunun üzeri, anlattıklarına göre, bir masa üzeri kadar düzdür. Hiç, üzeri düz olan dağ da olurmuymuş demeyiniz. Elbette olur. Hem, hikâyesi bu oluşu ne güzel anlatıyor.

Vaktiyle çiftçinin biri ekinlerini harmanladıktan

sonra kurttan kuştan, hırsızlardan korumak için büyük bir yığın haline getirir. Kendisi de başında beklemeye başlar. Mal bu, «Canın yongası» demişler. Ama herkesin öyle çok malı yok ki saklasın. Fakiri var, yoksulu var.

Bir gün biri çıkar gelir çiftçinin karşısına. Fakirdir, yoksuldur. Biraz buğday ister çiftçiden. Belki o koca yığından alındığı belli olmayacak kadar az bir buğday... Ama çiftçi hiç oralı olmaz. Üstelik fakir köylüsünü bir güzelce de azarlar, sonra da kovar. Fakirin dili yok ki bir şeyler söylesin, taş yürekli kalbi yok ki kötü laflar etsin. Dediği sadece «Allah, seni de, buğdayını da taş yapsın!»

Bugün Çeç Dağı adı verilen burada, dikkatlice bakılırsa, ayrıca insana, orağa, yabaya benzer taş parçalarının olduğu görülür. Merhametsiz çiftçi bütün varlığı ile birlikte taş olmuştur.

14. DİKMETAŞ

Güzel yurdumuzun pek çok yerinde belirli şekle sahip taşlar vardır. Bunların her birinin kendisine has bir hikâyesi vardır. Aralarında gözle görülür bir benzerlik olsa bile hepsinin hikâyesi bizim için ayrı bir değer taşır. Bu şekillerin tesirinde kalırız zaman zaman, ister istemez bazı taş kümelerini bir şeye benzetmeye çalışırız. İçlerinden sivri bir kayayı, insana benzeyen başka birini, tatlı bir hikâyenin ruh okşayıcı havası içinde başka bir âlemden gelmiş gibi seyrederiz.

Bunlardan biri de Bayburt - Çaykara yolu üzerindedir. Bayburt'tan birkaç kilometre ötede ve

Alıçlık (Kestesi) köyüne ayrılan yolun karşısında, köylülerin Dikmetaş adını verdikleri bir taş yığını vardır. Bu yığın, Çoruh nehrinin ötesinde ve Buğdaylı (Danzut) köyünün yolunun ağzındadır. Anayoldan geçenler bu taş yığınını birkaç yüz metre uzaktan görürler. Bu taş yığınının bulunduğu yere Düzükâr Mevkii denilir.

Halk arasında bu taşlar için şöyle bir hikâye anlatılır. Vaktiyle Dikmetaş (Hayık) köyünde zengin bir ermeni yaşarmış. Bunun geniş tarlaları ve bol bol hayvan yemi varmış. Bu zengin ermeni otları, samanları çevrenin hayvan besicilerine satarmış.

Bir yıl kış mevsimi çok ağır geçer. Besicilerin hayvanlara yedirecek yemleri kalmaz. Bu yem kıtlığından pek çok köylünün malları kırılır. Otun bir demetine değer biçilemez olur. Otu kalmayan müslüman köylülerden biri ermeniye gider, hayvanları için bir miktar ot ister. Ermeninin niyeti kötüdür. Kendisinden ot istemeye gelen köylünün çok güzel bir kızı olduğunu bilir. Kızın babasına bir şartla ot vermeyi kabul eder. Eğer köylü, güzelliği dillere destan olan kızını bu ermeniye verirse o da karşılığında ot verecektir.

Baba, istemeye istemeye, sıkıla sıkıla durumu kızına açar. Kızı bu evliliğe hayır derse de kardeşlerinin, ana ve babasının aç kalmaması için kabul eder. Çok mutekit bir kız olan müstakbel gelin günlerce Allah'a yalvarır, dua eder. Düğün günü yaklaştıkça müslüman kızın duaları sıklaşır. Bu arada ermeninin babasına vereceği otların taş kesilmesi için de dua eder. Bir gece sabaha karşı Allah'a şöyle yalvarmağa başlar:

Estir kaba yel estir
Bugün dağlara destur
Gavurun yığınını
Sabahınan taş kestir

Müslüman kızının duası Allah indinde kabul olunur ve o gece ermeninin bütün otları yığınlar halinde taş kesilir. Bunlardan bir tanesi bugün açık olarak, yığının bağ yerleri belirli bir şekilde görülmektedir.

Diğer yandan ertesi sabah güney rüzgârı esmeye başlar ve bütün karları kısa zamanda eritir. Bir müddet sonra da her tarafta otlar bitmeye, tabîat yeniden canlanmaya başlar.

15. KARDEŞLER TEPESİ

Üzerine efsane söylenen tepelerimiz pek çoktur. Tokat - Turhal yolu üzerindeki Dökmetepe, Konya'nın merkezindeki Alâeddin Tepesi bunlardan birkaçıdır. Sivas ilimizde de böyle bir tepe efsanesi anlatılır.

Anadolu'da eşkıyaların kol gezdiği devirlerde, can ve mal emniyetinin bulunmadığı yıllarda, insanlarımızın korkusu, her türlü tasavvurun üstündedir. Ana ile babanın evlâdından, kardeşin kardeşten, karının kocadan ayrı kalmasına sebep olan bu eşkıya baskınları çok ocakları yıkmış, pek çoklarında da derin yaralar açmıştır.

Sivas'ı Malatya'ya bağlayan yolun Kızılırmak Nehri'ni geçtiği yerde Kardeşler Tepesi adı ile anılan bir yer vardır. Bu bölgede çiftçilik yapan iki kardeş bir eşkıya baskını sırasında birbirlerinden ayrılmak zorunda kalırlar. Herbiri bir yana kaçmak, canlarını eşkıyaların şerrinden kurtarmak için uğraşır. Bunlar bir daha görüşmekten, belki de sağ kalmaktan o kadar umutsuzdurlar ki ayrılırlarken birbirlerine söz verirler:

«Bir daha buluşursak taş olalım.»
«Bir daha buluşursak taş olalım.»

Aradan geçen zaman zarfında her ikisi de hayatları kurtarmayı başarırlar. Fakat birbirlerinden habersizdirler. Bir müddet ayrı ayrı yerlerde çalışırlar. İkisi de kendi işinde gücünde iken bir gün Kızılırmak'ın kenarında karşılaşırlar. Her ikisi de unutmuştur verdikleri sözü. Orada ikisi de taş olur.

Yakın zamana kadar tepelerin şekli insana benzermiş. Zamanla yağmur, rüzgâr gibi tabiat hadiseleri sebebiyle bu şekil bozulmuş. Bugün bu tepelerin insana benzerliği kalmamıştır.

16. ÜÇ KARDEŞ KANI

Efsanelerimizde yiğitlik, kahramanlık gibi hasletlere sık sık rastlanılır. Bunlardan biri de Bergama dolaylarında anlatılan aşağıdaki efsanedir:

Bergama'nın Kozak bucağının Kaplan köyünü Dikili'ye bağlayan yolun üzerinde Üç Kardeş Kanı denilen bir yer vardır. Burada, bir tepenin üzerinde yanyana duran insan şeklinde üç kaya vardır. Bu kayalar, boğazından kesilmiş, kanları gövdelerine akmış insanlara benzemektedir.

Vaktiyle burada üç erkek kardeş otururmuş. Bir gün, oturdukları tepenin karşısına düşen Midilli adasından bölgelerine düşman çıkar. Gelenler

Kozak yaylasını almak için bu tepeye kadar ilerlerler. Bu üç kardeş düşmana karşı şiddetli bir savunma örneği verirler. Bu sırada bölgenin hâkimi olan Kozak kralı da ordusu ile birlikte yetişir, büyük bir savaş olur.

Bu üç kardeşin yiğitçe çarpışması, yetişenlerin gayretleri düşmanı denize dökmeye yeter. Böylece memleketleri düşmandan kurtulmuş olur. Bu savaşta gösterdikleri başarı sebebiyle üç kardeşlerin ünü bütün yurda yayılır. Yiğitlikleri dillere destan olur. Bunların ünlerinden kral korkmaya başlar. Bir evhamdır başlar kralda, «Bir gün gelir, bunlar beni de yerimden ederler.» diye.

Sonunda kral askerleriyle cellâtlarını alır, bu üç kardeşin oturmakta olduğu tepeye ulaşır. Kralın niyetinden haberi olmayan kardeşler hemen ayağa kalkarlar, gereken saygıyı gösterirler. Kardeşler saygı gereği başlarını önlerine eğince cellâtlar kellelerini uçururlar. Fakat bu kardeşler yere yıkılacakları yerde orada, bulundukları şekilde taş kesiliverirler. Boyunlarından akan kanlar da aynı şekilde kalır.

Bu bölgeden geçen yolcular, hâlâ bu üç kardeşin yiğitliğini över ve acılarını hisseder. O günden beri de o yere Üç Kardeş Kanı denilmektedir.

17. SİVRİ TEPE

Karadeniz'in incisi Trabzon'umuzun en büyük ilçe merkezlerinden olan Vakfıkebir ile Tonya arasında Sivri adı ile bilinen bir tepe vardır. Bu tepenin iç taraflarında düz ve geniş bir ova uzanır. Vaktiyle Rum kafirleri bu ovada at koşturur, kılıç kuşanır, ok atarlarmış. Ovadan bakılınca heybetli bir görünüşe sahip olan Sivri'nin tam tepesinde ise veliler yatarlarmış.

Bu Rum akıncıları müslüman Türklerin üzerine seferler yapar, gafil yakaladıklarını esir alırlarmış. Sivri'nin eteğinden geçerken de atlarının nallarını söker, böylece gürültü yapmadan geçerlermiş. Çünkü, Sivrinin tepesinde yatan velilerden korkarlarmış.

Yine böyle bir seferden dönen Rumlar, gafil avladıkları bazı müslümanları iplere bağlamış, atlarının terkisinde getiriyorlarmış. Fakat bu sefer atlarının nallarını sökmeyi unutmuşlar. Bir yandan zaferin, bir yandan da memlekete dönmenin verdiği sevinçle «Zito, zito» diye bağıran, nara atan Rumlar Sivri'nin eteklerine gelince kendilerini ele vermişler. Tepedeki bütün ermişler yerlerinden doğrulmuş ve kafir askerlerini taşa tutmuşlar. Kırmızı lekeleri olan beyaz elbise giyen veliler kır atlarına binerek Rum kafirlerinin peşine düşmüşler. Nihayet onları Kumyatak Ovası'nda yakalamışlar. Rum kafirleri kılıçlarına sarılıp bunlara hücum etmişler; fakat muratlarına erememişler. Çünkü hepsi, velilerin duaları ile orada taş kesilmişler.

O günden sonra Kumyatak Ova'sında müslüman Türkler at oynatırlar. Her gece Sivri Tepe'deki veliler ateş yakarlarmış; ertesi gün de bu ateşin dumanları Sivri'yi kaplar, velileri gizli tutarmış.

18. AĞLAYAN KAYA

Manisa'nın güneyindeki dağa Sipil Dağı adını verirler. Bu dağın eteğinde herkesin dikkatini çekecek bir yapıya sahip olan bir kaya vardır; adına Ağlayan Kaya derler. Hiç kayanın ağlayanı olur mu, demeyiniz. Manisalılar bilirler ki bu kaya ağlar. Manisalılar yine bilirler ki bu kayanın acı bir hikâyesi vardır. Sorarsanız size de anlatırlar.

Vaktiyle bu yörede, birbirinden güzel üç kızı olan bir ana varmış. Ana ile kızları burada huzur dolu bir hayat sürerlermiş. Bir gün üç kardeş dolaşmak, hava almak için kırlara giderler. Bu kızlar ora senin, bura benim diyerek koşuşurlar dururlar. Bir

ara otururlar bir ağacın altına. Bir yılan gelir, üçünü de sokuverir kızların. Üçü de orada ölüverir. Kızlarının ancak ölüsüyle karşılaşabilen ananın kalbini büyük bir acı kaplar. Dayanamaz bu acılara bu bağrıyanık ana. Göz yaşları ırmak olur, başlar çağlayıp akmaya.

Allah, bu annenin bu kadar acı çekmesine razı olmaz, onu taş haline getirir. Bugün, Manisalıların Ağlayan Kaya dedikleri taş parçası, aslında bu üç güzel kızın anasıdır.

Bu kayanın yılı belirli günlerinde ağladığı söylenir; güya o günler, annenin taşlaşmadan evvel ağladı günlermiş. Manisalılar böyle diyorlar. Onlardan anlatmak, bizden dinlemek. Ama isteyen inanabilir de.

19. ŞAHİTLER KAYASI

Afyon'dan çıkıp da Kütahya yolu boyunca ilerlerken gözümüze sütun şeklinde birkaç tane kaya parçası ilişir. Yanlarına yaklaştığımızda bunların insana benzeyen altı tane taş parçası olduğunu görürüz. Çevrede anlatıldığına göre bu taşların şöyle bir hikâyesi vardır:

Afyon'un yakın köylerinden birinden 6 kişi şahitlik için şehire inerler. Mahkemeye varırlar. Hakim kendilerine sorar:

«Doğru söyleyeceğinize yemin eder misiniz?»

Onlar da sırayla cevap verirler:

«Evet doğru söyleyeceğim, eğer yalan söylersem Allah beni taş etsin.»

Hepsi de kendilerine sorulan suallere cevap verirler. Hakîmler mahkemeyi karara bağlarlar. Bunlar da işleri bittiği için yine hep birlikte köyün yolunu tutarlar. Tam, bugün Şahitler Kayası denilen yere gelince hep birlikte taş kesilirler.

Daha sonra onların köye gelmediğini görenler, mahkemede söyledikleri sözlerin yalan olması sebebiyle taş kesildiklerini anlarlar. Bu taşlar hâlen gelip geçenlerin dikkatlerini çekmektedir. Belki de aynı köyden şahitlik için Afyon'a gidenlere doğru söylemeleri için ihtarda bulunmaktadır.

20. TAŞLAŞAN ANA İLE YAVRUSU

Masalların, önce, dizine kadar, sonra göbeğine kadar, derken tamamen taşlaşan kötü kalpli padişahına karşılık efsane dünyamızda da pek çok taşlaşma motifine rastlanılır. Çocukluğumuzun kulağımızda kalan «Sakın bunu yapma, yoksa Allah seni taş yapar» ihtarı da, bu masal ve efsane dünyasının günlük hayatımıza aksetmiş bir sesi gibidir. Anadolu'muzun her bir bucağında görülen ve basitçe bile de olsa bir belirli şekle sahip olan taşlar için söylenen hikâyeler, her yaşın dinleyebileceği bir tazelik taşır.

İşte böyle taşlardan biri de Konya'nın Ermenek

ilçesine bağlı Küçük Karapınar köyündedir. Köylülerin «Kale» diye adlandırdıkları yüksek bir kayalığın tepesinde yer alan ve uzaktan bakılınca, sırtına çocuğunu sarmış bir kadın silüetini andıran bir taş vardır. Çevrede bunun için anlatılan hikâye şöyledir:

Taze çocuğu olan bir ana, yavrusunu bir kenara bırakır, ekmek yapmak için hamur yoğurmaya başlar. O bu işle uğraşırken küçük yaramaz da bir kenarda oturmaktadır. Kendini hamurun ve tandırın telâşesine kaptıran ana neden sonra çocuğunun altını pislettiğini farkeder. Hemen acele ile bebeğin altını değiştirmek ister. Fakat yanında yöresinde su bulamaz. Ekmekler fırındadır, yanabilir; çocuğun altı açık, rahatsız olabilir. Hemen gözüne yakınındaki bir kapta bulunan deve sütü ilişir. Çocuğunun temizliğini bununla yapar.

Fakat kadının bu yaptığı, nimete karşı işlenmiş bir hürmetsizliktir. Allah Tealâ, bu yanlış hareketi cezasız bırakmaz ve ana ile yavrusunu taşa inkılap eder. Uzaktan görülen kayalığın bir parçasını teşkil eden bu ana ve yavru motifini canlandıran taş, köylülere her zaman bu hadiseyi hatırlatır ve onların nimete karşı hürmetsizlik etmemelerine dikkati çeker.

21. BÜYÜK VE KÜÇÜK AĞRI

Derler ki, dünyada dümdüz bir ovadan yükselerek boyunu gösteren dağların en yükseği Ağrı'dır. Hatta ilâve ederler, Everest tepesi bir çok dağların en yüksek tepesidir. İşte, dümdüz bir ovada yükselen dağların en yücesi ile küçüğünün hikayesi:

Vaktiyle Sürmeli Çukuru'nda iki kız kardeş varmış. Bunlar birlikte dolaşır, evlerinin odun ihtiyacını karşılarlarmış. Yine bir gün evlerine götürmek üzere ormanda odun hazırlarlar, odunları bağlarlar. Sıra sırtlarına yüklemeye gelince büyüğü:

«Bacım, kurbanın olayım, gel şu yükü benim sırtıma yükleyiver.»

Bacısı odunları ablasının sırtına yüklemediği gibi acı bir cevap vermekten de geri kalmaz:

«Ben senin hizmetçin değilim ki kaldırayım. Kocaya gitmekte benden çabuk davranırsın da bir çöpü mü sırtına yükleyemiyorsun.»

Derken iki kardeş kavga etmeye başlarlar. Sonunda döğüşmekten yorgun düşerler. Fakat dilleri hâlâ işlemektedir. birbirlerine beddua etmeye başlarlar:

«Allah seni öyle bir dağ etsin ki yaz kış üstünden kar eksik olmasın.»

«Sen de öyle bir dağ olasın ki başından yılan çıyan eksik olmasın.»

Her ikisinin de duaları kabul olur. Bugün biri Büyük Ağrı, diğeri de Küçük Ağrı olarak göğe baş çekmektedirler. Ayrıca büyüğünün tepsi daima karlı, küçüğü de yılanlı, akreplidir.

22. BÜYÜK AĞRI, KÜÇÜK AĞRI VE MURAT SUYU

Anlatıldığına göre Büyük Ağrı Beyazıtlı bir kadınmış. Beyazıtlılar uzun boylu, geniş omuzlu olurlar. Bu kadın da uzun boylu, geniş omuzlu, dağ gibi bir kadınmış. Kocası da Beyazıt taraflarındaki pek çok aşirete hükmeden bir ağa imiş; İran hududuna kadar bütün yaylalar bununmuş.

Beyazıt ağasının Dehol ve Sinek taraflarının ağaları ile aralarında bir kan davası vardır. Bir gün Beyazıt ağası diğer ağaların sürülerini çobanları ile birlikte kaldırtır. Bunun üzerine kavga olur. Dehol ve Sinek ağaları Beyazıt ağasının kardeşini öldürtürler. O günden sonra araya kan davası girer.

Bir gün Beyazıt ağası adamlarını alır, Dehol taraflarına gider. Aynı gün Dehol ağaları da adamları ile birlikte Beyazıt ağasının topraklarına girerler. Ağanın karısını, yedi oğlunu, yedi gelinini, yedi torununu sıraya dizerler. Ağa, kadına kocasının yerini sorar. Kadın da:

«Bilmiyorum.» der. Beyazıt ağasının oğullarından, gelinlerinden ve torunlarından birer tanesini yedi kurşunla vururlar. Kadına tekrar kocasının yerini sorar. O yine: «Bilmiyorum.» diye cevap verir. Oğlanlardan, gelinlerden ve torunlardan birer tanesi daha altı kurşunla öldürülürler. Derken altışar tanesini öldürmüşler. Yedinci torununun adı Murat'mış. Dehol'un ağası tüfeğini Murat'ın boğazına dayar, kadına kocasının yerini söylemesi için baskı yapmaya devam eder. Yerde yatan oğullarına, gelinlerine ve torunlarına kılı bile kıpırdamadan göz yuman kadın altı aylık Murat'ın ölmesine razı olmaz. Murat'ının öleceğini görünce dudakları kıpırdar, bir şeyler söylemek ister. Bunu farkeden Murat: «Ana, yerlerini söylersen günahım boynuna olsun.» der. Bunu duyan kadın dağ gibi dikilekalır, konuşamaz. Ağalar öldürülmeleri için emir verirler. Mavzeri Murat'ın boğazına sıkarlar. Murat: «Sağ ol ana.» deyip yere yıkılır. Kadının gözlerinden yaşlar Murat'ın üzerine damlamaya başlarken ağalar atlarını sürüp giderler.

Murat, yaranın tesiriyle su ister. Fakat Tendürek'in (Yanıkçukur) suyu olacak... Anası alır kucağına Murat'ını, Beyazıt'tan Diyadin'e kadar götürür. Yolda Murat'ın kanı damlar, dere olur; kanı damlar göl olur. Bir ara dinlenmek için çocuğu yere koyar, kalktığı zaman orada bir göl meydana gelir. Burası

şimdi Balık gölüdür. Balıkların rengi de Murat'ın kanından ötürü hep kırmızıdır.

Çocukla kadın Tendürek'e gelirler. Murat orada iki avuç su içer. Çok geçmeden de ruhunu teslim eder. Kadın ağlar, ağlar. Daha sonra da Murat'ın cesedini çalı ile, çöp ile çevirir, memleketine döner. Bu hadiseden üç gün sonra Tendürek dağının karnından uzun bir su çıkar, başlar akmaya.

Ana kadın Beyazıt'a döndükten sonra, şimdi Büyük Ağrı'nın olduğu yere gelir. Gözünün önünde yedi oğlu, yedi gelini, yedi torunu birer birer canlanır. Ellerini açar, Allah'a yalvarmaya başlar:

«Allah'ım, gözümün önünde oğullarımı, gelinlerimi, torunlarımı vurdular; evimi, yurdumu talan ettiler; yüreğim kabardı, dağ gibi oldu. Allah'ım, benim canımı al da bu dertlerden kurtulayım. Canımı almazsan beni burada dağ eyle de el âleme ibret olayım.»

Biraz sonra bir Acem Rüzgârı eser, bir hışıltı olur. Rüzgâr kadının kulağına bir ses getirir, çok zeyıf bir ses... Der ki:

«Anaaa.»

Kadın şöyle bir bakar ki ne görsün... Murat gelmiş, dizinin dibinde durur. Kadının duası Allah indinde kabul olur. Kendisi başında yaşmağı ile, oğlu da onun dizinin dibinde dağ oluverirler.

Bugün, bizim Büyük Ağrı dediğimiz dağ Beyazıt ağasının karısı, Küçük Ağrı dediğimiz dağ ise en küçük oğlu Murattır. Kadının Murat'ı Tendürek'e gömdüğü yerden fışkıran su da Murat Suyudur.

Halkın ifadesine göre bugün, Cuma geceleri Büyük Ağrı'dan ince bir ışık yakılır. O gece dağdan

iniltiler gelir. Beyazıt halkı, köylüler bilir ki Murat acıkmıştır. O, şimdi ufak bacakları ile anasının yanına gelecektir. Başını anasının dizine koyan Murat biraz dinlenir. Anası onu emzirir, yedirir, içirir, altını temizler; sonra Murat'ını yerine bırakır. İşte o zaman sabah olur.

Murat Suyu da her yıl Nisan-Mayıs aylarında taşar. O günler Murat'ın öldürüldüğü günlerdir. Murat, acısından ağlar; Murat kan ağlar; Murat kan kusar. O günlerde su, hep «Murat, Murat» diye akar.

II

1. OĞLAN — KIZ KABİRİ

Kars'ın Tuzluca ilçesinin Iğdır ilçe hududuna yakın bir yerinde taşlardan meydana gelmiş bir yığın vardır. Halk bu taş yığınını, mahallî söyleyişle «Oğlan - gız gebiri» demektedir. Pek çok taş yığınına atfedildiği gibi bunu da güzel bir hikâyeye bağlamışladır. Anadoluda her taş yığınının bir hikâyesi vardır. Oğlan gız gebiri'nin de kihâyesi şöyledir:

Vaktiyle çevredeki köylerden birinde, delikanlının biri gönlünü köyün güzeline kaptırır. Kız da genci sever, aşkına karşılık verir. Fakat babası bu işe «Olmaz!» der de başka bir şey demez. Deli-

kanlının babası, yakınları giderler, kızı, Allah'ın emri, Peygamber'in kâvli ile isterlerse de bir netice alamazlar. Delikanlı için tek yol kalmıştır: Kızı kaçırmak.

Delikanlı ile sevgili bir olup kaçarlar. Kızın babası da duyar duymaz adamları ile beraber peşlerine düşer. Delikanlı ile kız kaçar, arkadakiler kovalar; onlar kaçar, öbürleri kovalar. Derken takipçiler öndekilere yetişirler. Baba delikanlıya acımadığı gibi evlâdına da acımaz, ikisini de oracıkta öldürürler.

Zamanla mezarları kaybolmasın diye, delikanlı ile kızın öldürüldüğü yere taş yığmışlar. Hatta bugün bile yoldan geçenler oraya bir taş atmadan yoluna devam etmez.

2. KAYBOLAN NEHİR

Gümüşhane'nin Bayburt ilçesinin Maden bucağına bağlı Taht köyünün kuzey ve güney istikâmetlerinde pek çok tarihî kalıntılar vardır. Bu kalıntılar, temellerinden anlaşıldığına göre bir kilise ve pek çok eve aittir. Bu kalıntıları gezmek bir saat zaman almaktadır. Bunlardan kuzeydekilere Gobdat, güneydekilere ise Hörsenk adı verilir. Bu adların, vaktiyle kurulu olan mahallelere ait olduğu söylenir.

Hörsenk ile, yine o civardaki mağaralar arasında vaktiyle keleklerle geçilebilen bir su varmış. Bu su bugün bir değirmen arkı şeklindedir. Anlatıldığına göre bunun şöyle bir hikâyesi varmış:

Yakın zamanlara kadar köyün bütün arazisini sulayacak bir su kapasitesine sahip olan bu su bugün hemen hemen kurumuş gibidir; koskoca arazinin içinde, âdeta kaybolmuş gibidir. Vaktiyle Ermenilerin oturduğu bu köyde bir gün, gelinlerden biri çocuğunu suyun kenarına götürür, oraya kakasını yaptırır, Fakat çocuğunun temizliğini su ile yapmaz, yanındaki buğday ekmeği ile yapar. Daha sonra temizlik yapmak için kullandığı bu ekmeği suya atar. Bu durumu gören su da günden güne azalır, ancak bir değirmeni döndürebilecek kadar kalır.

Anlatıldığına göre bu su akışına toprağın altında devam ediyormuş. Hatta, bu suyun gürül gürül akışı, civardaki mağaralardan işitiliyormuş.

3. ÇOBAN BAĞIRTAN SUYU

Giresun'un Eğribel Yaylası'nın yükseklerinde, dağ kenarlarında Turna Ovası denilen bir yer vardır. Çok güzel tabiî manzaralara sahip bulunan bu ova bir asır öncesine kadar susuzmuş. Bugün ise burada çok soğuk bir su çıkmaktadır. Gözeden on beş taşı almak mümkün değilmiş, su o kadar soğukmuş. Ayrıca lezzetine da doyulmazmış. Buraya bugün tatil günlerinde kuzu çevirmek, eğlenmek için gelenler bu sudan içerler, fakat bir türlü tadına doyamazlar.

Vaktiyle çobanın biri sürüsünü otlatmak için buralara kadar gelir. Fakat hem kendisi fazlası ile

susamıştır, hem de hayvanlarının adım atacak halleri kalmamıştır. Üstelik kendisi yemekte kavurma yemiş, daha da susamıştır. Sürünün de su içip yatma zamanı gelir.

Çoban ellerini açıp Allah'a yalvarmaya başlar:

«Yâ Rabbim, ben bu sürümü nasıl götürürüm obama? Ne olur şurada bir su hasıl ediver. Sana bir kurban keseceğim.»

Çobanın duası Allah indinde kabul olur. Hemen orada bir kaynak meydana gelir ve su gürül gürül akmaya başlar. Buz gibi sudan kendisi de içer, sürüsündeki hayvanlara da içirir. Artık çobanın keyfi yerine gelmiştir. Suyu içen hayvanlar da yatak yerlerine çekilip uykuya dalarlar.

Çoban keyfinden ne yapacağını şaşırır. Oturup başını kaşırken eline bir bit gelir. Onu iki tırnağı arasında ezer. Aklından da bunu, Allah'a adadağı kurban olarak geçirir. Çobanın Allah'a karşı yaptığı bu hareket hemen cevabını bulur; Azrail oracıkta canını alıverir. Zamanla oraya gelenler çobanı Turna Ovası'na gömerler, oradan akmaya devam eden suya da Çoban Bağırtan Suyu adını verirler. Bugün o sudan içenler, çobana dua ederler. Ama bazılarınınki hayır duasıdır, bazılarınınki ise bedduadır.

4. EVRENLİ DAĞI

Evren, Anadolu'da halk ağzında yılan, ejderha *mânâsındadır. Yurdumuzun çeşitli bölgelerinde* bunlarla ilgili efsaneler vardır. Halkımızın hayalgücü, dağbaşlarındaki muhtelif şekillerdeki jeolojik oluşumlara uygun birer hikâye hazırlamak hususunda büyük bir başarı göstermektedir. Uzun yılların zevk süzgecinden geçerek günümüze kadar gelen bu hikâyelerden bazılarını aşağıdaki sayfalarımızda bulacaksınız:

Erzurum'un Aşkale ilçesinin Kandilli bucağına bağlı Merdiven köyünde de ejderha ile ilgili güzel bir efsane anlatılır. Söylendiğine göre, bu dağa bü-

yük bir ejderha gelmiş. Fakat ejderhanın köy halkına zarar vereceğini gören melekler bu duruma razı olamazlar; hemen, köyün daha aşağılarına inmeden ejderhayı göğe çekerler.

Köylülerin inanışına göre ejderhanın inebildiği yerler sonradan siyahlaşmış, Bugün oralarda ot bitmezmiş.

5. HAZRETİ ALİ VE SÜRÜSÜ

Burç, Gaziantep ilimize bağlı, şehrin hemen batısında yer alan küçük bir bucak merkezidir. Bucakta yaşayan yaşlıların anlattığı şöyle bir hikâye vardır; nesilden nesile anlatıla gelmektedir.

Hazreti Ali düşmanları ile yaptığı bir savaşı kazandıktan sonra kendisine ait koyun ve keçileri alarak dağa çıkar. Daha evvel yendiği düşmanları Hazreti Ali'ye beddua ederler.

Bu esnada ise Hazreti Ali sürüdeki hayvanları otlamaya bırakmış, kendisi de şalvarını yıkamakla meşguldür. Düşmanların ettiği beddua Hazreti Ali'ye geçer. Koyun ve keçileri orman haline gelirler. Elindeki şalvarı ise iki kolu olan bir dere olur.

Belli bir yerden dikkatlice bakıldığı zaman bütün bu şekliler görülür. Ormanlık arazi sanki bir koyun ve keçi sürüsü gibidir. Derenin kolları ise tıpkı bir şalvarı andırmaktadır.

Hazreti Ali'nin bu bölgeye gelip gelmediği ayrı bir mesele, yalnız halk muhayyilesinin Hazreti Ali'yi Anadolu'nun dört bir bucağında at koşturan bir cengâver olarak kabul etmesi, at izine benzeyen her şekle onun atının bir nişanesi gözüyle bakması pek yaygın bir inanıştır.

III

1. MERSİN

Güney kıyılarımızın incisi Mersin ilimizin adı ile ilgili çeşitli efsaneler anlatılır. Bunlar, daha ziyade, aynı ad ile anılan balık ve bitki ile ilgilidir. Kim bilir belki de balık ile bitki, adlarını bu güzel ilimizden almışlardır.

Bir gün Mersinli balıkçılar denize açılırlar. Açıklarda avlanırlarken bir köpek balığı sürüsüne rastlarlar. Bunlar avlayabildikleri kadar balığı yakaladıktan sonra akşama doğru kıyıya dönmeye başlarlar. Tam bu sırada önlerinden bir köpek balığı daha geçer. «Şunu da avlayalım.» deyip arkasından giderler. Büyük gayret gösterirler, sonunda onu da yakalarlar.

Kıyıda balıkların yağını almak için uğraşırlarken, son yakaladıkları balığın barsaklarında Mersin adının yazılı olduğunu görürler. Bu hadiseden sonra da ilin adı Mersin olarak söylenmeye başlar.

Başka bir efsaneye göre de, Mersin'e ilk gelen kavimler bölgeyi çalılarla kaplı olarak bulurlar. Kış mevsiminde geldikleri içinde bu çalıların ne olduğunu anlayamazlar. Yaz ayları gelince bu çalılardan beyaz beyaz çiçekler açmaya başlar. Bugün bölgede murt adı verilen meyve bu çiçeklerden meydana gelir. Bölgeye yerleşenler meyvenin adını Mersin olarak bildiklerinden kurdukları şehrin adına da Mersin derler.

Kim bilir daha ne güzel efsaneler vardır bu ilimizin adı ile ilgili... Belki en güzelleri daha derlenmiş bile değil. Ama, her halde, zamanla işlene işlene bu efsanelerin en güzelleri ortaya çıkacaktır.

2. ULU BURNU

Yeşil Giresun'umuzun Karadeniz kıyısındaki iki köyü arasında, seferdeki vapurların düdük çalarak selâmladıkları bir yer vardır: Ulu Burnu. Keşap ilçesine bağlı Hisarüstü köyü ile Espiye ilçesine bağlı Gülburnu (Zefre) köyü arasında, Karadeniz'in sarp kayalarını, oyuklarını ve yemyeşil ormanlarını bir arada görmek mümkündür. Doğu ve batı istikâmetlerinde gidip gelen bütün vapurlara düdük çaldırıp selâm verdiren bu burnun şöyle bir hikâyesi vardır:

Vaktiyle vapurun biri, dalgaların en azgın olduğu bir sırada fırtınaya tutulur. Sonunda kaptan

Gülburnu köyüne sığınmaya karar verir, Bugün Ulu Burnu diye adlandırılan yere gelince tayfalar yorulurlar, son gayretleriyle küreklere asılırlar. Bir ara kürek çekenlerin yer değiştirmeleri için mola verilir. Bu sırada, denizden gelen ve karaya doğru şiddetle esen rüzgârın tesiriyle gemi sarsılır ve dümeni kopar. Kaptan idareden aciz kalır. Tekne alabildiğine kayalara doğru sürüklenmektedir. Tam kayalara çarpacağı sırada geminin direğinde yeşil bir ışık yanar. Bu inanılmaz hadise gemidekileri şaşkına çevirir.

Söylendiğine göre orada bir ulu şahsın mezarı varmış. Gemicilerin kötü sonlarını gören bu ulu zat yeşil sarıklı olarak tekneye hâkim olmuş. Hatta tekneyi doğrulttuktan başka batan dümeni de yerine takmış. Sonunda da gemicileri yolcu etmiş.

Bu burun o günden sonra gemiciler tarafından mukaddes bir yer olarak kabul edilir ve her gelip geçişte düdük çalmak suretiyle selâmlanır.

3. GÖRMELİ KÖPRÜSÜ

Bir usta ile kalfası, Mersin'in Mut ilçesi yakınlarında çoşkun bir ırmak üzerinde köprü yaparlar. Bu köprü bugün Gezmeli Köprüsü diye bilinir. Bu köprünün yapılmasına büyük emek veren kalfa Süleyman ustasına bir sebepten dolayı darılır, yanından ayrılır.

Süleyman, aynı ırmağın başka bir çoşkun yerine gidip köprü yapmaya karar verir. Başlar köprüyü yapmaya. Gel zaman, git zaman kalfanın köprüsü de biter. Süleyman, eserini görmesi için ustasına haberciler gönderir. Kakikî bir usta olan diğeri, ne kalfasının kendisini çağırmasına, ne de yanından ayrılmasına kızmayarak yeni köprüyü görmeye ge-

lir. kalfasının eserini gördükten sonra beğendiğini belirtir, herkesin de bu köprüyü görmesini ister. Kalfasına der ki:

«Güzel yapmışsın, eline sağlık. Bu köprüyü, güzelliğini herkes görmeli.. Bunun adı Görmeli Köprüsü olsun.»

Bu görüşmeden sonra köprüye o ad verilir.

4. AĞA KÖPRÜSÜ

Giresun'un Espiye ilçesine bağlı Yağlıdere bucağının hemen yakınında, kemer taşından yapılmış bir köprü vardır. Çevre halkı tarafından Ağa Köprüsü, bazan da Ağanın Köprüsü olarak adlandırılan bu köprünün yapımında bir harç çeşidi olan horasanın kullanıldığı söylenir. Hatta içlerinden bazıları yapım esnasında yumurta akının da kullanıldığını söylerler. Köprünün ne zaman yapıldığı da belli değildir. Ancak, Ağa Köprüsü denildiği için, bir zengin tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Bu hususta birkaç güzel efsane halk arasında söylenegelmektedir. Bunlardan üç tanesini aşağıya

alıyoruz. Daha mânâlı oldukları için ilk ikisi bizce daha makul görülmektedir.

Köprünün, üzerine kurulduğu derenin üzerinde eskiden ufak bir çit varmış. Sular kabarınca bu çit işini göremez olurmuş. Yine böyle suların kabardığı bir gün ağanın kızı çitten geçeyim derken suya düşer. Bütün Bütün çırpınmasına rağmen kurtulamayan ağanın kızı sel sularına kapılarak boğulur. Ağa, günlerce evlât acısı çeker; kızının yokluğunu bir türlü unutamaz.

Bunun üzerine ağa, başkalarının çocukları da düşer, o analar babalar da acı çeker düşüncesiyle bu köprüyü yaptırır. Böylece baba, hem kızının acısını biraz olsun unutur, hem de başkalarının aynı acıyı çekmelerini biraz olsun önlemeye çalışır.

Diğer bir anlatmaya göre ise, ağa, Hacc'a gitmeye niyetlenir. Bunu öğrenen bölgenin çok sevilen hocası ağanın yanına varıp der ki:

«Hacc'a gitmek de sevaptır, ayrıca üzerimize farzdır. Amma, bu deremiz her yıl taşar, birçok can ve mal kaybına sebep olur. Eğer siz buraya bir köprü yaptırırsanız Hac sevabına nail olursunuz.»

Hocanın bu sözlerini akla yakın bulan ağa o yıl Hacc'a gitmez ve bu köprüyü yaptırır.

Başka bir anlatmada ağanın bu köprüyü yaptırdıktan sonra sarhoşlukla buradan düşerek öldüğü kaydedilmektedir. Buna benzeyen bir anlatmada köprüyü yaptırdıktan sonra halka zulüm etmeye başlar. Buna dayanamayan halk bir gün ağanın yolunu keserler ve köprüden aşağı atarak ondan kurtulurlar.

5. ÇOBANDEDE KÖPRÜSÜ

Erzurum - İran transit yolunda seyredenler çok çeşitli tabiî manzaralarla karşı karşıya kalırlar. Aras Nehri'nin geniş yatağını takip ettikçe her an değişen manzara, insanı, Doğu'ya değil de Batı'ya gidiyormuş gibi büyüler. Bu tabiî güzelliklerin dışında yol boyunca çeşitli tarihî kalıntılar da dikkatimizi çeker. Bunlardan başka bir de, bugün altı gözünden su geçen yedi gözlü köprü vardır. İnanışa göre, transit yolundan itibaren ilk göz olan kapalısında, köprünün yıkılması halinde yeniden yapımını sağlayacak para saklıdır.

Pasinler - Horasan yolundan Hınıs ve Muş is-

tikâmetine ayrılan yolun hemen başında olan bu köprünün hikâyesi şöyledir:

Bugün köprünün bulunduğu yerin hemen yakınlarına bir köprü yapılmaya karar verilir. Zamanın teknik elemanları gelirler, ölçerler, biçerler ve köprünün kurulacağı yere karar verirler. Köprü inşasına başlanabilmesi için köprü ayaklarına yer hazırlamak gerekir. Fakat yapılan bütün çalışmalar boşa gider, bir türlü köprünün ayaklarını tutturamazlar.

Bunlar bu işin nasıl olacağını düşünüp taşınırlarken, civardaki sürüsünü otlatan bir çoban yanlarına gelir. İşin aslını öğrendikten sonra sağına, soluna bakınır; biraz düşündükten sonra elindeki deyneği Aras Nehri'nin uygun bir yerine saplar. Orada bulunanların hayret eden bakışları arasında ayrı yeri eliyle işaret edip sürüsünün başına döner.

Çoban gittikten sonra, onun işaret ettiği yeri ve ona uygun olan yerleri köprüye ayak olarak seçerler. Nitekim yaptıkları yeni ayaklar dayanıklı olur ve böylece köprüyü tamamlarlar. Köprünün meydana gelmesinde emeği olduğu için adına «Çoban-dede Köprüsü» denilir.

6. ELEVİ

Giresun'un Görele ilçesine eskiden Elevi denirmiş. Anlatıldığına göre «Elin evi»nden bozma imiş. Elin evi, zamanla Elevi şeklini almış. Bugün bile Görelilere «Elevli» diye, şaka yollu takılırlarmış.

Hikâyesine gelince, vaktiyle Görele'nin denize yakın mahallelerinden birinde, bir burunda, zenginlerden birinin çok güzel bir köşkü varmış. Bu köşkün güzelliği dillere destan olmuş. Hatta herkes burayı görmek için Trabzon'a, Rize'ye giderken deniz yolunu seçerlermiş. Gerçekten de köşkün boyasının güzelliği, ağaçlarının çeşitliliği de-

nizden çok güzel görünürmüş. Gemidekiler, köşke yaklaştıkları zaman hep güverteye çıkar, hayran hayran seyrederlermiş.

Yine böyle bir yolculukta güverteye çıkan iki yolcu konuşurlarken uzaktan bu evi görürler. Köşkün güzelliği karşısında dili tutulan yolculardan biri ancak birkaç kelime söyleyebilir:

«Bak, elin evi ne kadar güzel.»

Diğer yolcular da hep aynı şeyi söylerler:

«Elin evi ne kadar güzel!»

«Elin evi ne kadar güzel!»

Böylece elin evi, bir köşkü işaret etmekten çok bir ilçeyi işaret eder olmuş. Bugün yaşlılar arasında hâlâ elevi olarak söylenir.

7. HIYARLIK DÜZÜ

Erzurum'un Horasan ilçesine bağlı Muratbağı (Maslahat) köyünde Hıyarlık Düzü adı ile bilinen bir yer vardır. Çevre halkının anlattığı hikâyeyi tarihî bilgilerle birleştirdiğimiz zaman ortaya güzel bir efsane çıkmaktadır.

28 Mart 1635'te İran Sefer-i Hümâyun'u için Üsküdar'dan hareket eden IV. Sultan Murad (1623-1640), üç ay beş günde Erzurum'un Ilıca bucağına gelir. Murad Han, aynı yılın 3 Temmuz günü büyük bir geçit resminden sonra Erzurum'a girer. Erzurum,-daki dokuz günlük bir beklemeden sonra 200.000 kişilik bir ordu ve 130 büyük topla Kars istikâmetin-

de yola devam edilir. Altı günde gidilen Erzurum -Kars yolunda Murad Han, bugün Muratbağı diye adlandırılan köyün düzüne otağını kurdurur, geceyi orada geçirirler.

Köy halkının anlattığına göre Murad Han, akşam üzeri köyün düzüne hıyar çekirdeklerini diktirir. Ertesi sabah, kalkan askerler akşam diktikleri çekirdekleri hıyar olarak görürler. Asker bu hıyarlardan yedikten sonra otağı söker ve Kars'a doğru yoluna devam eder.

İşte o günden sonra Muratbağı köyünün düzüne, Hıyarlık Düzü denilmektedir.

8. YAĞBASAN — YAĞI-BASAN MEVKİİ

Isparta - Afyonkarahisar il hududunda, Keçiborlu ilçesine yakın bir mevkiin adı Yağbasan - Yağıbasan'dır. Burada bir köprü, bir çeşme, bir de çayırlık vardır bu adla anılan. Köylüler buralara Yağbasan Köprüsü, Yağbasan Çeşmesi, Yağbasan Çayırlığı derler. Bu adın nereden geldiğini şu hikâye ile açıklıyor köylüler:

Bir yağ tüccarı bol miktarda yağ ile yola çıkar. Bu mevkie gelince şiddetli bir yağmura tutulur. Yağları yüklediği hayvanlar yol alamaz olur. Başka çare kalmadığını gören tüccar yağları hayvanlardan indirir, kendince uygun bir yere yerleştirir. Fakat

yağmur daha da artar, sel suları her tarafı kaplar. Bu arada çoşkun sular tüccarın yağlarını sakladığı yere de gelir, ordaki yağları basar.

Suların çekilmesinden sonra oraya gelen köylüler, tüccarın bütün yağlarının basıldığını görürler Bu hadiseden sonra o civardaki köprüye, çeşmeye ve çayırlığa aynı ad verilir.

Halk, hikâyeyi böyle anlatıyor, ama tarihî kayıtlar hiç de böyle söylemiyor. Yüzyılların ötesine gidersek karşımıza daha başka hadiseler çıkıyor. Bu mevkiin adını tarihe bağlayan araştırıcılar var, onlar da bu hususta şunları söylüyorlar:

1095-1175 yılları arasında Orta Anadolu'da hüküm süren Dânişmendoğulları Devletinin kurucusu Emîr Mehmed (Ahmed) Gâzî Dânişmend Tayıı'nın torunu, Emîr (sonra Melik) Gâzî'nin küçük oğlu'nun adı Melik Nizâmeddin Yağı-Basan'dır. Adı geçen devletin dördüncü meliki olan Yağı-Basan 1142 - 1164 arasında Sivas-Kayseri Dânişmendlilerinin başında bulunmuştur. Doğumu, babasının rumlara karşı kazandığı bir zafere tesadüf ettiği için Yağı-Basan diye adlandırıldığı tahmin edilebilir. Babasından sonra devletin idaresine en fazla hâkim olan Yağı-Basan'ın Isparta ilindeki mevkıe gelmesi maddetan imkânsızdır. Ancak, kendisinin Konya civarına kadar gitmiş olması, kızlarından birini Sultan Mes'ud'un oğlu Melik Şehenşâh'a vermesi gibi hususlar göz önüne alınırsa, Yağı-Basan adının Isparta taraflarına ne suretle gittiğini tahmin etmek pek de güç olmasa gerektir.

9. AYAKBASTI MEVKİİ

Tokat'ın Erbaa ilçesinin Kozlu bucağına bağlı Keçeci köyünün doğusunda, 45 dakikalık bir mesafede, köylülerin Ayakbastı Taşı adını verdikleri bir kaya parçası vardır. Çevre halkı, yürüyemeyen çocuklarını buraya getirip taşın üzerine bastırırlar. İnanışa göre çocuklar daha sonra yürümeye başlarlarmış. Bu taş ve bulunduğu yerle ilgili olarak şu hikâye anlatılmaktadır:

Horasan erlerinden Keçeci Baba, mekân tutacağı yeri bulmak için attığı sopasının peşinden Anadolu'ya gelir. Sopası, bugün Keçeci köyünün bulunduğu yere düşmüştür. Buraya yaklaşınca bir er-

meni köyüne uğrar. Ermeni kadınların birinden abdest almak için su ister. Yakınlarındaki ırmağı gösteren kadın kızgın bir eda ile: «Gözün kör mü, işte su.» der. Kadına bir şey söylemeyen Keçeci Baba, elindeki asâsını yere saplar. Hemen oradan su fışkırmaya başlar. Abdestini alır, büyükçe bir taş parçasının üzerine çıkıp ezan okur. Namazını kıldıktan sonra Allah'a dua eder.

«Yâ Rabbi, bu köyü yerle bir et, kaybolup gitsin.»

Bugün, Keçeci Baba'nın abdest alıp namaz kıldığı köy mevcut değildir; onun yeri baştan başa mezarlıktır.

Horasan erinin üzerine çıkıp ezan okuduğu taşın üst tarafında ayak izleri vardır. Oraya ayağını bastığı için de o bölgeye Ayakbastı Mevkii adı verilmiştir.

10. HAMAZ ÇAKILI

Bergama'yı bucak merkezi Kozak'a bağlayan eski yol üzerinde halkın Yelli Gedik dediği bir yer vardır. Bu gediği geçtikten sonra karşımıza bir çeşme gelir. Bunun sol ilerisinde, yoldan geçenlerin dikkatini çeken bir taş yığını vardır. Kozak'a gelip giden çevre halkı, bu taş yığınına üç taş atmadan geçmez. Eğer birisi bu işi yapmadan geçerse onun südünün bozuk olduğuna hükmedilir.

Anlatıldığına göre bu taş yığınının bulunduğu yere, başkalarının arkasından konuşan, onları çekiştiren birini diri diri gömmüşler. Köylüleri bu tür konuşmaları ile kızdıran bu adam, cezasını hayatı ile ödemiş.

Bu koğucu, âdeti üzere yine köylüleri birbirine katacak bir müzevirliğe giderken arkasından yetişen köylüler tarafından taş yağmuruna tutulur. Üzerine atılan yüzlerce taştan sonra, yaptıklarının cezasını çeker ve ölür.

Bu kötü adamın öldüğü yere gelenler, âdeta ona taş atıyormuşcasına o taş yığınına üç taş atar, öyle geçerler. Bu bir âdet olmuştur.

Bu taş yığınının bulunduğu yere o hadiseden dolayı da Hamaz Çakılı (Gammaz Çakılı) adı verilmiştir. Çevrede buna benzer başka çakıllar daha vardır. Bunlardan Kızılçukur'daki ile Büveller'dekini sayabiliriz.

11. ARDIÇLIK MEVKİİ

Erzincan ilimizin güneyinde merkeze bağlı Binkoç (Cırzını) köyü vardır. Bu köyün hemen yakınındaki dağın boğaz kısmında bir türbe bulunuyormuş. Bu türbe bugün yoktur, sadece bazı izleri belli belirsiz olarak görülebilir. Anlatıldığına göre burada, halkın Acep Şîr Gâzî dediği Seydi Sultan gömülüdür. Bu türbenin yanında bir de misafirhane varmış; bugün harap olan bu misafirhanenin civarı tamamen ardıçlıktır. Bu ağaçların orada yetişmesiyle ilgili olarak şu efsane anlatılır:

Seydi Sultan, askerleriyle birlikte bugün türbesinin bulunduğu yere gelir. Düşmanları ile çok

kanlı bir savaşa tutuşurlar. Düşmanlarını yenerlerse de Seydi Sultan'ın başı gövdesinden ayrılır. Sultan başını yerden alıp koltuğunun altına yerleştirir, askerinin önüne geçer.

Bu durumu gören bir kadın şaşırır, «Bu ne haldir yâ Rabbim.» diye düşünceye dalar. Dayanamayıp askerlerden birine sorar:

«Bu nasıl iştir oğlum, başı koltuğunda olduğu halde orduyu nasıl idare ediyor?»

Kadın bu sözleri söylemiş, ama biraz sonra söylediğine pişman olmuş. Bu sözün üzerine Seydi Sultan kılıcını yere saplar, orada ruhunu Allah'a teslim eder. Askerleri de ardıç ağacı olur. İşte buraların ardıçlık olmasının hikâyesi budur.

Fırat Nehri üzerine köprü yapılırken bu ardıçlardan istifade edilir. Ağaçları keserek köprünün muhtelif yerlerinde kullanırlar. Köprünün bittiği gece Seydi Sultan türbesinden kalkarak köprüyü darmadağın eder, her şeyi suya atar. Oradan geçen bir yolcuyu yakalayarak, bir daha hiç bir surette ardıç ağaçlarının kesilmemesini tembih eder.

O günden sonra bir daha ardıç ağaçlarını kesmezler. Hatta köy yolu bile bu Ardıçlık Mevkiinden elli metre aşağıdan geçmektedir.

12. EĞERİM SIRTLARI

Eğridir Gölü'nün güney kıyılarında, geçenlere büyük korkular veren bir patika vardır. Burası, âdeta sarp yamaçlarda yılların bıraktığı izler gibidir. Gölün engel tanımaz dalgaları kıyıyı döğe döğe buraları geçilmez bir hale getirmiştir. Yol yapılıncaya kadar, buradan geçmek zorunda kalanlar, sırat köprüsünü geçiyormuşçasına ürperirlerdi. Bu sırtlara, bugün bölge halkı, şu hikâyeyi anlatarak, niye bu adı verdiğini açıklamaya çalışır:

Vaktiyle tacirin biri, karşı yakadaki ilçelerden afyon satın almak için Eğridir'den yola çıkar. Altında atı, atının terkisinde de altın dolu heybesi...

Başka yol olmadığından bu patikadan geçmesi gerekiyor. Akşamın alaca karanlığında yoluna devam eder. Gölde de kuvvetli bir lodos fırtınası esmeye başlar. Rüzgârı yiyen dalgalar bir minare boyu yükselirler, zaman zaman da tacirin geçmekte olduğu sırtları döğmeye başlarlar. Tacirin atı güçlüdür, kuvvetlidir; bu dalgalara karşı koyar. Bir yandan da dalgayı yedikçe kişnemeye, şaha kalkmaya başlar.

Tacirle atı bir müddet yollarına devam ederler. Her ikisinde de güç kalmaz, yorgunluk alâmetleri, teslim olma işaretleri görülür. Sırtlara çarpan kuvvetli bir dalga tacirin atını da, terkisini, ondaki bir heybe dolusu altınını da gölün kararmaya başlayan sularının derinliklerine gömer. Zavallı adam ne yapacağını şaşırır, Allah'tan yardım ister. Ellerini havaya kaldırarak duaya başlar:

«Allahım, bana acı, mahvoldum.»

Duadan sonra atını, altınlarını alan azgın sulara bakar, haykıran seslerle bağırmaya başlar:

«Atıma da acırım ama, ille de eğerim.»

Atının terkisindeki servetini kaybeden, gecenin korkunç karanlığında yalnız başına kalan tacirin acı hikâyesi böyledir, buradan kalmıştır Eğerim Sırtları'nın adı.

13. SARIKIZ TEPESİ

Batı Anadolu'da, Marmara ve Ege Bölgelerini birbirinden ayıran Kaz Dağı'nın Edremit Körfezi'ne bakan yamaçlarında Sarıkız Tepesi adı verilen bir yer vardır. Burada, üzeri çakıl taşları ile örtülü bir mezarda, ermişlerden bir hatunun yattığı rivâyet edilmektedir.

Anlatıldığına göre, çevre köylerden birinde çok güzel bir kız varmış. Pek çok delikanlı bu kızla evlenmek istermiş. Fakat kızın babası, bunca emekle, zahmetle büyüttüğü kızını öyle, kolayca gelin etmek istemez. Kızını rahat ettirecek bir koca bekler, bekler ki damadı ile öğünsün.

Fakat, dünya kötülerin dünyasıdır; yalan da onlarda, iftira da... Derler ki:

«Senin kızın kötü yola saptı.»

Babası inanamaz, fakat ona tesir ederler. Adamcağız çaresiz kalır, bu lekeyi temizlemeye karar verir. Fakat yine öldürmeye kıyamaz, kendi vermediği canı nasıl alsın!.. Onu ancak gözden uzak tutmak ister ki dosta düşmana karşı yüzü olsun.

Baba, kızını alır yanına, katar kazlarını önüne; doğruca Kaz dağı'nın yolunu tutar. Orada bir müddet birlikte kaz otlatırlar. Öğle olur, yemek yerler. Derken kızın babası, evladının bir anlık ayrılmasından istifade ederek oralardan uzaklaşır. Yol bilmeyen, iz bilmeyen kız ölüme terkedilir.

Kız ölmez. Dağda günlerce, aylarca yaşar. Yolunu kaybedenlere yol, izini kaybedenlere iz gösterir, onları kurtarır. Bilhassa kış günlerinde fırtınaya tutulanlara yardım eder.

Kızının ölmediğini, hayatta olduğunu öğrenen baba, dayanamaz, yollara düşer. Yüreği evlat ateşiyle yanmaktadır, bir solukta kızının yanına ulaşır.

Baba, Kartaltepe'de ölür; oraya Babatepe adı verilir. Kızın öldüğü ve bugün kabrinin bulunduğu yere de Sarıkız Tepesi adı verilir.

Sarıkız'ın bulunduğu yer, daha hayatta iken ışıklı imiş, çok uzaklardan oranın ışıkları görülürmüş.

14. GELİNCİK ANA TEPESİ

Isparta'nın kuzeyinde bir dağ vardır, bölgenin ünlü dağı Davras kadar yüce, onun kadar ünlü... Atabey ilçesine âdeta tepeden bakmaktadır bu yüce dağ. Karlı ve sivri tepesiyle ilçenin üzerinde bir heyulâ gibi yükselen bu dağ çok uzaklardan görüldüğü gibi, Eğridir ve Burdur gölleri de altın başaklı ovaların ortalarında birer ayna gibi parıldar buradan.

Güney ve batıdan gelen yürükler ilkbahardan sonbahara kadar bu dağın yamaçlarında yaylarlar. Sarıkeçili oymağının bir obası yine bir bahar günü bu dağın yamaçlarında çadırlarını kurar, yazı orada geçirmeye hazırlanır.

Geçen yıl da aynı yere çadır kuran obanın hatırı sayılır delikanlısı burada evlenmiş, gelin kadın ilk kınalı parmak aşını orada yaktığı bir ocakta kotarmıştı. Bu yıl da çadırlar kurulurken gelin kadına yemek hazırlamak düşer. Kaynanası da cadaloz mu cadaloz. Geline hemen ateşi yakmasını, üzerine sacı koymasını söyler. Gelin kadın ne yapsın, kaderi... Dolanır sağı solu, başlar çalı çırpı toplamaya. topladıklarını eski ocağa yerleştirir. Fakat ateşi yakmanın mümkünü yok, esen kuvvetli rüzgâr ateşin yakılmasını önler.

Ateşin hâlâ yakılamadığını gören öfkeli kaynana elindeki oklava ile gelinin üzerine hücum eder, bakışları ile de gelini şaşkına çevirir. Ne yapacağını bilemeyen gelin, başını, geçen yıldan kalan küllerin arasına sokup saklamak ister.

Fakat bahtsızlık gelini burada da yakalar; ta geçen yıldan, çadırların söküldüğü günden kalan bir kıvılcım gelinin saçlarını tutuşturur. Derken gelin yanında yöresindeki çalı çırpı ile birlikte yanmaya başlar. Kısa bir müdet sonra gelin kül olup savrulur.

Yetişenler bir şey yapamazlar, ne yapabilirler ki... Kocası bir yandan, obanın güngörmüşleri bir yandan geline yanmaya başlarlar. Kötü kalpli kaynana da suçunu anlayıp af diliyor, yalvarmaya başlıyor. Gelinden arta kalan kemikleri ocağa gömüyorlar, orası, onun mezarı oluyor. O günden sonra dağın adı Gelincik Ana olarak söylenmeye başlıyor,

Yürükler her yıl mezarın başında kurbanlar keserler, dua ederler, erenlere erişen gelin kadından himmet umarlar.

15. SÜPHAN DAĞI

Efsaneler kaynağı Van Gölümüzün kuzey-batısında 4434 metrelik yüksekliğiyle, heybetli duruşu ile yurdumuzun yüce dağları arasında başlarda yer alan Süphan Dağı'mızın da çok eskiye dayanan bir hikâyesi vardır. Çevre halkının anlattığına göre bu dağımızın ad alması şu hadiseye bağlamaktadır:

Hz. Nuh Aleyhisselâm ile teknesine aldığı insan ve hayvanlar tufan suları üzerinde günlerce yol aldıktan sonra bir tepeye çarparlar. Sular altında kalan bu tepe, bir dağın su üzerinde kalmış yüksek tepeleridir. Teknelerinin bu tepeye çarpması üzerine Nuh Aleyhisselâm, hadisenin yarattığı bir anlık tereddütten sonra şu sözleri söyler:

«Sübhanallah (Allah'ı tenzih ederim, tesbih ederim)»

Daha sonra Nuh Aleyhisselâm, suların alçalması ile geri çekilir. O günden sonra teknenin çarptığı tepeye Süphan adı verilir.

Halkın anlattığına göre teknenin bazı parçaları hâlâ dağın tepesinde mevcutmuş.

16. ANAMAS DAĞI

Eğridir gölü ile Beyşehir gölü arasında kalan bölgede, göllere, âdeta paralel olarak uzanan bir dağ silsilesi vardır. Burada, 2110 metrelik yüksekliğiyle Anamas Tepesi dikkati çekmektedir. Bu dağ ile ilgili olarak Konya ve Isparta bölgelerinde şu efsane anlatılmaktadır:

Bu dağın eteklerinde birçok köyler vardır. Buralardaki halk geçimini, diğer dağ köylüleri gibi odunculukla, hayvancılıkla sağlarlar. Fakat çoğu fakirdir, kıt kanaat geçinebilmektedir. Böyle fakir ailelerden birinin küçük yaşta bir oğulları varmış. Annesi bunu daha o çağlarda hırsızlığa alıştırır. Ço-

cuk, komşuların kümeslerinden tavuk bulur, tavuk çalar; yumurta bulur, yumurta çalmaya başlar.

Derken çocuk büyür, onunla beraber cürümler de büyük. Delikanlı artık tavukla, yumurta ile uğraşamaz; dağ başlarında yol kesmeye, adam soymaya alışır. Düpedüz eşkiya olur bu küçük tavuk hırsızı.

Mukadder akıbet onu da yaklar. Hükümet kuvvetleri tarafından sarılır, çaresiz kalınca teslim olur. Muhakeme edilir, işlediği suçlar bir bir sayılır. Karar acıdır: Eski tavuk hırsızı, yeni eşkiya asılacaktır!

Bunu darağacının altına götürürler, son arzusunu sorarlar. Su ister, abdest alıp iki rekat namaz kılar. Namazdan sonra ellerini göğe kaldırıp Allah'a yalvarmaya başlar

«Yâ Rabbim, benim günâhım olmadığını bilirsin. Ben masum bir çocukken anamın zoru ile bu yollara düştüm. Yâ Rabbim, beni asma, anamı as.»

Ölüm korkusu ve heyecanı ile duasını yüksek sesle yapmaya başlayan delikanlıyı dinleyen ilgililer onun suçsuz olduğunu, asıl suçlunun anası olduğunu öğrenirler. Böylece delikanlı kurtulur.

İşte, o günden sonra, delikanlının eşkıyalık yapıp yol kestiği dağlara 'anamı as'tan gelen Anamas adı verilmiştir.

IV

1. ÇOBANIN İBADETİ

Vaktiyle bir çoban varmış; her sabah erkenden sürüsünü önüne katar, akşamlara kadar o dağ senin bu tepe benim demeden durmadan hayvanları otlatırmış. Onları otun en iyi olduğu ovalara götürür, suyun en içimlisine indirirmiş. Sürüsündeki her bir koyun birer dana kadar büyümüş, gelişmiş.

Bu çoban aynı zamanda son derece iman ve itikât sahibi bir kimseymiş. Allah'ın birliğine inanır, fakat nasıl ibadet edeceğini, O'na nasıl kulluk edeceğini bilmezmiş. Daha doğrusu dağların başında kimse ona bunları öğretememiş.

Sonunda çoban düşünceye dalar. Ona göre

en kıymetli şey nedir: Yağ, süt, yoğurt, vs. Ve başlamış Allah'a dua etmeye, ibadet etmeye:

«Aman Allah'ım geliver, südümü, yoğurdumu yiyiver.» dermiş.

O hergün böylece ibadet eder dururmuş. Bir gün büyük bir velînin yolu bu çobanın bulunduğu taraflara düşer. Velî çobanı görünce onun ibadet şekline şaşar. Onu bir müddet seyrettikten sonra sorar:

«Ne yapıyorsun?»

«Allah'a ibadet ediyorum.»

Bunun üzerine velî, çobana, nasıl ibadet edileceğini öğretmeye başlar. Bir müddet bu işle meşgul olan velî, daha sonra gideceği yere yetişmek üzere oradan ayrılır. Çoban da öğrendiği yeni bilgileri tatbik etmeye başlar.

Velî biraz gittikten sonra arkasından bir sesin kendisini çağırdığını anlar. Döner bakar ki az evvel bir şeyler öğrettiği çoban kendisine işaret etmekte ve bir şeyler sormaktadır:

«Bir yeri unuttum, bir daha anlatıver.»

Velî bakar ki, az evvel kendisinin dizlerine kadar girerek geçtiği gölden çoban adeta yürüyerek geçmektedir; topuklarına kadar suya ya girmiştir, veya girmemiştir. Onun ibadet etmedeki samimiyetini ve ayakları suya girmeden gölden geçişini birlikte düşünen velî, çobana şu cevabı verir:

«Sen yine bildiğin gibi ibadet, bildiğin gibi dua et Allah'a hepsi kabul olunur.»

2. EBÛ HANÎFE İLE İMAM-I ŞAFİÎ

İslâm dünyasının ulu kişilerinden, Şafiî mezhebinin kurucusu İmam-ı Şafiî'nin, kendi gibi büyük, çok değerli bir âlim ve mezhep kurucusu olan İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin vefat ettiği gün doğduğu söylenir.

Aradan yıllar geçer, İmam-ı Şafiî büyür, belli bir yaşa gelir. Bir yandan da Ebû Hanîfe'nin medhini işitir. Zamanla Ebû Hanîfe'nin fikrî üstünlüğünü, meseleleri halledişindeki ustalığını öğrenir. Ona karşı büyük bir saygı beslemeye, hayranlık duymaya başlar. Zaman zaman onunla aynı devirde yaşamadığına, karşılıklı sohbetlerde bulunamadığına üzülür.

İmam-ı Şafiî bir gün Ebû Hanîfe'nin mezarını ziyarete gider. Bir ara elinde olmayarak şöyle der:

«Ey koca âlim! Keşke seninle aynı tarihlerde yaşasaydık da, fikirlerine karşı fikir çıkararak münazaralarda bulunsaydık.»

Bunu der demez Ebû Hanîfe'nin mezarından şöyle bir ses gelir:

«Lâ ilâhe illahlah Muhammedü'r-resûl-ullah! Haydi, gücün yeterse buna da bir karşı tez çıkar!»

İmam-ı Şafiî, bu koca dehanın, ebedî uykusuna daldığı mezarında bile yenilemeyeceği gerçeğinin ürpertisiyle olduğu yere yığılarak bayılır, bir müddet orada öylece kalır.

3. İBRAHİM HAKKI VE OĞULLARI

Erzurum'un yetiştirdiği büyük âlimlerden Hasankale'li İbrahim Hakkı (1703-1780) çevresinde çok sevilen bir zattır. Onun ünlü eseri Marifetname, sahasında orijinal ve daha sonra bir benzeri yazılamayan değerli bir kaynaktır. Erzurum ve çevesinde onun ve yakınları hakkında pek çok efsane söylenilmektedir. Aşağıya bunlardan birini alıyoruz:

İbrahim Hakkı'nın iki oğlu varmış. Bunlardan büyük olanı küçüklüğünde başladığı dinî tahsilini uzun yıllar devam ettirmiştir. O devir için büyük ilim merkezleri olan İstanbul ve Kahire gibi yerlere giderek bilgisini artırmıştır.

Küçük oğlu ise ticaret yapmaya başlar. Fakat hiç bir zaman, üzerine borç olan dinî vecibeleri yerine getirmekten geri kalmaz. O, iyi bir tacir olduğu kadar dinî bütün bir müslümandır da.

Büyük oğlunun iyice yetişip âlim olduğunu gören İbrahim Hakkı onu ve küçük oğlunu yanına çağırır. Maksadı onları imtihan etmektir. Önce büyük oğlunu yanına çağırır ve der ki:

«Haydi oğlum, şu dama çık ve aşağı atla!»

Oğlu şu cevabı verir: «Düşer ölürüm.»

Bunun üzerine İbrahim Hakkı küçük oğluna aynı şeyi söyler:

«Haydi oğlum, sen çık ve aşağı atla!»

Küçük oğlu hiç tereddüt etmeden dama çıkar ve kendisini aşağı bırakıverir. Fakat bir taş yığını gibi yere düşeceği beklenirken küçük oğul bir kuş olup ufuklara doğru kanat çırpmaya başlar. Biraz sonra onun gözden kaybolduğunu farkederler.

4. BAKKALZADE HOCA MEHMET

Aşağıdaki hadise, bizim sülâlemizde nesilden nesile anlatılagelmektedir. Benim annemin (Zeliha) babasının (Salih) annesinin (Hatice) babası devrinin ünlü âlimlerinden Bakkalzâde Hoca adı ile bilinen Mehmet Efendi'dir. Onunla ilgili olarak anlatılan hadise şöyledir:

Mehmet Efendi, Konya'nın en büyük ve merkezî camilerinden olan Kapu Camii'nin imamıdır. Oturduğu ev ise şehrin biraz dışında bir yaz evidir. Boş zamanlarında bu yaz evinde vaktini geçirir, namaz vakti gelince camiye gider. Oturduğu evin civarında devrin ileri gelenlerinin de yazlıkları vardır.

Bunlar arasında Konya Mevlevihanesi post-nişini Çelebi Efendi de vardır.

Bir cuma günü Çelebi Efendi arabası ile Mehmet Efendi'nin evinin önünden geçerken onu görür. Selâm verdikten sonra Kapu Camii'ne Cuma namazı için gitmekte olduklarını, arzu ederse kendisini de arabaya alacaklarını söyler. Mehmet Efendi teşekkür ettikten sonra uygun bir dille onlarla gelemeyeceğini beyan eder. Bunun üzerine Çelebi Efendi namaz vaktinin yakın olduğunu, biraz daha gecikirse camiye geç kalacağını söyleyerek yoluna devam eder. Mehmet Efendi'nin arabaya binmemek istemesinden alınan Çelebi Efendi yanındakilere şöyle der:

«Hoca değil mi, kuş kuş akıllı olur!»

Çelebi Efendi ve beraberindekiler camiye varırlar. Bir de bakarlar ki Mehmet Efendi gelmiş, minberin önündeki yerinde oturmaktadır. Çelebi efendi, kendilerinin araba ile gelmelerine rağmen, karşılaştıklarında henüz yola çıkmaya hazır bile olmayan Mehmet Efendi'nin nasıl olup da daha erken geldiğine şaşırıp kalır. Zira, gelecek başka yolu olmayan Hoca, hiç bir şekilde onları geçmemişti.

Biraz önce, arabasında, beraberindekilere söylediği Hoca aleyhindeki sözden ötürü son derece mahcup olan Çelebi Efendi, Cuma namazından sonra hemen Mehmet Efendi'nin yanına gider ve kendisinden özür diler.

5. HASAN DAĞI

Niğde ilimizin kuzey-batısında, Melendiz Dağları'nın batısında ve Aksaray ile Ortaköy arasındaki düzlükte 2727 metrelik yüksekliğiyle, iç Anadolu'nun sayılı dağlarından biri olan Hasan Dağı'nın, niye bu adla anıldığının şöyle bir hikâyesi vardır:

Biri Aksaray'da kelikçilik yapan Ali Baba, diğeri dağda bir kulübede oturan iki arkadaş varmış. Bunlar çok iyi arkadaşlarmış, arkadaşlıkları ömür boyu devam etmiş. İkisi de çok mütedeyyin, islâma bağlı kimselermiş. Bunların ikisi de zamanla ererler, halkın «ermiş» dediği kimselerden olurlar. Ama her ikisi de, «İnanmazlar» düşüncesiyle bu özelliklerini kimselere açamazlar.

Bir gün Ali Baba, dağda oturan arkadaşı Hasan Dede'yi ziyarete gider. Lâf arasında Ali Baba arkadaşına erdiğini söyleyince Hasan Dede de:

«Yahu, nasıl erersin? Ben de erdim.»

Her ikisi de durumu izah ederler. Bunlar ayrı ayrı yerlerde oturdukları için, nasıl olsa bir vesileyle arkadaşının ermişliğini anlayacağını, öyle bir günün geleceğini düşünürler. Ali Baba oradan ayrılıp Aksaray'a gelir.

Bir Temmuz günü, öğle sıcağında Hasan Dede, çıkısına dağdan kar doldurup Ali Baba'nın dükkânına gider. Beş-on kiloluk kar çıkısını Ali Baba'nın dükkânının güneş gören bir yerine asar. Fakat kar bir türlü erimek bilmez. Ali Baba da çıkının bir kenarından içindekinin kar olduğunu görür.

Ali Baba'nın dükkânının yakınında bir kadınlar hamamı varmış. Hamamdan çıkan kadınlardan biri çarşafını gererken farkında olmaksızın göğsü açılır. Hasan Dede bu manzarayı görür ve kadına karşı arzu duymaya başlar. Bu arada Hasan Dede'nin dağdan getirdiği karlar da erimeye başlar. Arkadaşının bu hâlini gören Ali Baba der ki:

«Ya Hasan Dede, Dağdaki ermişle şehirdeki ermiş arasındaki farka bak.»

Bunun üzerine Hasan Dede arkadaşını dağa davet edip yanından ayrılır.

Nihayet bir müddet sonra Ali Baba da dostunu ziyaret etmeye karar verir. Avucuna bir miktar ateş alıp yola çıkar. O uzun yolu ateşi söndürmeden alıp arkadaşına kavuşur. Hasan Dede'nin kulübesine girdikten sonra ateşi ona verir. Dede bakar ki Ali Baba'nın elinde ne kül var, ne de bir yara. Ali Baba der ki:

«Kardeşim, sen de ermişsin ama, şehirdeki ermişle dağdaki ermiş arasındaki farka dikkat etmelisin.»

Ali Baba bir müddet kaldıktan sonra arkadaşına veda edip dağdan ayrılır. Ali Baba'nın sözlerine kızan Hasan Dede'nin kalbi bozulur. Çevresindeki taşların irilerinden birini Ali Baba'nın arkasından yuvarlar. Meseleye hemen vâkıf olan Ali Baba geriye dönüp üzerine doğru gelmekte olan taşı tutar. Taş da olduğu yerde kalır.

İşte Aksaray'daki Ali Baba Tekkesi ile civardaki Hasan Dağı bu karşılaşmadan sonra kendi adları ile anılmaya başlıyor.

6. DEVE TAŞI

Seydişehir, bağlı bulunduğu Konya ilimizin güney-batısında, Beyşehir ve Suğla Gölleri arasında yer alan küçük ilçemizdi. Son yıllarda burada faaliyete geçen aliminyum tesisleri bu kasabanın hayatına büyük bir canlılık getirmiş, onu her yönden kalkındırmıştır. Seydişehir bugün, yüzyılların günümüze armağan ettiği tarihî eserlerle yurdumuzun en büyük sınaî tesislerinin kucaklaştığı şirin bir ilçemizdir. Madde ile mânâyı büyük bir ustalıkla bünyesinde meczeden bu veliler yatağı hakkında da pek çok ve güzel efsaneler anlatılır. Bunlardan birini aşağıya alıyoruz:

Halkın anlattığına göre Seydişehrin kurucusu Seyyid Harun-ı Veli'dir. Bu muhterem zat, bugün kendi adı ile anılan camii yaptırırken komşu yerleşme merkezi Beyşehir'de hüküm süren Eşrefoğlu Beyi, camiin yapımında kendi tuzu-biberinin de bulunmasını ister; tulumlar dolusu piseyi adamları ile Seydişehir'e gönderir. Harun-ı Veli gönderilen bu hediyeleri kabul eder ve tulumları adamlarına boşalttırır. Hediye kabının boş gönderilmesi doğru olmayacağı için Harun-ı Veli bütün tulumların içine birer defa tükürür ve teşekkürleriyle birlikte Eşrefoğlu Beyi'ne gönderir.

Beyin adamları Beyşehir'e vardıkları zaman çuvalların içinin balla dolu olduğunu görürler. Duruma vakıf olan Eşrefoğlu, Harun-ı Veli'nin bu hareketine karşı büyük bir hayranlık duyar. Onu ziyaret etmek için Seydişehir'e gitmeye karar verir. Kendisinin de büyük bir veli olduğunu göstermek için bir arslana biner. Harun-ı Veli de bir taşa biner ve onu karşılamaya çıkar. Ev sahibini bir taşa binmiş vaziyette gören Eşrefoğlu daha büyük bir hayrete düşer. Orada der ki:

«Canlıya binmek marifet değilmiş. Cansıza binip onu yürütmek daha büyük olmanın işaretidir.»

Seydişehir'in Beyşehir istikâmetindeki girişinde, halkın Deve Taşı adını verdiği bir taş vardı; bu taş yukarıda adı geçen yürüyen taş idi. Fakat aliminyum tesisleri aynı bölgede kurulduğu için taş da yerinden kaldırıldı. Bugün nerededir, ne haldedir, kesin olarak kimse bilmemektedir.

7. MUNZUR BABA

Ovacık, Tunceli ilimize bağlı küçük bir yerleşme merkezidir. 2000'i ancak bulan nüfusu ile bu ilçemiz de pek çok Doğu Anadolu ilçesi gibi kendi kaderini yeniden çizmeye çalışmaktadır. Geçen yıllarda az da olsa yer sarsıntısı ile hasara uğrayan bu ilçemizin hudutları içinde 3188 metrelik zirvesiyle Munzur Dağı ve buradan çıkarak Murat Suyu'na katılan Munzur Irmağı bulunmaktadır. Ovacıklılar, dağa ve ırmağa bu adların veriliş sebebini şu güzel hikâyeye bağlamaktadırlar:

Çevredeki köylerin birinde zengin bir ağa yaşarmış. Ağanın yaşı kemale ermiş, emanetini tes-

lim etmeden bir de Hacc'a gitmek istemiş. Çoluk çocuğunu bırakacak kimsesi yokmuş. Sonunda kararını vermiş, hane halkını, çobanları olan Munzur'a emanet etmeye karar vermiş.

Ağa çoluk cocuğu ile helâllaşıp yola çıkar. Üzerine farz olan borcunu eda edecek ve Hacı Ağa olarak memleketine dönecektir.

Ağa Kâbe'de iken, bir gün karısı evde helva pişirir. Çocukları ile birlikte yerken yanlarında bulunan Munzur'a lâtife yapmak kastı ile der ki:

«Munzur, bu helvadan ağan da yese ne iyi olurdu. Al şunu, soğumadan ağana götür de o da yesin.»

Çoban hemen ablasının elindeki helvayı alır ve gözden kaybolur. Bir müdet sonra Munzur elinde boş tabakla eve döner. Ne ablası, ne de çocukları bu işten bir şey anlamazlar.

Aradan günler geçer, hacıların dönme zamanı gelir. Köy halkı ağalarını karşılamak üzere yollara dökülürler. Hacı olan ağalarına daha fazla hürmet etmek, hizmetinde bulunmak için köylüler âdeta yarış ederler. Fakat ağa onlara Munzur'u gösterir ve:

«Hürmetinize lâyık olan ben değil, Munzur'dur. Onun elini öpün, onun hizmetine koşun.»

Ağa, köylülerin şaşkın bakışları arasında meseleyi kısaca anlatır. Herkes alelâde bir çoban zannettiği Munzur'un eline sarılır; o ise geri çekilir. Ağasına ikram etmek için getirdiği süt de bu arada dökülür; kendisi de yere yuvarlanır. Munzur'u, ne oradan kalkarken gören olur, ne de daha sonra gören; bir daha kimseler göremez onu. Fakat bugün onu hatırlatan iki iz hâlâ köylülerin hafızasındadır. Bunlar, dökülen sütten meydana gelen beyaz

köpüklü Munzur Ismağı ve düşerken elini dayadığı kayadaki parmak izleri.

Bugün, çevre halkı Munzur'u, onların deyişiyle Munzur Baba'yı bir evliya kadar sever ve sayarlar. Zaman zaman yeminlerini onun üzerine söylerler. Munzur Irmağındaki balıkları, Munzur Baba'nın kuşlarıdır, diye avlamazlar ve yemezler.

Bir inanışa göre de, Munzur Baba'yı ziyaret edenler, mutlaka ikinci bir defa daha gelirlermiş.

Bugün Munzur Dağı karlı tepelerinden sıza sıza akan Munzur Irmağı'nın ruh okşayıcı nağmeleriyle belki de Munzur Baba'ya dua edip durmaktadır.

8. ŞEYH BİLECEN

Bugün Arslanlı olarak adlandırılan Şıhbilecen köyü, Gaziantep ilimizin Oğuzeli ilçesine bağlı Doğanpınar bucağının 41 köyünden biridir. Köye adını veren Şeyh Bilecen, Anadolu'da ortak bir motif olarak yaşayan sadık hizmetkâr tipinin bu yörede anlatılan kişisidir. Yurdumuzun diğer bölgelerinde Munzur, Kıyan gibi adlar ile anılan bu hizmetkârların sahip oldukları ermişlik vasfı, daha sonra onları ağalarının, efendilerinin gözünde yüceltecek, sırlarının ortaya konulmasından sonra ise kaybolacaktır.

Şeyh Bilecen, bölgedeki söyleyişle, sessiz bir

azaptır. Bu azap, çift sürdüğü hayvanların geceleri yattığı yerleri büyük bir dikkatle temizler, elindeki âletlerle oraları tavsiye eder. Daha sonra da soyunup tesviye ettiği yerde yuvarlanmak suretiyle yerin düzgün olup olmadığını alamaya çalışır. Böylece hayvanlar rahat edeceklerdir.

Bir yıl, Bilecen'in ağası hac farizasını ifa etmek için yola çıkar. Aradan haftalar, aylar geçer. Evde konuşulan tek konu ağanın salimen dönmesidir.

Ağanın hanımı bir gün kocasının da çok sevdiği bir yemek yapar. Bilecen'de yanlarındadır. Lâtife olsun diye ablası ona der ki:

«Bilecen, şimdi ağan da olsaydı da bu içli köftelerden yeseydi.»

Bilecen de: «Bir mendile bir miktar koyun, ben ağama götüreyim.» der.

Hanım, Bilecen'in bir arkadaşı ile birlikte içli köfteleri yemek istediğini sanıp mendilin içine bir miktar içli köfte koyar.

Bilecen'in mendili alması ile ağasının yanına varması bir olur. Köftenin dumanları hâlâ tütmektedir. Ağası köfteleri afiyetle yer.

Aradan yine haftalar, aylar geçer; hacıların dönme zamanı gelir. Köy halkı ağayı karşılamak için yola çıkar. Karşılayıcılar arasında Şeyh Bilecen de vardır. Köylülerin eline sarılmaları üzerine ağa onlara Şeh Bilecen'i göstererek: «Beni değil onu karşılayın, onun elini öpünüz.» der. O anda Şeyh Bilecen gözden kayboluverir. Bir daha da kimse onu görmez.

Köylülerin dediklerine göre köyün hemen yakınındaki taş yığını onun mezarıdır. Bazıları ise onun ağası ile olan karşılaşması anında düşüp öldüğünü söylerler.

9. SÖYLEMEZ BABA

Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı Söylemez bucağında, yurdumuzun pek çok yerinde olduğu gibi aşağı ve yukarı diye birbirinden ayrılan, fakat birbirine çok yakın iki köy vardır: Aşağı Söylemez ve Yukarı Söylemez. Bunlardan ilkinde evliyadan bir kimse olduğu söylenen Söylemez Baba'ya ait olduğu eskiden beri anlatılan bir türbe vardır. Çocuk isteyenler, akıl hastaları ve sık sık bayılanlar tarafından ziyaret olarak kabul edilen bu zatın türbesinin hemen 50 metre kadar ilerisinde de onun hanımına ait olduğu söylenen Söylemez Ana türbesi mevcuttur. Halk arasında Söylemez Baba hak-

kında anlatılan pek çok hikâye vardır. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

Vaktiyle Osmanlı Padişahı ile İran Şahı birbirlerine kervan gönderirlermiş. Bu kervanlar gidip gelirlerken, yollarının üzerinde bulunan Söylemez köyüne de uğrar, bir müddet orada konarlarmış. Osmanlı'da şekerin kıt olduğu bir yıl, İran Şahı Osmanlı Padişahına bir kervan yükü şeker gönderir. Kervan, âdeti olduğu üzere Söylemez köyüne konar.

Söylemez Baba bir ara kervanın yanına gidip kervancılara sorar:

«Yükünüz nedir?»

Kervancılar ise yolda her hangi bir baskına uğramamak için yalan söylerler: «Yükümüz tuzdur.»

O zaman Söylemez Baba dayanamaz ve şöyle cevap verir:

«Yükünüz tuz değil amma, tuz olsun!»

Kervan uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra İstanbul'a varır. Çuvallar padişahın huzurunda açılır. Fakat görürler ki çuvallarda şeker yerine hep tuz vardır. Yolda geçen hadiseyi padişaha anlatırlar. Derhal tuzları yükleyip o köyün yolunu tutarlar.

Köye vardıklarında Söylemez Baba yine sorar:

«Yükünüz nedir? »

«Yükümüz tuzdur.»

«Yükünüz tuzdur amma, şeker olsun!»

Bakarlar ki tuzlar şekere dönüşmüş!

İhtiyarı da alıp İstanbul'a dönerler. Padişah, bu işi nasıl yaptığını sorarsa da cevap alamaz. Onu tekrar köyüne götürürler.

O zamandan beri bu ihtiyara Söylemez Baba, köyüne de Söylemez denilmeye başlanır.

10. ABDURRAHMAN GAZİ

İran şahı Şah Abbas, Van Kalesi'ni almak için şehrin üzerine kalabalık bir ordu ile hücum eder. Van kalesi kuzeyinde bulunan bir köyde karargâhını kurar. Ne kadar uğraştı ise de kale'yi almayı bir türlü başaramaz. Yaptığı bütün hücumlar neticesiz kalır.

Şah Abbas, Kale'yi nasıl alacağını düşünürken yanına adamlarından biri yaklaşır; gereken hürmeti gösterdikten sonra müsaade alıp konuşmaya başlar:

«Şahım, Van Kalesi'nde Şeyh Abdurrahman Gazi adında ermiş bir zat vardır. Onu alt etmeden Van kalesi'ni alamayız.»

Bunun üzerine Şah Abbas, medhini işittiği bu zatın gerçekten ermiş olup olmadığını anlamak için bir denemeye girişir. Bir kuzu kesip kızarttırır; kuzunun büyüklüğünde bir köpek buldurur, onu da kesip kızarttırır. Her ikisini de bir tepsiye koyup elçisi vasıtası ile Van Kalesi'ne gönderir.

Van Kalesine gelen elçi, Abdurrahman Gazi'nin huzuruna çıkıp kendilerine Şah Abbas'tan hediye getirdiklerini söyler. Abdurrahman Gazi hediyeleri kabul eder. Tepsi üzerinde duran iki parçadan kuzuya ait olanını alır, diğerini işaret ederek der ki:

«Bunu da şahınıza götürün!»

Elçi, onu da alması için Abdurrahman Gazi'ye ısrar eder. Bunun üzerine bu ulu zat, tepsinin üzerinde duran köpek etine yüksek sesle «Oşttt!» der. Köpek hemen eski haline gelir, havlayarak kaçmaya başlar.

Elçi memleketine dönünce olanları Şah Abbas'a anlatır. Şah Abbas, bu olanlar karşısında Abdurrahman Gazi'nin gerçekten ermiş bir zat olduğunu anlar ve Van Kalesini almaktan vaz geçer. Zira, içinde böyle ulu bir zatın bulunduğu kaleyi almak gerçekten çok zor olacaktır.

Bu durum karşısında Şah Abbas, «Ko dessinler Şah Abbas'ın bağı var!» diyerek muhasarayı kaldırır ve yedi yıllık bekleyişten sonra memleketine döner.

V

1. KARAKOYUN

Karakoyun için anlatılan efsane ile yakılan türküyü bilmeyenimiz yok gibidir. Yurdumuzun çeşitli bölgelerinde bu efsaneye ve türküsüne rastlamak mümkündür. Bunlar, esasta bir olmakla beraber teferruatta birbirlerinden küçük farklarla ayrılan anlatmalardır. Güney-Doğu Anadolu'da derlenen güzel bir karakayoyun hikâyesini aşağıya alıyoruz.

Urfa'ya bağlı Yaylabağı köyünün korusuna göçebe bir Türkmen Beyi çadır kurar. Bunun çok güzel bir kızı vardır. Kız, koyunları önüne katar, köyün korusunda otlatır. O bir yandan koyunlarını, kuzularını otlatırken güzelliği de çevrede yayılmaya başlar.

Aynı koruda koyun otlatan Yaylabağlı bir çoban bu kıza âşık olur. Kavalının yanık nağmeleriyle kıza derdini açan çoban sonunda kızın gönlünü fetheder. Artık çoban ile kız korunun gözlerden uzak bir köşesinde buluşmaya, görüşmeye başlarlar. Ama kimden saklanabilir ki bu sır? Köy, birkaç gün içinde bu iki sevgilinin hikâyesi ile çalkanmaya başlar. Bey, çobanı yanına çağırır; o da öğrenmiştir çobanın çok iyi kaval çaldığını. Der ki:

«Sana bir şartım var, eğer onu yerine getirirsen kızım senin. Şartım şu: Koyunlarımı bir ahıra kapatacağım, bir hafta yalnız tuz verilecek. Ondan sonra hayvanlar salıverilecek köyün deresine. Eğer onları, o yanık kavalınla sudan geçirebilir veya dönderebilirsen kızım senin; bilmiş ol.»

Bir haftanın sonunda ahırın kapısı açılır, koyunlar, yerini çok iyibildikleri dereye doğru gitmeye başlarlar. Çoban kavalını alıp çalmaya koyulur. Onun yanık sesini duyan koyunlar bir haftalık açlık ve susuzluğu unuturlar. Suya yaklaşırlarsa da içmeden dönerler. Yalnız bir karakoyun dereye girer, dudaklarını suya değdirir, fakat içmez. Daha sonra başını kaldırıp çobana bakar, oradan da sürüye katılır. Koyunlardan çok emin olan çoban, karakoyunun haraketi karşısında bir hayli korkar. Ama sonunda Türkmen Beyinin sözleriyle kendine gelir:

«Aferin çoban sana, şartımı yerine getirdin. Bugünden itibaren kızım senin. Ama, o karakoyun niye öyle yaptı, bana anlatacaksın.»

Çoban da meseleyi anlatır:

«Bu karakoyunun çok haşin bir anası vardı. Çevredeki tarlalara girer, oralara zarar verirdi. Bir gün onu tarlada yakalayınca fazlaca döğdüm. İşte bu karakoyun o zaman vakitsiz olarak dünyaya geldi; anası da doğumdan sonra öldü. Bunun için kara-

koyun benden intikamını almak istedi. Ama, o da kavalımın sesine uyup sürüden ayrılmadı.»

Bey, büyük bir düğün yapıp kızını çobana verir. Kendisi de daha sonra yayla yayla, oba oba dolaşmayı bırakıp Yaylabağı köyüne yerleşir.

Bu güzel efsanenin, yine çok bilinen değişik bir sonu vardır. Karakoyunun suya dudaklarını değdirmesinin sebebi şöyledir:

Delikanlı ile kızın gizli gizli buluştukları gün, bu karakoyun da tesadüfen onları görür. İki sevgili orada öpüşürler. Bu sahneye şahit olan karakoyun, dudaklarını suya değdirmekle, çobanın da kıza dudaklarını değdirdiğini ihsas ettirmek ister.

Aradan bir zaman geçer, köyün çobanları Beye gelirler:

«Beyim, sizin çoban deli galiba. Öğlenin sıcağında hayvanları dere tepe dolaştırıyor. Nerede sular, ne eder; akıl sır ermez.»

Bey bir gün sürüyü takip eder. Çobana görünmeden bir ağacın üzerine çıkıp ne yaptığını gözetler. Az ilerdeki ağaçların altına sürüyü getiren çoban onları sulamak ister. Değneğiyle yere bir çizgi çeker. Çizgi boyunca su fışkırmaya başlar. Hayvanlar sularını içerken çoban da bir gölgeliğe çekilip onları seyre başlar. Fakat ağaca saklanmış olan Beyi görür. Sırrının anlaşılmasına çok üzülür ve yattığı yerden doğrularak:

«Ey mübarek hayvanlar; siz de taş olun, ben de.»

Hepsi birlikte taş olurlar. Bugün oralardan geçenler çobanı ve sürüsünü taşlaşmış olarak görürlermiş.

İkisi de güzel; halkım ne de güzel hikâye ediyor olayları. Yıllarca işlenerek de en güzel şekle sokulabiliyor.

2. TAŞBEBEK

Anadolu'da Taşbebek efsanesi çok yaygındır. Efsanedeki çocuksuz kadının pek çok Anadolu kadınının kaderini paylaşması, bu yaygınlığın başlıca sebebidir. Buraya, bir de efsaneyi tamamlayıcı mahiyette olan ninnisini de ilâve edebiliriz. Esas fikirde birleşmelerine rağmen efsanenin Anadolu'da çeşitli şekillere girdiği görülür. Bunlardan en çok anlatılan bir tanesini aşağıya alıyoruz.

Birkaç yıllık bir evli karı-kocanın çocukları olmaz. Yıllar geçtikçe gelinde bir telaştır başlar. Zamanla bu telaş yerini üzüntüye bırakır. Gelin çocuksuz kalacağı için ağlamaya, Allah'a yalvarmaya baş-

lar. Diğer taraftan, daha önce pek çok hemcinsinin başına gelen ikinci kadın olmak zorunda kalması onu daha da üzmektedir. Nitekim çok geçmeden kocası bunun üzerine bir defa daha evlenir.

Kocasının başka bir evde, yeni hanımı ile çocuk sahibi olma ümidi ile yaşaması, bu zavallı kadına fazlası ile tesir eder. Düşünür, taşınır; sonunda kararını verir. O kadar mahluka can veren Allah elbet onun yonturduğu bir bebeğe de can verir. Hemen bir ustaya gider, kendisine bir taşbebek yapmasını söyler. Mesleğinin ehli olan usta kısa zamanda hazırladığı bir taşbebeği kadına teslim eder.

Kadın o gece bebeği bir güzelce kundaklar, doğuracağı çocuğu için aldıkları beşiğe yatırır. Onu sabahlara kadar hem sallar, hem de ninnilerin en içlisini söyler:

Aktaş diye belediğim,
Seni Hak'tan dilediğim,
Ak tülbende doladığım
Mevlâm sana bir can versin, ninni.

Talihsiz kadın sabahlara kadar Allah'a dua eder, üçler, yediler, kırklar aşkına erenler, evliyalar, pirler hürmetine çocuğuna can verilmesini niyaz eder.

Allah indinde bu dualar kabul olur, kadının taşbebeği canlanır. Zavallı kadın sevinçten ne yapacağını şaşırır. Sabah olur olmaz hemen kocasının yeni evine koşar, ona da haber verir. Koca, ikinci karısını boşamaz, onu da yanlarına alarak eski evlerine dönerler. Böylece sönmüş bir ocak yeniden canlanır.

Yukarıda bir dörtlüğünü verdiğimiz ninni aslında daha uzundur. Ayrıca bunun pek çok da değişik şekli vardır. Onun için diğer dörtlüklerini ve değişik şekillerini burada vermiyoruz.

3. KIZLAR PINARI

Başkentin Kalecik ilçesine bağlı E......... köyünde Hasangil lâkabı ile anılan bir aile vardır. Köylülerin anlattığına göre bu ailenin ekmeğinde, aşında hiç bereket yokmuş. Sebebini sorarsanız size şu hikâyeyi anlatırlar:

Hasangiller bir akşam tarladan dönmektedirler. Güneş batmak üzere, son ışıklarını gönderiyor dünyamıza o gün için... Yollarının üzerinde köy mezarlığı vardır; mezarlıktan biraz daha yakında ise bir pınar vardır. İşte Hasangiller bu pınara yaklaşınca olan olur. Bakarlar ki pınarın oluğunda üç kız yıkanıyor. Bunlar hemen gizlenirler ve birden

hücum ederek kızları yakalamaya çalışırlar. Ancak bir tanesini yakalayabilirler, diğer ikisi kaçmayı başarır.

Bu kız kendisini bırakmaları için Hasangile çok yalvarırsa da kabul ettiremez. Bunu alıp evlerine getirirler.

O akşam evde gelinler, kızlar ekmek yapacaklarmış. Başlarlar hamur yuğurmaya. Derken sıra gelir hamurun topaklar halinde parçalara ayrılmasına. Bir kısmı hamuru topaklara ayırırken bir kısmı da onu ekmek haline getirir. Fakat kızlar, gelinler ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar hamuru bir türlü bitiremezler. Ekmek yapıldıkça çoğalıyor, hamur bir türlü azalmıyor. Gelinler bu durumdan şikayet etmeye başlarlar.

Bunun üzerine pınardan yakaladıkları kız bunlara bir akıl verir: Eğer, der iki topağı üst üste koyarsanız hamurunuz hemen bitecektir. Dediğini yaparlar, hamur da hemen bitiverir.

Bu hadiseden sonra Hasangilin evinde bet bereket kalmamıştır.

Pınarda yakalanan kıza gelince... Ertesi sabah kızı, yakaladıkları pınara götürüp bırakırlar. Kız, birdenbire pınarın oluğunda kaybolup gider. Kızın bu kaybolmasından sonra bir hafta pınardan kan gibi su akar ve acaip gürültüler işitilir.

O günden sonra da bu pınara Kızlar Pınarı adı verilir.

4. AL KARISI

Al karısının folklorumuzdaki yeri herkesce bilinir. Fakat bunun zamana ve zemine bağlanarak bir efsane olarak anlatıldığı pek duyulmuş değildir. Daha ziyade genç annelere musallat olan mevhum varlığın şöyle bir hikâyesi anlatılır.

Erzincan'a bağlı Bayırbağ köyünde, bundan elli-altmış yıl önce bir bey varmış. Köyün ileri gelenlerinden olan bu beyin dönümlerce tarlası, ahırlarca atı ve davarı varmış. Hizmetinde de pek çok adam çalıştırırmış. Bu beyin çok iyi bir de atı varmış ki şehire inerken daima ona binermiş.

Bu bey bir gece yatarken ahırdan nal sesleri

işitir. İner, bakar ki, o çok sevdiği atı kan ter içinde... Saçları da örülü. Bunu al karılarının yaptığını anlar. O geceden sonra sabahlara kadar atını bekletir; bekletir ki al karısı bir daha gelmesin.

Fakat atın beklenilmediği bir gece al karısı gelir, atı sabaha kadar yorar. Bey sabah ahıra indiği zaman hayvanı perişan bir halde bulur. Köyün büyüklerine danışır. Onlar da yapılacak işin, hayvanı al karısından kurtarmak olduğunu söylerler. Bey, büyüklerin tavsiyelerine uyarak atını eğerler, eğerin üzerine acı sakız sürer. Ahırın bir kenarında beklemeye başlar.

Gecenin bir vaktinde al karısı gelir, ata biner. At yine tepinip zılpamaya başlar. Bey atın yanına geldiği halde at hâlâ tepinmektedir. Al karısının yapışıp kaldığını anlar. Büyüklerin dediği gibi hemen bir iğneyi karının olması gereken yere saplar. Al karısına iğne batırınca göze görünürmüş. Hemen beyin gözüne görünüverir. Bey onu oradan alıp evine götürür.

Al karısının bulunduğu evlerde bereket olurmuş, her şey çok olurmuş. Bu al karısını tam yedi yıl çalıştırırlar. Evin bütün işini görür. Bir de ekmek pişirirmiş ki yemekle doyulmaz.

Bir gün bu al karısı suya gider. Çocuklar da kuyunun başında oynuyorlarmış. Kendisi korkusundan çıkartamadığı için yakasındaki iğneyi onlara çıkartmak ister:

«Parmaklarım yara olduğu için şu iğneyi çıkartamıyorum, sen çıkartıver.»

Çocuk da hemen çıkartır. Al karısı derhal kaybolur. Beyin adamları gelirler, çocuklara sorarlar. Çocuklar da olanları anlatırlar. Suya bakarlar ki kıpkırmızı... Meğer al karısı taifesi kendilerinden ayrılıp da tekrar geri dönenleri kabul etmez, öldürürlermiş.

5. AL BASTI

Halkımızın arasında «al bastı» veya «al basması» diye adlandırılan bir hadise vardır. Gerçekte böyle bir şey var mıdır, yok mudur, bilinmez. Ama Anadolu halkının muhayyilesi böyle bir hadiseyi ve onun kahramanlarını uzun yıllardan beri aralarında yaşatagelmişlerdir. Gümüşhane ilimizin Kelkit ilçesine bağlı Köse bucağının Öbektaş (Gindeherek) köyünde al bastı ile ilgili olarak şöyle bir efsane anlatılır.

Köy halkının cin adını verdiği bir mahluk 2-3 günlük taze bir lohusayı her gece rahatsız etmeye başlar. İlk günler kadın kendi gayretiyle bu mahluk-

tan kurtulur. Nihayet dayanamayıp bir gece kocasına haber verir. Böylece, koca, karısını koruyacak, lohusayı rahatsız eden güç ortadan kaldırılacak veya gelmesi önlenmiş olacaktır.

O gece kadının kocası odaya gizlenir ve cin adını verdikleri mahluğun gelmesini beklemeye başlar. Gece yarısından sonra cin içeriye girer ve kadının boğazına sarılır. Koca, saklandığı yerden çıkar ve cinin üzerine hemen bir iğne takar. Böylece cin zararsız hale getirilir.

Bu cin, üzerindeki iğne ile birlikte o eve yıllarca hizmet eder. Bir yandan da ev sahibine yalvarır. Sonunda dayanamayıp yakasındaki iğneyi çıkarırlar ve o da ayrılıp gider.

Köylülerin dediğine göre eve bir daha al karısı gelmemiştir. Zira, serbest bırakılan cin, o ev halkına zarar vermeyeceklerine dair söz vermişti.

6. KERVANKIRAN

Bugün Anadolu'muz bir baştan öbür başa, örümcek ağı gibi kara ve demiryolu ile örülmüştür. Ama vaktiyle bunların hiç biri yoktu. Yolculuk aylarca sürer, beklenenler ve bekleyenler kavuşacakları günü sabırsızlıkla gözlerlerdi. Yük taşıma işini ise kervanlar yapar, eşya götürdükleri yerlerden aldıkları lüzumlu şeyleri yükleyip kendi memleketlerine dönerlerdi. Genç kızların gönüllerinde, gelecek olan kervanlardan çıkacak olan ipekli kumaşlar, renk renk elbiselikler, bir arslan gibi yatmaktaydı.

İşte, Anadolu'muzda yolların ancak kervanla-

ra müsait olduğu devirlerde yola çıkan bir kâfilenin başından geçen acı bir olay, o devirlerin izlerini günümüze kadar getirmektedir. Bir yıldıza ad da olan bu hadise, dinleyenleri de anlatanlar kadar hüzünlendirmekte, onları mazinin derinliklerine doğru çekmektedir. Hikâye şöyledir:

Eşyasını yükleyeli aylar olduğu halde hâlâ menzile ulaşmayan bir kervan, uzun yolculuğun verdiği sıkıntı, gecikmenin verdiği tasa ile olanca gücünü sarfederek yoluna devam etmektedir. Fakat mevsim, güneşin insanı yaktığı yaz, çiçek kokularının insanı sarhoş ettiği bahar değildir. Hava soğuktur, kış iyice bastırmıştır. Tek kurtuluş çaresi ilerideki harebelere sığınmak ve orada bir müddet beklemektir. Kervanın sahibi böyle düşünür, emir verip orada konaklanacağını söyler.

Hemen bir ateş yakarlar, etrafına sıralanıp sohbete başlarlar. Sazı olan biri sazını çalmaya, sesi güzel olan biri de yanık yanık memleket türküleri söylemeye başlar. Böylece saatler ilerler, hava açılır. Fakat yola çıkmak için sabahı beklemeye karar verirler.

Nice sonra tan yerinde bir ışık görününce hepsinin gözleri parıldamaya başlar. Artık sabah olmuştur. Yola çıkabilirler, memlekete bir an önce varabilirler. Kervan hazırlanır, kâfile yola revan olur. Bir müddet gittikten sonra, tan yerinde gördükleri ışığın mavi bir yıldız olduğunu anlarlar, henüz tan vakti değildir. Derken yeniden deli bir fırtına esmeye, her önüne geleni sağa sola savurmaya başlar. Kervandakiler ne önlerini görebilirler, ne de rahat nefes almayı becerebilirler. Böylece bütün kervan fırtınanın merhametsiz kolları arasında ruhlarını teslim eder.

Bekleyenler ise ümitlerini kesmezler ama, onca kahredici bir kıştan sonra yolda kalan bir kervandan da hayır gelmeyeceğini bilmektedirler. Baharın güzel günleri gelince yollara dökülürler. Bulurlar bulmasına aradıklarını ama, hiç biri sağ değildir.

Bu olaydan sonra, kervanı aldatıp yolda telef olmasına sebebiyet veren yıldıza Kervankıran adını verirler. Hatta bir türkü yakarlar bu Kervankıran üzerine. Ama bu türküyü dinleyenler bu hikâyeyi bilirler mi, bilmezler mi, orası meçhul. Her hafızada ayrı bir hikâye olarak şekillenecek olan bu türkünün güftesi ve bestesi, bilenleri, fırtınaya tutulmuş kadar ürperticidir, korkutucudur.

7. KIZ KALESİ

Yurdumuzda pek çok Kız Kalesi vardır. Bunların hepsinin, hemen hemen birbirini hatırlatan hikâyeleri halk arasında nesilden nesile anlatılagelmektedir. Bunlardan biri de Silifke sahilerinde, kıyıdan birkaç yüz metre uzaktadır. Uzaktan bakıldığı zaman deniz içindeki heybetli duruşu ile dikkatleri üzerine çeken bu Kale'nin şöyle bir hikâyesi anlatılır:

Vaktiyle, bugünkü İçel ilimizin bulunduğu bölgede hâkim olan bir bey varmış. Bu beyin bir kızı olur. Baba da, devrin âdetine uyarak kızını bir kâhine götürür ve onun geleceği hakkında bilgi edin-

mek ister. Kâhin, kızın 19 yaşına girince bir yılan tarafından sokulmak suretiyle öleceğini söyler. Buna çok üzülen baba derin derin düşünmeye başlar. Ne yapsa da kızını bu kötü gelecekten kurtarsa.

Beyin aklına güzel bir fikir gelir. Denizin ortasına bir kale yaptıracaktır. Kızını da oraya yerleştirecektir. Yılan sudan geçemeyeceğine göre de kızı kurtulacaktır. Hemen bu fikrin gerçekleşmesi için planlar hazırlar ve bugünkü Kız Kalesi'nin bulunduğu yerde binanın yapılmasına başlanır. Aradan günler, aylar, yıllar geçer; sonunda beyin istediği Kale ortaya çıkar. Artık kızını daima orada oturtmakta, karşı tarafa hiç geçirtmemektedir.

Beyin kızı 19 yaşını tamamlar; onun şerefine Kale'de eğlenceler tertip edilir. Bu eğlencelere davet edilen bir köylü kadın da hediye olmak üzere, bağındaki nefis üzümlerden bir sepet dolusu getirir. Fakat, kader bu ya, kadın üzümleri doldururken, dalgınlığından istifade ederek sepetin içine gizlenen yılanı görmez. Üzümü çok seven beyin kızı da bu sepeti doğruca odasına çıkarttırır. Gece geç vakit herkes gittikten sonra yiyecektir.

Misafirler gittikten, eğlenceler bittikten sonra sonra odasına çıkan genç kız çok sevdiği üzümlerden yemeye başlar. Fakat tam bu sırada sepetin içinden çıkan yılan, kızcağızı sokar ve ölümüne sebep olur.

Bugün Akdeniz'in bu şirin köşesinden geçenler Kale''yi mutlaka görürler ve hikâyesini öğrenmeden oradan ayrılmazlar. Fakat ayrılırlarken de beyin kızına acımadan edemezler.

8. LÜLETAŞI

Lületaşı, yeryüzünde az bulunan kıymetli taşlardandır. Eskişehir ilimizde bulunan cinsi ise yeryüzündeki benzerlerinden daha üstündür, daha kıymetlidir. Yabancıların «beyaz altın» adını verdiği bu taş, beyaz ve hafiftir. Yeni çıkarıldığı zaman yumuşaktır, âdeta sabun gibidir. Hava ile temasından sonra sertleşir. Suda batmaz, yere düştüğü zaman kırılmaz. Halk arasında lületaşı ile ilgili şöyle bir hikâye anlatılır:

60 - 70 yıl kadar önce bir yaz günü delikanlının biri Karatepe Mevki'inden çevredeki köylerden birine gidiyormuş. Öğle vakti delikanlı ye-

meğini yemek için bir ağacın altına oturur. Yemek sırasında, önündeki deliklerin birinden sesler işitir. Dikkatlice bakınca bir köstebeğin ite kaka bir şey çıkardığını görür. Delikanlıyı görmeyen köstebek çıkardığı şeyle oynamaya başlar. Meraklanan delikanlı köstebeği kaçırtıp elindekini alır, bıçağı ile yontmaya başlar. Taşa vurur vurmaz bir ses gelir:

«Ah insanoğlu, bana kıymasaydın ya.»

Sesten irkilen delikanlı taşı elinden düşürür. Taş yere düşer düşmez bir peri kızı oluverir. Delikanlı kızın güzelliğine hayran hayran bakınırken peri tekrar taş olur, çıktığı deliğe girerek gözden kaybolur. Delikanlı bir anlık bir duraklamadan sonra taşın girdiği deliği eşelemeye başlar. Kazar, kazar, sonra kaybolup gider.

Birkaç gün sonra oradan geçen köylüler, daracık bir kuyuda delikanlının cesedini bulurlar: Derisi yüzülmüş, parmakları kanlı ve arasında birkaç lületaşı olduğu halde...

9. KARYAĞDI

Ankara'da, Ulus semtinde Karyağdı Türbesi adı ile bilinen bir ziyaret yeri vardır. Bu türbe için şu hikâyeyi anlatırlar:

Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamlı devirlerinde Ankara'da güzel bir Türk kızı yaşarmış. Bu güzel kızı aynı zamanda akıllı, terbiyeli ve iyi kalpli imiş. Her gönüle düşen kıvılcım onunkine de düşmüş. Bir delikanlı, kendi gibi yiğit olan bu kıza gönlünü kaptırmış.

Genç varmış babasına, anlatmış durumu. Baba da bilir ki oğlunun evlenme çağıdır. Kızın babasına varırlar. Allah'ın emrini, peygamberin kav-

lini hatırlatırlar. Fakat kızın babasının niyeti başkadır; o, kızını akrabalarından birine verecek ve yüklü bir başlık alacaktır. Kayınpeder adayını bir türlü razı edemezler. Gençler için tek yol kalmıştır; delikanlı bu yolu dener ve başarır.

Kızının kaçırıldığını duyan baba buna çok kızar. Kızına ve delikanlıya şöyle beddua eder:

«Allah canını alsın da çocuk yüzü görmeyesin!»

Kaçaklar gizlice evlenirler. İlk gece kız, içinde bir sıkıntı olduğunu söylerse de sebebini bir türlü anlayamazlar.

Aradan günler, haftalar, aylar geçer; kızın yakında bir çocuğu olacaktır. Aylardan Temmuz... Hava güneşli, etrafı bunaltıcı bir sıcak kaplamıştır. Evde günlerini sayan hamilenin canı kar yemek ister. Ama bu havada kar bulmanın imkânı mı var... Kız, ellerini göğe kaldırır, Allah'a niyazda bulunur:

«Allah'ım, şimdi bir kar yağdırsan da avuç avuç yesem...»

Aradan fazla zaman geçmez; o sıcak hava kaybolmuş, kar yağmaya başlamıştır. Herkes ne olduğunu anlayamamıştır. Güzel kız muradına ermiştir; avuç avuç, doyasıya kar yer.

Kar yer yemesine ama, bir müddet sonra hastalanıverir; yediği kardan üşütmüştür. Çok geçmeden karnındaki çocuğu ile birlikte Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Çevre halkı bunun adına bir türbe yaparlar ve oraya defnederler. Türbenin adına da Karyağdı adını verirler.

10. ŞEMS KUYUSU

Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin yakın arkadaşı, Tebrizli derviş Şemseddin'in türbesi, arkadaşınınki gibi, Konya'dadır. Bugün Karatay Lisesi olan eski Erkek Sanat Enstitüsü binasının arkasındaki bu türbenin hemen yakınında bir kör kuyu vardır. Suyu çoktan çekilen bu kuyudan, vaktiyle türbedâr tarafından isteyenlere su verilirmiş. Benzerlerine Anadolu'nun başka yerlerinde, az da olsa, rastlanılan bir hikâyesi vardır bu kuyunun.

Hac zamanı Konya'dan yola çıkan iki hacı adayı Kâbe'ye varırlar, gerekli ziyâretleri yaptıktan sonra Zemzem Kuyusu'na giderler. Bu hacılardan biri

kuyudan su alırken, elindeki baba yadigârı, kıymetli tası düşürüverir. Hacı üzülürse de elden bir şey gelmez. Tası çıkarmak mümkün olmaz. Hacı, başka bir tasla kuyudan suyu alır, gereğini yerine getirir.

Günlerden sonra Konyalı hacılar memleketlerine dönerler. Ziyâretçilerden vakit bulduğu bir gün, tasını kuyuya düşüren hacı Şems-i Tebrizî'nin türbesine gider. Hacı orada ne görsün, Zemzem Kuyusuna düşürdüğü baba yadigârı tas türbedârın elinde. Türbedâra hiç bir şey söylemeden meselenin aslını öğrenmek isterler:

«Türbedâr efendi, bu tası nereden aldınız acaba? »

«Türbenin bahçesinde bir kuyu vardır, oradan su ihtiyacımızı gideririz. Geçenlerde yine bir ihtiyaç için kuyuya su için gitmiştim. Kuyunun içinde bir şeyin parladığını gördüm. Bu, işte o tastır.»

Hacının hayreti daha da artar, mesleyi türbedâra açar:

«Bu benim tasımdır, Zemzem Kuyusu'ndan su alırken düşürmüştüm. Öyleyse bu kuyu ile Zemzem Kuyusu arasında bir münasebet olmalı.»

O günden sonra Konyalılar bu kuyudan tas tas su içmişler. Kuyu da herkes tarafından tanınmış, adına da, Şems-i Tebrizî'nin türbesi yanında olduğu için, Şems Kuyusu denilmiş.

VI

1. EFTENİ GÖLÜ

Atlas kitaplarına bakarsanız Bolu ilimizin hudutları içinde fazla göl göremezsiniz. Ama, bu ağaç denizinde o kadar çok küçük göl vardır ki, saymakla bitiremezsiniz. İşte bunlardan birkaçı: Abant Gölü, Çağa Gölü, Çubuk Gölü, Efteni Gölü, Gölcük Gölü, Karagöl, Sünet Gölü, Yedi göller vs. Her birinin, seyrine doyamayacağınız manzaraları vardır, sizleri güzellikleriyle adeta büyüleyiverirler. Her birinin ne güzel efsaneleri vardır, bir de bunları göllerin kıyıcıklarında dinlediniz mi daha çok duygulanır, daha bir başka olursunuz.

İşte bu göllerden birinin, Efteni Gölü'nün efsa-

nesi. Yurdumuzdaki pek çok göl için anlatılanın hemen hemen aynısı. Benzer efsaneyi Akşehir Gölü için de söylerler, Sapanca Gölü içinde...

Efteni Gölüne Melen Gölü de derler. Düzce ilçemizin hemen yakınındadır. En derin yeri 8 metre olan bu gölün yüzölçümü 25 kilometrekaredir. çevresi sazlık olup her mevsim alabalık ile sarıbalık avlanır.

Vaktiyle bu gölün bulunduğu yer bir köymüş. Anadolu'nun bağrındaki binlerce köyden biri... Hızır Aleyhisselâm'ın yolu bir gün köye düşer. Bir kapıyı çalar. Çıkan kadından bir parça ekmek ister. Kadın zaten kötünün teki, hem nereden bilsin gelenin Hızır olduğunu. «Yok» deyip Hızır'a ekmek vermez.

Hızır Aleyhisselâm aç kalacak değil elbet, hem onun ekmeğine de muhtaç değildir. Ama, bir denemedir bu. Hızır köyden ayrılırken şöyle dua eder:

«Allah bu köyü suya garketsin!»

Zamanla köyün yeri suyla dolmuş ve bugünkü Efteni Gölü meydana gelmiş. Gölde kayıkları ile balık avlayan köylülerin dediği doğru ise zaman zaman, su altında kalan köyün camiinin minaresi kayıklarına ve küreklerine değermiş; bunu tatlı tatlı anlatırlar birbirlerine.

2. ÇAVUŞCU GÖLÜ VE ILGIN İLÇESİ

Ilgın, Konya ilimizin kuzey-batısında yer alan şirin bir ilçemizdir. Haritalarda bir bıçak ağzı gibi gösterilen Çavuşcu Gölü'nün 5 km. güneyinde uzanır. Bu ilçemizde bu gölümüz hakkında ortak bir hikâye anlatılır. Benzerine başka yerlerde de rastlayabileceğimiz bu hikâyenin taşıdığı motifler arasında orijinal olma vasfına sahip olanlar da vardır.

Vaktiyle Ilgın, bugün Çavuşcu Gölü'nün bulunduğu alanda imiş. Ortasından da ünlü Kral yolu geçermiş. Bu sebeple ilçenin eski hali bugünkünden farklı ve daha büyükmüş. Devrine göre büyük bir

yerleşme merkezi imiş. O zamanlar şehrin merkezindeki alanda dişi bir köpek yavruları ile birlikte yaşar, kimseye zarar vermediği için de şehir halkı bunları severmiş.

Şehir çukur bir alanda kurulduğu için yağmurlu geçen kış mevsimlerinde zaman zaman sel felâketine uğrarmış. Ama şehir halkı aldığı tedbirlerle bu felâketleri kısa zamanda önlerlermiş.

Bir kış mevsiminde şehrin üzerine kara bulutlar kaplar. Bunlar birkaç gün böylece kalırlar. Şehir, gündüzleri adeta gece gibi karanlıklara gömülür. Bu müddet zarfında halkın sevdiği köpek devamlı bir şekilde havlar. Halk, bu havlamanın neye delâlet ettiğini bir türlü anlayamaz. Nihayet bir gün köpek yavrularını da peşine takıp şehri terkeder. Köpeğin gidişini görenlerden bazıları da onları takip eder. Köpek, yavruları ve onları takip eden insanlar bugünkü Ilgın'ın kurulduğu yere gelince daha ileri gitmekten vazgeçerler ve oraya yerleşirler.

Şehrin üstünü kaplayan kara bulutlar ise birkaç gün sonra yağmur olup yeryüzüne inmişler; böylece köpeğin gidişine hiç bir mânâ veremeyenleri bütün malları ile birlikte suya garkedivermiş. Derken bu çukur alanda bugünki Çavuşcu Gölü meydana gelmiş.

Köpekle birlikte o bölgeyi terkedenlere gelince, onlar da yeni taşındıkları bölgeyi kendilerine yurt edinmişler ve bugünki Ilgın ilçesini kurmuşlar. Zaman zaman Çavuşcu Gölü'ne balık avlamaya gidenler, su altında eski yerleşme merkezinin kalıntılarını gördüklerini söylerler.

3. GÜZELLİK SUYU

Bergama - İzmir yolu üzerinde, üçüncü kilometrede, halkın Tabaklar Ilıcası veya Güzellik Ilıcası adını verdiği bir yer vardır. Burası ile ilgili olarak halk arasında anlatılan güzel bir efsane vardır. Halkın çok sevdiği bu efsane şöyledir:

Vaktiyle Bergama civarında güzelliğiyle ün yapan bir çoban kızı varmış. Bu kız babasına da yardım eder, analarından ayrı olarak otlatılan kuzu sürüsünün başında gidermiş. Bu kızın güzelliği gün geçtikçe dilden dile söylenmeye, kulaktan kulağa yayılmaya başlamış.

Bunun güzelliği kral kızının kulağına da gider,

kıral kızı çoban kızını görmek, onunla tanışmak ister. Bunu saraya, kral kızının huzuruna getirirler. Kral kızı bakar ki gelen insan değil, sanki bir melek, sanki bir ay parçası. Kıskanır onun güzelliğini, öğrenmek ister bu güzelliğin sırrını. Dayanamayıp sorar:

«Senin bu güzelliğin nedendir, niçin bu kadar güzelsin? »

Saf ve masum çoban kızı âdeta güzelliğinin farkında olmayarak:

«Hiç, hiç bir sebebi yoktur; ben kuzularımı çok seviyorum da ondan.»

Aslında çoban kızı güzelliğinin sırrını bilmiyordu, ama kral kızı, bunun mutlaka bir sırrı olduğuna inanıyordu. Çoban kızını gizlice takip ettiren kral kızı sonunda, ondaki güzelliğin sırrını öğrenir.

Çoban kızı her gün kuzularını alır, bir yamaçın eteğine gidermiş. Orada kuzularını otlatır, günlerini geçirirmiş. Bu kız bazen de yamacın eteğindeki çalıların içine girer, oradaki suda yıkanırmış. İşte çoban kızındaki güzellik bu sudan ileri geliyormuş.

Kral kızının bu keşfinden sonra orada binalar yükselmiş, çalılık yerini gülüstanlığa bırakmış. Orada yıkananlar da güzelleştiği için Bergama'da güzellerden geçilmez olmuş. Artık orada yıkananların vücutları parlıyor, derileri güzelleşiyor; o sudan içenler güzelleşiyormuş. İşte o günden sonra, çoban kızının yıkandığı yerdeki suya Güzellik Suyu adı verilmiş.

4. YILANLI HAMAM

Kastamonu ilimizin Akkaya merkez bucağına Sipahi köyü ile Taşköprü ilçesine bağlı Kese köyünün arasında şifalı suları ile tanınan kaplıcalar vardır; adına Yabanabad Kaplıcaları denilir. Halk ise bu kaplıcalara Yılanlı Hamam adını vermiştir. Bu adın verilişinin şöyle bir hikâyesi vardır:

Vaktiyle bu kaplıcaların yerinde küçük bir kaynak varmış. Bir gün, ilerideki tepenin altında bulunan yatır mezarlarının yanından uyuz bir kurt gelir. Bu kurdun vücudunda bir tek kıl kalmamış. Kurt kaynağa yaslanır, sağa sola dönmeye başlar. Daha sonra birkaç kurt daha bu işe devam eder. Zaman-

la kaynağın yerinde bir göl meydana gelir. Diğer taraftan da kurtlar yavaş yavaş iyileşiyor, tüyleri bitmeye başlıyor. Bir gün geliyor ki kurtların İpek gibi tüyleri oluyor. Artık kurtlar buraya gelmez oluyorlar.

Bu kurtların buraya geldiklerini Sipahi köyünden kel bir kız görür. Bu kel kız da, kurtlar gibi, günlerce bu suda yuvarlanır, başını yıkar. Onun da ipek gibi saçları çıkar.

Bu hadiseler işitilince eski kaynağın yerine bir hamam yaparlar. Çevre köylerin halkı gelip yıkanır, gelenlerden hiç bir ücret alınmaz. Fakat bir zaman sonra burasının paralı olmasını isterler ve bazılarından para alırlar. Bir sabah gelirler ki kapıda büyük bir yılan, kimseyi içeriye almıyor. Derhal para almaktan vazgeçerler, yılan da bir daha gelmez olur.

Efsaneyi anlatan yaşlı kadın, kaynağa ilk gelen kurt için «Peygamberlerdendi» demek suretiyle, çevre halkının kurda izafe ettikleri saygıyı belirtmektedir.

5. TORTUM GÖLÜ

Göllerimizle ilgili çok güzel ve mânâlı efsaneler anlatılır. Bingöl ilimizin adını alması, bu güzel hikâyelerden birine bağlıdır. Aşağıda hikâyesi pek duyulmamış bir gölümüzün hikâyesini sunuyoruz. Aynı hikâye, belki başka bir gölümüz için de anlatılabilir.

Erzurum'un Tortum ilçesinin Uzundere (Azort) bucağına bağlı Uludağ (Hars) köyünden bir çoban sürüsünü otlatırken kulağına bir ses gelir:

«Gelireeeem (geliyorum)»

Çoban, sağına soluna bakınır; hiç bir kimseyi göremez. Kendi kendine vehmettiğini zanneder. Sü-

rüsünü akşama kadar otlatır, akşam olunca da, âdeti üzere köye döner.

Çoban, ertesi gün, yine aynı yerde o sesi bir defa daha işitir:

«Gelireeeem.»

Yine etrafına bakınır; fakat hiç kimseler yoktur.

Bu hadise üçüncü gün de aynen cereyan edince çoban, köyündeki ihtiyarlara durumu anlatır. İçlerinden gün görmüş biri çobana şöyle der:

«Evlat, yarın da aynı sesi işitirsen cevap olarak «Gel bakalım ne yapacaksın.» de, bakalım ne olacak.»

Dördüncü gün çoban, ihtiyarın dediği gibi, sesi işitir işitmez bağırmaya başlar:

«Gel bakalım ne yapacaksın.»

Çoban bu sözleri söyler söylemez eteklerinde sürüsünü otlattığı dağın yarısı kopar ve aşağıdan akmakta olan Tortum çayının önünü kapatır. Böylece, bir tarafta göl meydana gelir, bir tarafta da bu kayalardan sular taşarak Tortum Şelâlasi'ni meydana getirir.

6. ILICA VE SARIKIZ

Kütahya ilimizin çevresinde, halkın tatil günlerinde gittiği pek çok mesire yeri vardır. Koru, Özbek, Hıdırlık, Bayramlık, Çiğdemlik, Kırklar, Üçler, Damlarca, Sahandurmaz, Katırcıpınar şehre yakın olan mesire yerlerinden birkaçıdır. Daha uzaklarda, şehrin dışında da sözü edilmeye değer yerler vardır. Ilıca, Yoncalı, Çamlıca gibi.

Bunlardan Ilıca ile ilgili olarak anlatılan efsane, motif bakımından iki ayrı efsanenin birleşmesinden meydana gelmiş hissini uyandırmaktadır. Ilıca, Kütahya - Eskişşehir karayolunun otuz dördüncü kilometresine 4 kilometrelik bir yolla bağlıdır.

Çevresi ormanlarla kaplı olan Ilıca'da bugün modern tesisler vardır. Suyu ve çamuru şifalı olduğu için ayrıca hastalar için de ilgi çekicidir. Kaloriferli olduğu için kış mevsiminde de istifade etmek için Ilıca'ya gelenler eksik olmaz.

Vaktiyle çevre köylerin birinde sarı saçlı bir kız ninesiyle birlikte yaşıyormuş. Bunların bir de sarı inekleri varmış. Sarıkız gündüzleri ineğini otlatır akşamı edermiş. Sütünden yoğurt yapar, yağ yapar, geçinip giderlermiş.

Yine güzel bir bahar sabahı sarıkız ineğini önüne katıp otlatmaya götürür. Öğleye kadar çayırlarda, çimenlerde dolaşır. Yemek zamanı gelince uzaklardan bir ses gelir kulağına, derinden, çok uzaklardan...

«Geliyorum Sarıkız, geliyorum. Ağlayarak mı geleyim, çağlayarak mı?»

Sesin nereden geldiğini anlayamayan Sarıkız çok korkar, ne yapacağını bilemez. Hemen ineğini önüne katıp ninesinin yanına gelir. Ninesine bir şey söylemez.

Ertesi gün aynı sesi yine duyar:

«Geliyorum Sarıkız, geliyorum. Harlayarak mı geleyim, gürleyerek mi?»

Sonunda Sarıkız duyduklarını ninesine açmaya karar verir. Evlerine gelince başına gelenleri bir bir anlatır. Bunlar bir yandan konuşurlarken görünmez bir el de Sarıkızı âdeta ineğin yanına çeker. Hemen ineğinin yanına inen Sarıkız yine anı sesi duyar. Dayanamaz, cevap verir:

«Harlayarak gel, harlayarak.»

Kız bunu der demez kayalar çatırdamaya başlar, her yandan çağıldayan sular alev alev yanarak Sarıkız'ı sarar. Sarıkız ne olur, nereye gider, kimseler bilemez. Bilinen bir şey varsa o da saçlarının rengini bu sulara vererek kaybolduğudur, kalbinin ateşini bu sulara vererek sırrolduğudur. Onun için Ilıca'nın suları sarı ve sıcak akarmış.

Ninesi ile ineğini de bir daha kimseler görmemiş, onlar da kaybolup gitmişler.

7. SESİ KESİLEN ARAS

Güzel yurdumuz bir uçtan bir uca nehirlerle kaplıdır. Zaman zaman çoşup taşan, zaman zaman kurumaya yüz tutan bu nehirlerimiz üzerine söylenmiş pek çok türkü, efsane vardır. Doğu Anadolumuzun kar sularını bağrına basıp sessizce akan Aras Nehri'miz üzerine de söylenmiş güzel bir efsane vardır. Bir bağrı yanık ananın bedduasını dile getiren bu efsane şöyledir:

Vaktiyle Aras Nehrinin kenarında Bedevlet adında küçücük bir köy varmış. Nehrin kıyısında evi olan yaşlı bir kadının da son zamanlarında bir çocuğu olur. Bu çocuk nasılsa bir gün kimseden ha-

bersiz nehrin kıyısında oynarken suya düşüverir. Kimseler görmediği için çocuk azgın sular arasında kaybolur gider.

Neden sonra çocuğunun Aras tarafından yutulduğunu öğrenen gözü yaşlı ana nehrin kıyısına gelir. Orada da bir müddet ağlayıp sızlandıktan sonra nehre dönerek:

«Aras, Aras! Sesin kesile, e mi Aras!»

diye beddua eder. Bağrı yanık ananın duaları kabul olunur. İşte o günden beri Aras Nehri sessiz sedâsız akıp gitmektedir.

8. YAVRU CEYLAN

Mersin ilimize 40 km. uzaklıkta bulunan Menekşe Kalesi'nin civarında vaktiyle pek ünlü avcılar varmış. Avcılık o yılların en iyi mesleklerinden biri imiş. Çevrenin ünlü avcıları vurdukları, avladıkları hayvanların hikâyelerini anlata anlata bitiremezlermiş. En çok avladıkları hayvan da ceylan imiş. Fakat bir hadiseden sonra, artık ceylan avlanmaz, eti de yenilmez olmuş. O günden sonra da Menekşe Kalesi'nin civarında yaşayan ceylanlar rahata kavuşmuşlar.

Avcılığın en yaygın olduğu yıllarda Sarı Avcı denilen ve sadece ceylan avlayan bir avcı varmış.

Bu avcının ünü, sadece ceylan avlamasından ileri gelirmiş. Önüne çıkan başka hayvanlara dokunmazmış bile.

Sarı Avcı avlanmaya çıktığı bir gün ceylan sürüsüne rastlar. Her attığını vuracak kadar usta olduğundan önüne gelen bütün ceylanları avlar. Bu avlama işi böylece bir zaman devam eder. Ortalıkta fazla ceylanın kalmadığı bir sırada önüne bir yavru ceylan gelir. Tabiî onu da vurur.

Nihayet ortalıkta ceylan filan kalmaz. Dönmeye karar veren avcı, ileride, yüksek bir taşın tepesinde bir ceylan tekesi görür, Onu da vurup öyle dönmek isteyen avcı ne kadar uğraşırsa da bir türlü isteğine ulaşamaz. Çok uzaklardan gelen bir ses de Sarı Avcı'yı ürpertir:

«Sen yavru ceylanı öldürdün, senin de küçük oğlun evde ateşe düşüp öldü!»

Bütün avları unutan Sarı Avcı var gücüyle evine koşar. Daha evine girmeden içerden gelen ağlamalardan acı gerçeği öğrenen Sarı Avcı küçük oğlunun ölüsüyle karşılaşır.

Bu hadiseden sonra Sarı Avcı da bir daha ava gitmez.

VII

1. İBİBİK KUŞU

Anadolumuzda hayvanlarla ilgili pek çok efsane anlatılır. Bunlar arasında tavşanın, insanlardan çok kötü muamele gören eşeğin bir dua sonucu girdiği yeni şekli; kedinin, insanoğlu elinde zebun olan arslanın küçüle küçüle girdiği son şekli olduğu sık sık anlatılan hikâyelerdendir. İbibik kuşu ile ilgili olarak anlatılan hikâyelerin sayısı da az değildir. Ayrı bölgelerden derlenen ikisini aşağıya alıyoruz.

İbibik kuş olmadan önce çok güzel bir kız imiş. Güzelliği ile pek çoklarının aklını başlarından alırmış. Günün birinde hayırlı bir kısmeti çıkar ve evle-

nir. Her güzelin bir kusuru olur, derler ya, bunun da kusuru bir değil iki imiş. Hem tembelmiş, hem de kokarın biri imiş. Yeni gelinin bu tembelliği kaynanası ile, görümceleri ile aralarının açılmasına sabep olur.

Gelinin bu tembelliğine, kokarlığına dayanamayan kaynana bir gün namazdan sonra Allah'a yalvarmaya başlar:

«Yâ Rabbim, ben kulunu bu tembel, kokar gelinin elinden kurtar. Ben senin o kadar kötü bir kulun mu idim de bana böyle bir gelini yazdın.»

Kadının duası Allah indinde kabul olunur ve gelini bir ibibik kuşu olarak uçup gider. Kuş döner, dolaşır; kaynanasının bahçesine gelip ağaçlardan birine konar. Gelinin yine geldiğini gören kaynana, bu sefer de beddua etmeye etmeye başlar:

«Benim evimi kokuttun, senin evine de kokudan girilmesin: Hiç bir yerde yuva tutamayasın. Yavruların pisliğini yemeden ötemesin. Cümle âlem senden kaçsın.»

Kaynananın bedduası kabul olur. Onun için bu kuşun yuvası çok fena kokar. O kadar pistir ki yanına yaklaşmanın imkânı yoktur.

İbibik kuşu ile ilgili bir de şu hikâye anlatılır.

Vaktiyle ibibik kuşu yeni bir gelinmiş. Güzelliğini görmek, daha da güzelleşmek için sık sık aynanın karşısına geçer, kendisini seyredermiş. Yine bir gün aynanın karşısına geçmiş, saçlarını tarıyormuş. O, bu işi dalgın dalgın yaparken kapı açılır ve içeriye kayınpederi girer. Bir an geleni farkedemeyen gelin saçlarını taramaya devam eder. Tabiî bu arada kayınpederi de gelini başı açık olarak görür.

Gelin bu duruma çok üzülür, içi içini yemeye başlar:

«Kayınbabam beni başı açık gördü; aman yâ Rabbim, ben bundan sonra yüzüne nasıl bakarım.»

Gelinin bu samimî utanması karşısında Allah onu ibibik kuşu haline getirir. Kuşun başındaki kepezi de saçını tararken başında kalan tarağı imiş.

2. KUMRU

Ankara'nın köylerinden birinde bir kız çocuğu ile erkek kardeşi, üvey anneleri ile birlikte yaşarlar. Üvey anneleri çok insafsızdır, çocukları ezercesine çalıştırmaktadır. Zaten üvey annesinin iyisi masallarda bile bulunmaz. Sabahın erken saatinde onları kaldırır, akşamın geç vektine kadar çalıştırırmış. Ne desin zavallılar, itiraz etmek hadlerine mi? Olanca güçleri ile durmadan çalışırlarmış.

Bir sabah yine erkenden kaldırılırlar. Üvey anne kendisi suya gideceğini için onların da, kendisi gelinceye kadar boş durmalarını istemez. Kıza der ki:

«Ben gelinceye kadar bazlamanın yağını eritin!»

O gitmiş işinin başına, çocuklar başlamışlar yağı eritmeye... Oğlan, tavanın sapını tutarmış, kız da yağı karıştırırmış. Fakat nasıl olmuşsa olmuş, Oğlan bir ara tavanın sapını bırakmış, o sırada ayağa kalkan kızın da eteği tavanın sapına takılınca bazlama için eritilen yağlar ocağa dökülüvermiş. Bunlar telaşe ile ne yapacaklarını şaşırırlar, şaşkın şaşkın tava ile ocak arasında dolaşırken ocaktaki üçayak boyunlarına geçiverir. Bu kızgın alet boyunlarında siyah bir iz bırakır. Çocuklar içinde bulundukları kötü durumu anlar ve kurtulma çarelerini araştırmaya başlarlar. Bilirler ki üvey anneleri gelince etmediğini bırakmayacaktır. Her iki kardeş kurtuluşu Alah'a sığınmakta bulurlar. Bir köşeye çekilerek dua etmeye başlarlar:

«Allahım, bizi bu kötü kadının elinden kurtar; bizi kumru yap!»

Duaları kabul olunur ve hemen o anda kumru haline geliverirler. Bu kumrular daha sonra her gün evlerinin karşısındaki ceviz ağacına gelip öterler:

«Guguk guguk, yağı kim döktü?»

«Guguk guguk, yağı kız döktü.»

diye ötüşürler.

Bugün kumruların boyunlarında görülen siyah halka da, kız ile oğlanın telaşe ile dolaşırlarken boyunlarına geçen üç ayağın izidir.

3. ANDUR KUŞLARI

Gelin-Kaynana anlaşmazlığı günümüzde sık sık üzerinde söz edilen konulardan biridir. Her şeyi tatlıya bağlayan masal ve hikâyelerde de böyle çatışmalara rastlarız. Aşağıdaki efsanede böyle bir gelin-kaynana çatışmasının nasıl bir acı sonla bittiği güzel bir şekilde anlatılmaktadır.

Vaktiyle kadının biri oğluna güzel bir gelin alır. Gelinin huyu da kendi gibi güzeldir. Böyle bir gelinle geçinmeye ne var demeyiniz. Kaynana birazcık geçimsizmiş, gelinine etmediğini bırakmaz. Gül yüzlü, melek huylu gelin bu huysuzluklara bir dayanır, üç dayanır, beş dayanır, sonunda dayanamaz hale gelir.

Bir gün Allah'a yalvarır ve kendisinin bu durumdan kurtarılmasını niyaz eder:

«Yâ Rabbi, beni öyle bir kuş yap ki kaynanam beni hep ansın, hiç unutmasın.»

Gelinin dileği kabul olur ve kuş olup uçar. Bu kuş uçarken de daima «An,an» der durur.

İyi kalpli, güzel huylu gelinin gidişine dayanamayan kaynana da dua eder, o da bir kuş olur. Bu kuş da, gelinini yakalayabilmek için daima «Dur, dur» diye ötmeye başlar. O, bir yandan böyle öterken diğer yandan da gelinini aramayı ihmal etmez.

İşte bundan dolayı arka arkaya öten ve biri diğerini takip eden kuşlara Andur kuşları denilir. Bu kuşlar bazen Angırt veya Angut diye de anılırlar.

4. YUSUFÇUK KUŞU

Anadolu'da kuşlar hakkında pek çok hikâye anlatılır. Bilhassa guguk, ibibik ve yusufcuk gibi kuşlar hakkında anlatılanlar pek çeşitlidir. Her bölgede anlatılan birbirinden farklıdır. Kuşa dönüşme motifinin bu kadar çok olması, Anadolu insanının ince zekasının tabiî bir tezahürü olsa gerek. Aşağıda, yusufcuk kuşu ile ilgili 2 ayrı hikâyeyi vereceğiz. Bunların dışında daha pek çok yusufcuk efsanesi anlatılır Anadolu'da

Yusufcuk vaktiyle çok yaramaz bir çocukmuş. Annesi yemek pişirirken gelir, yemeğin üzerinden yermiş, olmadık yaramazlıklar yaparmış.

Bir gün annesi süt pişirirken Yusuf sütü içmeye çalışmış. Annesi de elindeki kepçeyle başına vurup şöyle demiş:

«Sen kuş olup pırlayasın, bir dah gözüm görmeye!»

O anda Yusuf kuş olup uçmuş. Annesi de yandım-yandıma düşmüş. Elindeki kepçeyle bir de kendi başına vurmuş ve «Allah'ım beni de kuş eyle.» demiş. Anne de kuş olup uçmuş; başlamış Yusuf'unu aramaya. Bir yandan onu ararken bir yandan da şöyle bağırırmış:

«Yusuuuf, gel, iç... Yusuuuf, gel süt iç.»

Yusufcuk kuşlarının başlarındaki beyazlık da kepçenin iziymiş.

Yusufcuk kuşu hakkında anlatılan ikinci hikâye de şöyledir:

Vaktiyle bir beyin iki çobanı varmış. Tesadüf bu ya, her ikisinin de adı Yusuf'muş. Bu çobanlar, beyin sürülerini alır, tarlalarda, meralarda otlatırlarmış.

Bir gün Yusuflardan biri sürüsünü adaşına bırakarak bir düğüne gitmiş. O, düğünde eğlenmekte olsun, diğerini de bir gaflet basmış, derin bir uykuya dalmış. Hayvan bu, çobanın başında bekleyecek değil ya; almış başını, çekip gitmiş.

Akşam vakti Yusuflar süklüm püklüm beylerinin karşısına çıkmışlar. Ağanın sözü kısadır: «Ya sürülerimi bulacaksınız, veya ben edeceğimi bilirim!»

Çobanlar başlamışlar sürüleri aramaya. Biri gitmiş bir tepeye, öbürü gitmiş bir tepeye; durmadan birbirlerine bağırırlarmış:

«Yusuuuf! Buldun mu?»

«Yusuuuf! Buldun mu?»

Bulamamışlar tabiî sürülerini, ama Allah Teâla onlara acımış ve her ikisini de kuş yapıvermiş. Yusufcuk kuşlarının ötüşü, birbirine bağıran iki çobanın seslerinden iz taşırmış:

«Yusuuuf, bulu bulu!..»
«Yusuuuf, bulu bulu!..»

diye ötmeleri hep bu aramalarının neticesiymiş.

5. KAPLUMBAĞA

Masaldaki tembel tavşanı geçen kaplumbağayı hepimiz hatırlarız. Aynı hızla menzile ulaşan bu hayvanın, istirahatına düşkün olan tavşanı yenmesi, onun, hayatının daha sonraki devrelerine rastlar. Çünkü kaplumbağa da vaktiyle bir insandı. Yaptığı yanlış bir iş yüzünden cezalandırıldı ve bugünkü şekline dönderildi.

Kaplumbağa vaktiyle buğday satan bir tüccar imiş. Başkalarından aldığı buğdayı kâr ile yine başkalarına satarmış. Ama içi fesat doluymuş bu tüccarın, gözünü çabuk zengin olma hırsı bürümüş. Çok satmasına çok satarmış ama, tüccar daha da çok kazanmak istermiş.

Dünyada mal mülk edinmek için ihtirasların bile kendisini durduramadığı insanlar ne yaparlarsa o da onu yapmış: Alış-verişe hile katmış. Başlamış büyük ölçekle alıp küçük ölçekle satmaya. Satmasına satmış, kandırmasına kandırmış üç-beş kişiyi ama, Allah'ı da kandıracak değil ya.

Allah, gözü dönmüş bu haris tüccarı, ona en yakışan şekilde cezalandırmış: Buğday alırken kulandığı büyük ölçeği sırtına, buğday satarken kullandığı küçük ölçeği de karnının altına koyup bugünkü şekline inkılap etmiş. Ayrıca en büyük ceza olarak da onu kıyamete kadar yerlerde süründürmesini uygun bulmuş.

6. SİNEK NEDEN VIZILDAR?

Hayvanlarla ilgili efsaneler daha ziyade, onların bir özelliğinin açıklanması şeklinde olurlar. İyice araştırılırsa her hayvanla ilgili bir veya iki efsanenin tesbit edileceği muhakkaktır. Bunların hepsi, o hayvan hakkındaki müsbet bilgilerimize çerçeve vazifesi gören birer hikâyeden başka bir şey değirdir .

Vaktiyle herkesin sevdiği iyi kalpli bir zat kırda ölür. Fakat onu sevenler bir türlü cesedini bulamazlar, bütün araştırmaları boşa gider. Ama onu, bu iyi kalpli dostlar kalplerine gömerler.

Kuş ile sinek arkadaşmışlar, hem de canciğer

kuzu sarması cinsinden bir arkadaşlıkmış bunlarmkl. Bu iki ahbap cesedi bulurlar ve başında bir müddet beklerler. Fakat bakarlar ki ne gelen var ne de giden. İkisi de dayanamaz, adamın etinden birazcık yerler. Ama bilirler ki bu iş doğru değildir. Pişman olurlar ve kimseye söylemeyeceklerine dair birbirlerine söz verirler.

Kuş ile sinek bir müdet sonra adamın köyüne varırlar. Adamın yakınlarını bulup ölüm haberini ve yerini söylerler. Fakat köylüler bu habere inanmak istemezler. Israrları da bir netice vermeyince sinek dayanamaz ve onu gördüklerini, hatta kuş ile birlikte onun etinden birazcık yediklerini söyleyiverir. Kuş bu söze kızar. Zira, sinek hem sözünde durmamıştır, hem de her ikisi de insan eti yedikleri için ebediyyen insanoğlu tarafından yadırganacaktır. Hemen sineğin burnuna bir gaga vurur ve sinek vızıldamaya başlar. İşte o günden beri sinek vızıldar dururmuş.

7. HAZRETİ ALİ VE KEDİ

İslâmın ulularından, dördüncü halife ve Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in damadı Hazreti Ali ile ilgili olarak anlatılan pek çok menkabe vardır. İslâmın bu güçlü kılıcı, her evde, her müslümanda birkaç efsane ile günümüze kadar dillerden düşürülmemiştir. Aşağıda onun hakkında anlatılan efsanelerden birini veriyoruz:

Hazreti Ali bir gün namaz kılarken yanına zehirli bir yılan yaklaşır. O, bu durumdan habersiz namazına devam etmektedir. Yılanın Hazreti Ali'ye yaklaşmakta olduğunu gören ve aynı yerde bulunan bir kedi hemen sıçrayarak yılanı yakalar ve boğar. Ha-

life, bu manzaradan son derece mütehassis olur ve kediyi tutarak sırtını sıvazlar:

«Senin sırtın hiç bir zaman yere gelmesin!» diye de duada bulunur.

Gerçekten de bir kediyi yüksek bir yerden aşağıya bıraktığımız zaman onun sırt üstü düşmediğini görürüz. **Kedi gibi dört ayak üstüne düşmek** deyimi de bu hadisenin güzel bir ifadesidir.

8. YILAN NEDEN SÜRÜNÜR?

Hazreti Âdem Cennet'te iken Şeytan onu kandırmak için çeşitli hileler düşünür. Eğer Cennet'e girebilirse yasak meyveden Âdem'e yedirecek ve onun da günahkâr olmasını sağlayacaktır.

Cennet'in kapıcısı ise yılandır. Şeytan bütün gücünü ve kandırıcılığını kullanarak yılanı ikna eder. Yılan, şeytanı sırtına alır ve sürünerek gizlice içeriye girer. Şeytan'ın girdiğini kimse görmemiştir.

Şeytan Cennet'e girdikten sonra hemen Hazreti Âdem'i kandırmanın yollarını araştırmaya başlar. Neticede bu uğursuz işte başarı gösterir ve Hazreti Âdem'e yasak meyvelerden yedirir. O, bu günahı işlediği için Cennet'ten kovul

Yılana gelince, Allah Tealâ tarafından cezalandırılır. O, mademki sürünerek Şeytan'ı Cennet'e sokmuştur, kıyamete kadar sürünmelidir. Ondan sonra da yılanlar eski yürüyüşlerini terkederler ve bugünkü şekilleriyle sürünmeye başlarlar.

Pek çok hayvanın yaratılış şekillerini açıklamak amacı ile anlatılan benzeri efsanelerin ne derece gerçek payı taşıdığını bilemeyiz. Ama, bu ve benzeri diğer bütün açıklayıcı hikâyeler, şüphesiz, iyi ve doğruyu bizlere güzel örneklerle göstermektedir. Efsanelerin tabiî dinliyicileri üzerinde bu hikâyelerin çok müsbet tesirleri olmaktadır.

VIII

1. GÜLEK BOĞAZI

Güney Anadolu ile İç Anadolu'yu birbirinden ayıran Toros Dağları, ancak pek az yerde geçit verir. Bu geçitler yardımı ile ulaşım sağlanır ve Torosların zümrüt bağrından geçilerek bir uçtan öbürüne gidilebilir. Bu geçitlerin en ünlüsü, ilk akla geleni şüphesiz Gülek Geçidi'dir. Daha çok Gülek Boğazı diye bilinen geçit, Bolkar Dağları'nın doğusunda yer alır. Gülek Boğazı ile ilgili olarak anlatılan o kadar çok efsane vardır ki, anlatılmakla bitiremezsiniz. Bunlardan birini aşağıya alıyoruz:

Vaktiyle Toros Dağları geçit vermezmiş. İnsanlar İç Anadolu'dan Akdeniz sahillerine inebilmek

için tepelerden geçmek zorunda imişler. Ama bir gün Toroslarda yaşayan bir dev, istemeden, bilmeden insanlara yardım edivermiş.

Bu dev, ailesi ile birlikte Torosların güney eteklerinde otururmuş. Ne olmuşsa olmuş, bir gün dev ile karısı kavga etmişler. Bu duruma kızan devin karısı, kızını aldığı gibi kaçıp gitmiş. Dev eve gelmiş, bakmış ki evde kimsecikler yok. Hemen anlamış başına gelenleri. Takip etmek için yola koyulmuş. Dev bu, yorulacak değil ya, uzun mesafeleri bile kısa zamanda aşıvermiş.

Zavallı karısı ise kocasının kendilerine yetişmekte olduğunu görünce kızını sarp kayalardan aşağı atıverir, kendisi ise kaçmaya devam eder. Kızının zor durumda olduğunu gören dev, hemen bütün gücüyle dağı ortasından ayırır ve yavrusunun yanına varıverir.

İşte böyle bir hadiseden sonra Gülek Boğazı meydana gelir ve bir dev ailesinin mutsuzluğu üzerine, binlerce aileyi birbirine bağlayan bir geçit kuruluverir.

Bir gün yolunuz Gülek Boğazı'na düşerse, çevre köylülerine sorunuz, size o devin izlerini göstersinler: Kocaman kocaman ayak izleri.

2. DİLEK KAYASI

Kayseri'nin Dere Mevkii'nde büyük bir kaya parçası vardır. Bölge halkı buna Dilek Kayası adını vermiştir. Anadolu'muzun dört bir yanındaki binlerce kayaya olduğu gibi bu kayaya da özel bir ad verilmesinin güzel bir hikâyesi vardır:

Vaktiyle çobanın biri bu kayanın üzerine çıkar ve Allah'a şöyle duada bulunur:

«Yâ Rabbim, senden bir dileğim. Bana kara kaşlı, kara gözlü bir yâr vermendir.»

Daha sonra da içinden şöyle bir düşünceyi geçirir: «Eğer duam kabul olursa bu kaya sallansın.»

Derken kaya sallanmaya başlar, içinden çoba-

nın istediği gibi bir güzel çıkar. Çoban buna çok sevinir ve bu sefer şöyle duada bulunur:

«Yâ Rabbi, sen bizim duamızı kabul eyledin, dileğimiz yerine geldi. Bundan sonra bu kayaya çıkıp senden dilekte bulunan kullarının dileklerini de kabul eyle. Onlar da bu kayanın üzerine çıkınca kaya sallansın.»

Bugün bu kayanın üzerine çıkılınca sallanır. Sallanır ama sebebi bilinmez. Kayanın yerleşmesi dengesizdir de ondan mıdır, yoksa çıkanların dileği hep kabul oluyor da ondan mıdır, biz bilemeyiz. Dileğimiz, oraya çıkanların hepsinin dileklerinin Allah indinde makbul olmasıdır.

3. HAZRETİ İBRAHİM VE İĞDE AĞACI

Hazreti İbrahim'in Nemrud'un putlarını kırdığı ve halkı doğru yola davet ettiği hepimizin bildiği bir olaydır. Urfa ilimizdeki ünlü Balıklı Göl bunun güzel bir armağanıdır. Hazreti ibrahim ile ilgili başka bir hikâye daha vardır ki diğeri kadar anlatılmaz. Aynı zamanda iğde ağacının bugünkü şeklini alışının da hikâyesi olan bu efsane şöyledir:

Nemrut, Hazreti İbrahim'i ateşe atmaya karar verir. Büyük bir ateş yaktıracak ve İbrahim'i içine atarak diri diri yakacaktır. Nemrut'un adamları ateşin yakılabilmesi için ağaç toplamaya başlarlar. Fakat pek çok ağaç böyle uğursuz bir iş için yanmaya razı olmazlar.

Ateşin büyük olması için odun toplayıcılar uzun ve düzgün ağaçları tercih ederler. O zamanlar uzun ve pürüzsüz olan iğde ağacı bu işe gönüllü olarak talip olur. Çevredeki iğde ağaçlarını hep keserler ve ateşe atarlar. Bir ara ateş o kadar büyür ki Hazreti İbrahim'i ateşe atmak için yanına yaklaşamazlar. Hemen bir mancınık hazırlayıp İbrahim'i onun vasıtası ile ateşe atarlar.

İbrahim'in düştüğü yerin güzel bir bahçe, ateşin göl ve odunların da göldeki balıklar olduğu hepimizin bildiği şeylerdir. Ama ya iğde ağaçları... Evet, o günden sonra iğde ağaçlarının ne düzgünlüğü kaldı ne de dikensizliği... Bugün iğde ağaçları eğri büğrü ve dikenlidir. Bu yüzden de yakılmak için pek tercih edilmez. Çünkü Hazreti İbrahim, iğde ağacının fazla ısı vermesi karşısında Allah'a yalvarır ve bu ağacın cezalandırılmasını ister.

4. YEŞEREN KURU AĞAÇ

Vaktiyle günahkâr bir adam varmış. Bu adam, canının istediğine söğer, canının istediğini döver, hatta öldürürmüş. Çevresindekiler bu adamdan korkar, ona karşı koyamazlarmış.

Herkesin günahkâr olarak bildiği bu zat, bir gece rüyasında ak sakallı bir pîr görür. Pîr bu adama der ki:

«Yol üstünde bulunan tarlandaki kurumuş ağacın yeşerdiği gün bütün günahların affolacaktır!»

Bunun üzerine bu adam yol üstündeki tarlasını ekip biçmeye başlar. Tam yedi yıl buraya kavun karpuz eker; kavun karpuzun olgunlaştığı mevsim-

de yoldan geçenlere ikram etmeye başlar. Bütün yolcular son derece memnun olurlar.

Bir sabah yine erkenden kalkıp gelen geçene kavun karpuz vermeye başlar. Fakat yolculardan biri bunun ikramını kabul etmez. Kavunların sahibi ne kadar ısrar ederse de adam almaz. Bu, onun gücüne gider. Serde kabadayılık da var ya, çeker bıçağını adamı öldürür:

«Bu güne kadar öldürdüğüm 99 idi, sen olasın yüzüncü.»

Bir de bakar ki yıllardır yeşermesini dört gözle beklediği kuru ağaç yeşermiş! Nasıl sevinir, tariflere sığmaz. Birden, yedi yıl önce rüyasına giren ak sakallı zat ortaya çıkıverir. Der ki:

«Bu adamı öldürmen Allah katında makbul bir iştir. Çünkü bu adam, iki kişinin arasını bozup onları döğüştürmek için gidiyordu.»

5. PİRLER

Konya Ovası güneye inildikçe düzlüğünü kaybederek Torosların eteğinde rengini yeşile terkeder. Konya il hududunun Antalya ve İçel il hudutlarına yakın olduğu bölgelerde küçük fakat çok şirin ilçe merkezleri yer alır. Buralar, nüfusları az, fakat gönülleri zengin insanların yaşadığı yurt parçalarıdır. Yeşilin, çam kokusunun, temiz havanın en bol olduğu; gözlerin pınar sularının berraklığı ile kamaştığı, kulakların tabiatın tatlı nağmeleri ile sükûn bulduğu bu bölgemizle ilgili olarak şöyle bir efsane anlatılır:

Vaktiyle iki çoban çoluk-çocuğunu alıp Erme-

nek'in ormanlık bir bölgesine yerleşir. Zamanla bu iki çobanın çocukları çoğalır ve orada bugünkü Küçük Karapınar köyü kurulur. Köy halkı burada yaşamalarına devam eder.

Bir gün köy kadınları pınarda iş görürlerken iki pîr gelir, bunlardan su isterler. Köylü kadınlar da eğlenmek amacı ile bunların içeceği suyun üzerine çer çöp atarlar. Bu duruma kızan pîrler derler ki:

«Onman, bitmen; bundan yukarı gitmen!»

Pirlerin bu kargışı sebebiyle olacak ki köyün nüfusu bir türlü artmaz. Ölümler, başka yerlere göçler, derken pîrlerin dediği gibi bu köy bir türlü onmaz.

Aynı pîrler oradan kalkıp eski adı Pirlerkondu olan bugünkü Taşkent köyüne varırlar. Buranın kadınları da pınara gelmişlerdir. Pîrlerin su isteğine gayet nazik bir şekilde mukabelede bulunurlar ve pınarın üzerine üç-beş çam yaprağı atarlar. Pîrler bunun sebebini sorunca da şöyle cevap verirler:

«Yorgun ve terlisiniz; hemen bu sudan içerseniz hasta olursunuz. Fakat bunları temizleyinceye kadar teriniz soğur, diye düşündük.»

Bu cevaptan çok memnun kalan pîrler şöyle hayır duada bulunurlar:

«Çamlarınız kurumasın, güzelleriniz farımasın!»

Ora halkının inancına göre başka yerlerdeki bir çam ağacının dalı kesilirse o ağaç hemen kurur; fakat kendi ormanlarındaki çamların dalları kesildiğinde kurumaz, bilakis yeniden sürer. Kadınları ise yaşlansa da dinç ve güzel kalırlar.

6. SES ÇIKARMAYAN KURBAĞALAR

Kırşehir'e veya eski söylenişiyle Kırşehri'ne bu adın verildiğine bakıp da onun kır olduğunu sanmayınız. O, tarihimizin «Gülşehri»dir. Yaylaları ile, kavak ağaçları ile bir bağlık bahçeliktir Kırşehir. Onun asıl şöhretini sağlayan tarafı, Horasan'dan kalkıp buraya yerleştikten sonra âhîlik teşkilatını kuran Âhî Evren'i bağrında saklamasıdır. XIV. yüzyıldan kalan cami ve türbesi ile Âhî Evren, Kırşehir ilimiz için ayrıca bir cezbe kaynağıdır. Her yıl onun adına tertip edilen toplantılar, bu ulu kişiyi ve kurduğu teşkilatı binlerce kişiye anlatmaktadır.

Âhî Evren, Horasan'dan gelen pek çokları gibi

velî bir zattır. Onun da etrafında kendisi gibi velî olan dostları, uzaktan ziyaretine gelen ahbapları vardır. Böylece Gülşehri velilerin zaman zaman bir araya gelip görüştükleri bir yerdir.

Bir gün Âhî Evren bir dere kenarında velîlerden biri ile sohbet etmektedir. Fakat dereden de durmadan kurbağa sesleri etrafa yayılmakta, konuşulanları anlamakta güçlük yaratmaktadır. Bu seslerden rahatsız olan Âhî Evren bir ara dereye döner ve kurbağalara hitaben der ki:

«Ya siz ötmenizi kesin, biz konuşalım; veya biz konuşmamızı keselim, siz ötün!»

Tabiî konuşma kesilmez ve dostlar arasında uzun müddet devam eder. Ya kurbağaların ötmesi derseniz, Kırşehirliler şu cevabı verirler:

«O günden sonra o derede bir daha kurbağa sesi duyulmamıştır.»

Yolunuz bir gün Kırşehir'e düşerse siz meseleyi daha yakından araştıracaksınız; bize anlatılanlar böyle söylüyor.

7. ARAP BABA

Harput, Elazığ ilimizin hemen yanında tarihî bir bucağımızdır. Onun bir açıkhava müzesi olduğunu söylersek yanılmamış oluruz. Ovaya yayılan Elazığ iline tepeden bakan bu eski yerleşme merkezi tarihî zenginliğinin yanında efsane yönünden de zengindir. Saatler boyunca gezdiğiniz her eski eser için yerli halk, size bir şeyler söyleyebilir. Onlardan biri aşağıdadır:

Harput'u gezenlerin mutlaka ziyaret ettiği yerlerden biri Arap Baba'dır. Arap Baba kimdir, diye sorarsanız onlar da size kati bilgiler veremeyecektir. Anlattıklarına göre Arap Baba, devrinin sayılan ve sevilen kişilerinden biridir.

Yılların birinde Harput ve çevresinde büyük bir kuraklık olur. Buna bağlı olarak da kıtlık, açlık ve perişanlık birbirini takip eder. Halkın durumu hiç de iç açıcı değildir.

Harputlu kadınlardan biri rüyasında Arap Baba'yı görür. Kadının inanışına göre, rüyasında gördüğü bu kişinin başını keser, kuru bir çay yatağına atarsa durum düzelecek ve yağmur yağacaktır.

Gördüğü rüyanın tesirinde kalan kadın Arap Baba'yı bulur ve başını kesip kuru bir çay yatağına atar. Bir müdet sonra yağmur yağmaya, bolluk gelmeye başlar.

Aynı kadın Arap Baba'yı bir defa daha rüyasında görür. Arap Baba'nın tehdit edici sesi şöyle demektedir:

«Başımı getir, vücuduma ekle; yoksa ben yapacağımı bilirim.»

Korkuya kapılan kadın, Arap Baba'nın başını attığı yerden alıp getirir ve istenilen yere kor. Böylece, belki de yeni bir felâketin önüne geçmiş olur.

Bazı değişik anlatmalara göre ise de fazla yağmurun meydana getirdiği hasar, Arap Baba'nın başının yerine konulması ile önlenmiş olur.

IX

1. FERHAT İLE ŞİRİN

Amasya Beyi'nin, güzelliği dillere destan olan bir kızı vardır; bu güzel kızın adı Şirin'dir. Kimler talip olmaz ki bu güzel kıza. Ağalar, beyler, daha kimler kimler... Bir de garip Ferhat vardır, o da âşık olur Şirin'e. Ama kızın babası hiç verir mi Ferhat gibi fakirin birine. Vermez elbet. Ferhat öyle sıradan bir âşık değildir, delicesine sevmektedir Şirin'ini.

Amasya Beyi kızını Ferhat'a vermeyecektir, ama yine de zor bir şart ileri sürmekten kendini alamaz. Çağırır bir gün Ferhat'ı huzuruna, der ki:

«Ferhat! Kızımı istediğini bilirim; onu sana vereceğim, ama bir şartım var. Eğer onu yerine getirirsen Şirin senin, sen Şirin'in.»

Ferhat ne desin bu teklife, elbette kabul edecektir. Sesini çıkarmaz. Şirin'in babası şartını ortaya koyar:

«Biliyorsun, Amasya'mızın suyu azdır. Eğer Kazankaya Mevkii'ndeki suyu kırk gün içinde şehrimize getirebilirsen Şirin senin, bilmiş ol!»

Kazankaya Mevkii dedikleri yer de öyle pek yakın değildir Amasya'ya. Ama, başka bir ümit yoktur Şirin'e kavuşmak için. «Peki.» der Ferhat ve başlar çalışmaya.

Zora dağlar dayanmaz, demişler. Ferhat da bütün gücüyle çalışmaya başlar. Nihayet işin sonuna yaklaşır. Suyun Amasya'ya gelmesi gün meselesidir. Ferhat'ın içinde Şirin'in aşkı, elinde kayaları parçalayan gürzü, suyu şehre getirme azmi... Ama komazlar ki sevdalılar kavuşsun. Araya bir cadı karısını sokarlar. Cadı kadın varır Şirin'in yanına, sanki dünyalar başına yıkılmış gibi perişan bir halde söze başlar:

«Ah kızım, sorma başımıza gelenleri... Ferhat suyu getiremedi; hem de kendini kayalardan aşağıya atarak öldürdü.»

Şirin nasıl dayansın böyle bir acıya, o nazlı kalp nasıl atar bundan sonra. Artık Şirin'e de yaşamak haramdır, o da kıyar canına.

Cadı ise işini başarmıştır; şimdi sıra Ferhat'tadır. Varır Ferhat'ın yanına. Üzüntülüdür, mahzundur, nerdeyse dili tutulacaktır, bir türlü söyleyemez Ferhat'a:

«Ferhat, Bey kızını başkasına verdi, sen daha ne çalışırsın?»

Dağlar Ferhat'ın başına yıkılır. Bundan sonra su getirmesinin de bir mânâsı yoktur artık. O da kıyar tatlı canına oracıkta.

Derler ki, Ferhat Dağı'nın tepesinde üç mezar vardır. Yaz gelince, bunlardan yan tarafta olanlarından iki gül fidanı biter. Biri kırmızı, biri beyaz açar. Ama tam kavuşacakları sırada ortadaki mezardan bir diken çıkıp bu kavuşmaya engel olur.

Anlattıklarına göre bugün, Ferhat'ın getirdiği suyun aktığı yerler hâlâ görülmekte ve oralara Ferhat Arası denilmektedir.

2. NAZLI İLE BEYİN OĞLU

Evliya Çelebi'ye göre, Ege'nin büyük ilçe merkezlerinden olan Nazilli'ye bu ad, nazlı kızlarının çok olmasından dolayı verilmiştir. Güya, aslı Nazlı İli imiş, oradan da bugünkü şekle girmiş!

Nazilli çevresinde ise bu ad ile ilgili, ilçenin kuruluşunu anlatan şu efsane dillerde dolaşıp durmaktadır:

Nazilli'nn ilk kuruluş yeri olan Pazar Yeri'ne, Pazar Bey birkaç obası ile birlikte gelip yerleşir. Burası ticaret için mühim bir kavşak yeri olduğundan her hafta panayır kurulur. Çevre halkı bu panayıra gelir, ihtiyaçlarını giderir.

Bir de civardaki dağ köylerinde yaşayan bir güzel vardır. Güzelliği dillere destan olan bu kızın adına Nazlı derler. Pazar Bey'in oğlu dağlara gezmeye çıktığı bir gün Nazlı ile karşılaşır; görür görmez de vuruluverir. Nazlı da genç, onun da kalbi var; böyle bir babayiğide vurulmayacak kız mı var ki? Nazlı ile Bey'in oğlu gizli gizli buluşurlar, görüşürler. Ama bir gün bu gizli buluşmalar delikanlının babası tarafından duyuluverir. Bey, oğluna kati emir verir:

«Bu kızla bir daha buluşmayacaksın, bu köylü kızını sana almam!»

Nazlı günlerce boş yere bekler durur Bey oğlunu. Sonunda hasta olup yataklara düşer. Sevdalıları yataktan ancak kavuşmanın sevinci kaldırabilir, bir de emr-i Hak.

Nazlı'nın ölüm haberini alan delikanlı deliye döner, Menderes Nehrinin kıyısına gelip sağa sola koşuşmaya başlar. Nazlı'sını bir de buralarda arar; ama bulamaz. Menderes Köprüsü'nün üstüne çıkar ve kendisini oradan suların serin koynuna bırakıverir.

Buranın adı da, kavuşmayan sevgililerden hatıra olarak günümüze kadar söylenmiş, durmuş: Nazlı'nın İli!

3. TORTUM

Erzurum'un, daha çok şelâlesiyle tanınan küçük bir ilçesi vardır: Tortum. Erzurum - Artvin yolunun altmışıncı kilometresinde kurulmuş olan bu şirin ilçenin adı ile ilgili şöyle bir hikâye anlatılır:

Üngüzek Kalesi (Ağca - Kal'a) beyinin Tortum adlı çok güzel bir kızı varmış. Bügünkü Tortum'daki kalebeyinin oğlu, güzelliğini duyduğu bu kıza âşık olur. Bütün uğraşmalarına rağmen kıza kavuşamaz, kızı buna vermek istemezler.

Bir yiğit çıkar, der ki:

«Bana çok iyi bir at verin, bir torba da para... Ben size kızı getireyim.»

Buna istediği gibi bir at verirler, bir torba da para. Yiğit doğru Erzurum'a gider: Pek çok kumaş alarak bir seyyar satıcı olarak döner. Doğruca Üngüzek Kapası'na gider, mallarını teşhir eder. Bunu duyan kız da bir şeyler almaya gelir. Kız mallara bakarken delikanlı da etrafın tenhalaşmasını bekler. Kimselerin kalmadığı bir sırada kızı ata bindirdiği gibi kaçar. Mallara filan kim bakar artık.

Kızı sevdiğine verirler. Verirler ama fazla yaşamaz. Kırk gün hasta yatan kız ölür. Ölmeden önce etrafındakilere şöyle bir vasiyette bulunur:

«Beni bu hallere siz getirdiniz, gençliğime kıydınız. Hiç değilse bu memlekete benim adımı verin, acı bir hatıra olarak kalsın.»

O günden sonra kızın öldüğü yere Tortum derler. Kızın vasiyeti bugün fazlası ile yerine gelmiş olur. Çünkü, onun öldüğü yerden daha çok tanınan aynı addaki bir şelâle, Tortum Şelâlesi herkes tarafından bilinmekte, gezilip görülmektedir.

4. KES DOĞAN!

Divriği, Sivas ilimizin en büyük ilçe merkezidir. Zengin tarihiyle boy ölçüşecek abidelere sahiptir. Zengin demir madenlerine sahip olması onun, Cumhuriyet devrinde de büyük ilgi taplamasına vesile olmuştur. Bu ilçemizin Türk topraklarına katılması ve o günlerle ilgili bir aşk hikâyesi Divriği'lilerin dillerinden düşmemektedir.

Selçuklular, 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu içlerine doğru akınlara başlarlar. Bu sıralarda Divriği Kalesi de Bizanslıların elindedir. Divriği Kalesi, kayalık bir tepe üzerinde kurulmuş, kalın surlarla çevrilidir. Bu sebepten alınması uzun sürer.

Türkler de bu kalenin karşısına bir kale yaparlar. Bu iki kalenin kurulduğu tepelerin arasında Çaltı Suyu geçmektedir; birbirine karşı karşıyadır.

Rum beyinin güzel bir kızı, Türk beyinin de Doğan adında gayet yakışıklı genç bir oğlu vardır. İki tepenin üzerindeki kalelerde yaşadıkları için uzaktan birbirlerini görürler. Aradan zaman geçer ve her ikisi de anlarlar ki, gönülleri karşı tepeye düşmüştür. Babaları savaş halinde oldukları için evlenmeleri imkânsızdır. Yapılacak tek şey vardır: Kızı kaçırmak! Bu da ancak iki kale arasına ip germek suretiyle olacaktır.

Bir sabah erkenden Doğan iki kale arasına ip gerer ve Rum beyinin güzel kızını kendi topraklarına kaçırmaya teşebbüs eder. Tam kaçarlarken Rum beyinin askerleri ipi ve üzerindekileri görürler, başlarlar ok atmaya. Durumu gören kız Doğan'a:

«Kes Doğan!» diye ipi kesmesini söyler. Böylece ok yağmurundan kurtulacaklardır. Doğan ipi keser, fakat ikisi birlikte aşağıya düşüp parçalanırlar. İşte, bu hadiseden sonra buraya «Kesdoğan» adı verilir.

Aynı hadiseyi değişik şekillerde işleyen hikâyeler de vardır, fakat yukarıdaki en güzellerinden biridir.

5. İSTANBUL'UN KURULUŞU

İstanbul'umuzun kuruluşu ile ilgili o kadar çok şey anlatılır ki, hepsini toplarsak bir cildi doldurabilir. Elbette böyle güzel bir şehrin kuruluşunun pek çok hikâyesi olacaktır. Nasıl ki güzelleri seven çok olursa güzel şehirlerin hikâyeleri de çok olur. Tabiat ile tarihin, yeşil ile mavinin bağrından kopup yükselen İstanbul'umuz için anlatılan şöyle bir kuruluş efsanesi vardır:

İnsanoğlunun henüz yaratılmadığı günlerde yeryüzünde cinler yaşarmış. Bunlar, tıpkı bugünkü insanlar gibi cemiyetlere, yaşayış tarzına sahiplermiş. Kendi aralarında eğlenceler tertip eder, düğünler yaparlarmış.

Bunlardan birinin oğlu diğerinin kızına âşık olmuş. Kızın babası, vermesine verecek yavrusunu ya, bir şartı vardır: Kendilerine dünyanın en güzel yerinden bir saray yaptırılacak!

Oğlanın babası buna rıza gösterir, başlar dünyayı dolaşmaya. Baba bütün dünyayı dolaştıktan sonra en güzel yerin, bugünki İstanbul şehrinin bulunduğu bölge olduğunu anlar. Oraya bir saray yaptırır; kızın babasına haber gönderir. Oda sarayın yerini beğenir ve kızını verir.

Onun için derler ki, İstanbul dünyanın en güzel yerlerinden biri olan Boğaziçi'nde kurulmuştur. Zaten bizler de, İstanbul'umuzu Boğaziçi'nin iki yakasında kurulmuş bir şehir olduğu için yeryüzünün incilerinden biri olarak kabul ediyoruz.

X

1. GELİN GELDİ GÖLÜ

Erzurum'a girerken mutlaka içinden geçtiğimiz şirin bir bucağımız vardır. Gerek karayolu, gerek demiryolu bu kasabamızın içinden geçer. Çok uzaklardan dikkatimizi çeken Şeker Fabrikası'nın bacası ile, Ilıca'ya yaklaştığımızı anlarız. Bugün Ilıca istasyonunun bulunduğu yer vaktiyle bir gölmüş, zamanla kaybolan bu gölün yerine istasyon kurulmuş. Bu gölün adı ile ilgili şu güzel efsane anlatılır:

Çevredeki köylerden birinde güzel bir kız varmış. Bu kıza komşu köylerden bir delikanlı âşık olur. Kızın da gönlü delikanlıda. Durumlarını ailelerine açarlar. Bu iki gencin evlendirilmesine karar veri-

lir. Fakat araya delikanlının askerliği giriverir. Kız ile delikanlı murat alıp veremeden ayrı ayrı düşerler. Kız babaevinde, delikanlı asker ocağında kavuşacakları günü beklemeye başlarlar.

Bir gün köye delikanlının şehit olduğuna dair bir haber gelir. Gelinlik giymeyi bekleyen genç kız, bu haber karşısında sarsılır. Ama elden ne gelir ki. Artık sevgilisi ölmüştür; ağlamanın, sızlamanın bir faydası yoktur.

Kızın yeni talipleri olur, babası bunlardan birine kızını verir. Düğün kurulur. Davular vurulup zurnalar üflenmeye başlanır. Gelin alayı vakti gelince gelinin atını çeker ve yola çıkarlar. Alay yolda bir gölün kıyısına gelince bir müdet dinlenmeye karar verilir. Atından inip gölün berrak sularına dalgın dalgın bakan genç kızın aklı hep eski sevgilisindedir. onu düşünmektedir. Gölün pırıl pırıl sularına bakarken O'nu, sanki suyun içindeymiş gibi görüverir. Hemen doğrulur, suya doğru koşmaya başlar. Suların sakin güzelliğini boza boza ilerler ve alaydakilerin şaşkın bakışları arasında gözden kaybolur.

Kafiledekiler her an gelinin sudan çıkacağını ümitle beklemeye başlarlar. Gölde görülen herhangi bir değişiklik gelinin geldiğine yorulur ve bekleşenler:

«Gelin geldi!»

«Gelin geldi!»

diye haykırmaya başlarlar. O gölün adı da, kayboluncaya kadar «Gelin Geldi» olarak söylenir.

2. BALIKLI GÖL

Erzurum'a bağlı Ilıca bucağına 8 km. mesafede şirin bir Doğu Anadolu köyümüz vardır. Bugün, düzgün yollarla il ve bucak merkezlerine bağlı olan köyün güneyinde bulunan küçük bir göl, çevre sâkinlerinin, etrafında dinlendiği bir mesire yeridir. Bu gölün teşekkülü şu güzel efsaneye bağlanır:

Gölün olduğu yer, vaktiyle, mezarlık ile köy arasında, genç bir karı kocanın huzur içinde yaşadığı bir ev, bir hayvan damı ve merekten meydana gelen küçük bir yuvanın kurulduğu düzlükmüş. Bir gün gelin, kocası işte iken kapının önüne çıkar; efendisinin gelip gelmediğine bakmak ister. O, kapının

önünde dururken oradan geçmekte olan bir ermeni delikanlısı gelinin güzelliğine hayran kalır, içinden gelini öpmeyi geçirir. Der ki:

«Gelin kardeş, Allah'ını seversen getir yüzünü bir öpeyim. »

Gelin de, delikanlı Allah'ın adını andı, diye yüzünün öpülmesine müsade eder:

Kocası gelince olanları ona anlatır:

«Allah'ın adını andı, ben de öpmesine müsaade ettim.»

«Ya, sen Allah'ı o kadar çok seviyorsun, öyle mi?»

Koçası dışarıya çıkar, kapının önüne büyük bir ateş yakar. Biraz sonra karısını yanına çağırır. Ona der ki:

«Karı, Allah'ını seversen kendini şu ateşe at.»

Gelin gözünü kırpmadan kendisini ateşe atar. O daha kendisini ateşe atar atmaz orası bir göl oluverir, gelin de bir balık.

Köylülerin anlattığına göre bu balıklar mukaddesmiş, avlanıp yenilmezmiş. Köyün Rus işgâli esnasında, komutan, bu balıklardan askerlerine yedirir. Fakat bütün asker bir-iki gün içinde telef olup gider.

Bir söylentiye göre de, bu balıkların bir kısmı yeşil sarıklı birer asker olup harbe gitmişler. orada yaralanıp gelenlerin, bugün göldeki yaralı balıklar olduğu hususunda halk arasında yaygın bir kanaat vardır.

3. BİNGÖL

Bingöl ile ilgili olarak pek çok efsane anlatılır. Bunların bazıları belirli kişilere bağlanarak daha fazla inandırıcılık kazandırmaya çalışılır. Bingöllerin meydana gelmesiyle ilgili olarak Evliyâ Çelebi"nin anlattığı efsanedeki avcı, başka anlatmalarda yerini, halk şiirimizin gür sesi Köroğlu'ya bırakır.

Köroğlu, bir gölün civarında şahit olduğu olağanüstü bir olayı babasına anlatır. O da, gördüğü gölün hayat suyu ile dolu olduğunu söyler. Daha sonra o gölden içmek üzere giderse de bulamaz, çünkü göl bin parçaya bölünmüş, ve hayat suyunu saklayanı hangi göldür, bir türlü bulamaz. Hatta

gölü ilk görüşlerinde Köroğlu'nun atının bu sudan içtiği için ölmezliğe kavuştuğu söylenir. Hâlâ da bu atın hayatta olduğu halk arasında, bilhassa hikâye anlatıcıları arasında söylenip durur.

Bingöl ile Köroğlu arasında şöyle bir bağıntı daha vardır. Yolu Bingöl'e düşen Köroğlu, orada akıp giden bir ırmakta üç köpük görür. Bunları içer ve şu özelliğe sahip olur: Ölümsüzlük, yiğitlik, şâirlik.

Bingöl'e adını verdiren efsaneye gelince... Onun da güzel bir hikâyesi vardır.

Bu bölgede savaşmakta olan iki ordudan birinde su sıkıntısı başlar. Savaşın nisbeten hafiflediği bir sırada su sıkıntısı çekmekte olan ordunun bir kolu, su bulmak için dağlara çıkar. Nitekim güzel bir su bulur ve içerler, Diğer arkadaşları için de bir miktar yedeklerine alıp yola çıkarlar. Fakat, bir dahaki sefere kolay bulunması için de suyun yanına bezden bir işaret koyarlar.

Birliklerine dönen askerlerin yerine diğer bir kol su içmek için dağlara tırmanmaya başlar. başındaki komutan bir tepeye çıkıp da yüzlerce gölü aynı anda görünce hayretini şöyle ifade eder;

«Burası bir göl değil, bin göl.»

Ve böylece o savaşın yapıldığı bölgedeki şehrin adı Bingöl olarak söylenmeye başlar.

4. BİNGÖLLER VE KUŞ GÖLÜ

Bilgöl ilimize adını veren göllerin ayrı ayrı adları ve özellikleri vardır. Evliyâ Çelebi'nin adlarını andığı bu göllerden bazıları şunlardır. Er Gölü: Bu göle girip yıkanan adamların gücü kuvveti artar; Miskin Gölü: Bu gölden su içen adam cüzzam illetinden kurtulur; Muhannes Gölü: Bu gölden su içen adam korkak olur; Kanlı Gölü: Bu gölde her yıl bir adam boğulur; Hatun Gölü: Bu gölden su içen kadın hamile kalır vs.

Bunlardan Kuş Gölü'nün şöyle bir hikâyesi vardır. Halk arasında anlatıla gelen bu hikâyenin kaynakları ta Evliyâ Çelebi'ye kadar çıkar.

Bingöl Dağları'na ava giden bir avcı, uzun uzun takipten sonra istediği gibi bir kuş vurur. Taze avını hemen yemek niyetinde olan avcı, kuşu yakındaki bir gölün suyunda temizlemek ister. Tüylerini yolduğu kuşu gölün suyu ile yıkamaya başlar. Kuşun cansız olduğunu bildiği için de fazla sıkı tutmaz. Fakat daha kuşu suya daldırır daldırmaz canlanıp elinden uçup gider. Hadise karşısında şaşıran avcı, bu gölün, öteden beri işittiği hayat suyu ile dolu olduğunu anlar. Fakat göl, bu sırrı anlaşılınca bin parçaya bölünür, her bir göl ayrı bir özellik taşımaya başlar.

Avcının kuşu elinden kaçırdığı yerdeki gölün adıda Kuş Gölü olarak bilinir. Bugün, hangi gölün hayat suyu ile dolu olduğu bilinmemektedir.

XI

1. ERENGÜRUH DAĞI, YATAĞAN VE HASANŞEYH KÖYLERİ

Konya'nın Kızılören (Kızılviran) bucağına bağlı Yatağan köyünün güneybatısında Erengüruh Dağı vardır. Köye yarım saatlık mesafede olup ağaçtan ve bitki örtüsünden mahrumdur. Dağın adı eren ve güruh kelimelerinden meydana gelmektedir. Çevre halkının anlattığına göre bu adın alınmasının şöyle bir hikâyesi vardır:

Aralarında Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin de bulunduğu birkaç kişiden meydana gelen bir erenler güruhu Horasan taraflarından yola çıkarlar. Bu erenler kâh yürüyerek, kâh uçarak Konya çevresine kadar gelirler. Mola vermek düşüncesiyle Yatağan kö-

yünün hemen yakınındaki tepeye konarlar. Burada bir müdet ibadet ve tâat ile meşgul olduktan sonra, havalanarak yollarına devam ederler. Havalanmalarından bir müdet sonra, içlerinden en yaşlı olanı, Şeyh Ahmet Mürsel, arkadaşlarına dönerek:

«Yatayım mı?»

diye sorar. Onlar da cevaben:

«Yat ağam.»

derler. Bu cevap üzerine Şeyh Ahmet Mürsel yere iner ve o köye yerleşir.

Ayni güruhtan diğer bir zat, Şeyh Hasan, Yatağan köyüne bir sat mesafedeki bir köye iner, oraya yerleşir.

Kâfiledeki diğer zatlardan Seyyid Hârun-ı Velî bugünkü Seydişehir ilçesine; Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ise Konya'ya inerler, oraya yerleşirler,

Dağın adı, erenlerin güruh halinde gelip konmalarından ileri geliyor. Yatağan ise, Şeyh Ahmet Mürsel'e arkadaşlarının verdiği «Yat ağam» cevabının değiştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu erenin adıgeçen köyde türbesi vardır. Bilhasa çocuğu olmayanlar tarafından ziyâret edilir. Şeyh Hasan'ın indiği köyün adı ise, Hasanşeyh, veya bölgedeki söyleyişle Hasanşıh olarak kalır.

2. KEÇECİ KÖYÜ

Tokat'ın Erbaa ilçesinin Kozlu bucağına bağlı Keçeci köyünün adı ile ilgili olarak şöyle bir hikâye anlatılır:

Horasan erleri, Anadolu'ya gelmeden önce nereye gideceklerini tesbit etmek için şöyle bir yola baş vururlar: Herkes elindeki sopasını atacaktır, sopa nereye düşerse sahibi de oraya gidecektir, orayı mekân tutacaktır. Horasan erlerinden Keçeci Baba (Şeyh Mahmûd Velî Sultan) da sopasını fırlatır. Sopa, bugün Keçeci köyünün bulunduğu yere düşer. Bu sopanın düştüğü yerde bugün büyük bir taş vardır. Köylüler buna Adak Taşı adını vermiş-

lerdir. Bunun yüksekliği 170 santimetre kadardır, bir insan iki kolunu açıp kucaklayamaz. Keçeci Baba ölünce bu köye gömülür, türbesi hâlen bir yeşil sahanın ortasındadır, adı geçen taş da bu yeşil sahadadır. Halk, bu türbeye çeşitli adakları için gelir, dua ederler.

Bu Horasan erleri ile ilgili pek çok efsane vardır. Bunlardan Konya'daki Üçler Mezarlığı ile ilgili olanını da ayrıca zikredeceğiz. Yalnız her birinin hikâyesi daha değişik, daha ilgi çekicidir. Bunları, Horasan'dan gelenlerin yerleştikleri bölge sâkinlerinin hikâye etme gücüne bağlayabiliriz.

3. ÜÇLER

Üç, yedi ve kırk sayılarının İslâm dininde büyük bir değer taşıdığı bilinmektedir. Halk arasında söylenen «Üçlere, yedilere, kırklara karışmak» deyimi bunun en güzel örneğidir. Bu sayılardan en küçüğü ile ilgili olarak şöyle bir efsane anlatılır.

Horasan erlerinden üçü, mürşitlerinin vasiyeti üzerine, onun ölümünden sonra Konya'ya gelirler. Günlerce süren meşakkatli bir yolculuktan sonra geldikleri Konya'da bunları dervişe benzeyen birisi karşılar. Kale kapısından itibaren bunlarla ilgilenir. Horasan erleri yüzü bir peçe ile örtülü olan bu zatı takip ederler. Derviş bunlara der ki:

«Ben de günlerden beri sizleri bekliyordum, hoş geldiniz.»

Bunlar bir yandan konuşurlar, bir yandan da yürürler. Konuşma sırasında derviş bu üç misafire fazlasiyle ilgi gösterir, onlara yardımda bulunur. Kendisinin Mevlânâ Dergâhı dervişlerinden olduğunu söyledikten sonra der ki:

«Sizler de benim dergâhımın dervişlerisiniz, sizlerin nasibi de oradadır.»

Daha sonra yüzündeki peçeyi çıkararır. Gelenler bakarlar ki kendilerini karşılayan derviş, defnedip yola çıktıkları mürşitleri. Şaşırırlar, hemen yere kapanırlar. Başlarını kaldırdıkları zaman mürşitlerinin karşılarında olmadığını görürler.

Daha sonra, bugün kendi adları ile, Üçler Mezarlığı diye anılan yerin karşısına bir zaviye kurarlar. Öldükleri zaman da oraya gömülmelerini vasiyet ederler.

İşte, bugün Konya'nın ortasında, geniş bir yer kaplayan mezarlığın adı bu üç Horasanlı dervişten gelmektedir.

Mehmet Önder'in tesbitlerine göre adları Mahmud, Mehmed ve Ahmed olan bu üç dervişin biri diğerinin oğlu imiş. Mevlânâ'dan tahminen iki yüz yıl sonra, Fatih Sultan Mehmet devrinde vefat etmişler.

XII

1. KURŞUNÇAVUŞ

Serhat şehrimiz Kars, yiğitlik destanları ve efsaneleriyle doludur. Yarım asra yakın karagünlerde kalan Kars'ımız, bugün, ebediyyen Türk olmanın, Türk kalmanın gururu ile doğu hudutlarımızı beklemektedir. Bu ilimizin Posof ilçesine bağlı pek çok köyümüzden birisi de Sece'dir. Bu köyümüzün adı bugün değişmiştir. Kahraman bir mehmetçiğin akıl almaz cesaretiyle gösterdiği yiğitlikten sonra, zaten bu köyün adı aynı kalamazdı, kalmamalıydı.

Bu köyümüzün hemen yakınında bir hudut karakolumuz vardır. Burada her zaman bir miktar askerimiz bekçilik ve koruyuculuk yapmaktadır. Biz-

ler tatlı uykularımızı onlara borçluyuz, onların fedakârlıklarına borçluyuz.

Bu karakolumuzdaki askerlerimizden birinin nöbetçi kaldığı bir gün, diğerleri hemen yakındaki köye giderler. Maksatları köylüyle sohbet etmek, onlarla görüşmek. Nöbetçi askerimiz kısa boylu, ufak tefek bir mehmettir. Bulunduğu yerde ufka bakıp memleketini düşünen nöbetçi, zaman zaman dalıp gitmektedir. Şunun şurasında ne kalmıştır askerliğinin bitmesine, yuvasına dönmeye...

Derken kulağına bir ses gelir, hemen düşmanın gelebileceği istikâmete gözlerini çevirir. Uzaklarda, ta karşı tepelerde bir bölük kadar düşman askeri görür. Köye inen arkadaşlarına silâhı ile haber eder. Fakat onlar gelinceye kadar da düşmanın öncü birlikleri karakolu sarar. Yardıma gelen arkadaşlarının geri çekilmesini söylemelerine aldırış bile etmez. Olanca gücüyle karşı kor Rus birliğine. Bir anda pek çok kurşuna hedef olur.

Düşman çekilip gittiğinde karakolun yakınında, âdeta kurşundan bir ceset meydana çıkmıştır. Cesur mehmetin bütün vücudu kurşunlarla dolmuştur. Bu yiğit evlâdımızın cesedi bugün Posof Şehitliği'ndedir; orada, genç arkadaşlarına, kardeşlerine yurt savunması için gözle görülür bir örnek teşkil etmektedir.

Bugün, Sece'nin adı, o mehmetçiğimizin hatırasına hürmeten Kurşunçavuş olarak değiştirilmiştir.

2. CELÂL BABA

Doğu Anadolu'muzun serhat şehri Kars, 40 yıl karagünlerde kaldıktan sonra tekrar bizim olmuş, bu arada yiğit Türk evlâdı pek çok kahramanlıklar göstermiştir. Türklerin Anadolu'ya açıldıkları kapı olan Kars ilimizde her taşın, her köşe-bucağın bir hatırası vardır. Nice nice Türk evlâdı bu topraklar uğruna tertemiz kanlarını akıtmışlardır.

Şehre, bir fatih edası ile tepeden bakan Kars Kalesi'nin giriş kapısının hemen sağında bir türbe vardır. Bu türbenin Celâl Baba adlı bir zata ait olduğu söylenir ve hakkında şu hikâye anlatılır:

Ermeni Harbi (?) esnasında Celâl Baba, Kars

Kalesi'nin kapı muhafızı olarak vazife alır. Ermeniler Karadağ istikâmetinden kalabalık bir ordu halinde Kale'ye taarruza geçerler. Celâl Baba da saatlerce çarpışır. Sonunda bir Ermeni, bunun arkasından gelerek başını gövdesinden ayırır. Başının yere düştüğünü anlayan Celâl Baba hemen onu koltuğunun altına alır ve düşmanla döğüşmeye devam eder. Bu durumu gören düşman kaçmaya başlar, şehre hakim olamadan çekilip giderler.

Şehrin düşmandan temizlendiği haberini alan Celâl Baba olduğu yere düşüp kalır. Onu oraya gömerler. Düşüp öldüğü yerin Kale kapısının hemen girişinde olmasını ise halk, onun, ölümünde bile kendisine emanet edilen yeri terketmediği şeklinde değerlendirir.

3. ÇÖKELEZ DAĞI

Çal, bağlı bulunduğu Denizli ilimizin 67 km. kuzeyinde, Çökelez Dağı eteklerinde kurulmuş küçük bir ilçe merkezimizdir. Çökelez Dağı, Büyük Menderes Ovası'nın ortasında yükselir. Bu dağa bu adın verilmesinin, benzer motiflerle süslü çok hikâyesi vardır. Aşağıda bunlardan birini veriyoruz:

Vaktiyle müslüman Türklerle küffar arasında bir savaş yapılmaktadır. Zamanla savaş bu dağın eteklerine intikal eder. Çarpışma esnasında Türklerden Ellez adlı bir yiğidin kafası kopar. Ellez bu duruma rağmen hemen düşen kafasını koltuğunun altına alır ve düşmanın üzerine doğru koşmaya başlar.

Yiğit Ellez'in komutanı ise onun bir ara kötü durumda olduğunu görür; düşmandan kendisini koruması için de arkasından bağırır:

«Çök Ellez, çök Ellez!»

Bu emir üzerine hemen Ellez olduğu yere çöker ve o anda ruhunu teslim eder, şehitlik mertebesine ulaşır.

Zamanla bu hadise unutulmaz ve yiğit er Ellez'in şehit düştüğü bu tepeye Çökelez / Çökelez Dağı adını verirler.

NOTLAR - KAYNAKLAR

Bu kitapta yer alan efsaneler çeşitli kaynaklardan istifade edilerek hazırlanmıştır. Bir kısmı, evvelce neşredilen kitap, dergi, gazete ve kaynaklardan alınmıştır. Basılı olmayan öğrenci mezuniyet tezlerinden alınanları da bu arada sayabiliriz. Efsanelerin büyük bir kısmı ise, bizim bizzat derlediğimiz veya öğrencilerimize derlettiğimiz, ilk defa burada yer alan metinlerdir. Aşağıda her efsane hakkında kısa bilgiler verilecektir.

I.

1. Gelin Taşları.

Mücahit Küleri, Merdiven Köyü Folklor ve Etnoğrafyası. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1972, s. 56. Bu efsaneyi aynı köyde oturan 90 yaşlarındaki Şahin Tozan anlatmıştır. Ş. Tozan çiftçi olup okuryazarlığı yoktur.

2. Gelin Taşı.

Ural Çetiner, Giresun Folkloru ve Halk Edebiyatı Örnekleri. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1972, s. 71. Bu efsaneyi Gi-

resun - 1929 doğumlu Ömer Küçük anlatmıştır. Ö. Küçük lise mezunudur.

3. **Gelin Kayaları.**
Hayrettin Rayman, Yozgat Folkloru. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1970, s. 127. Anlatıcı kayıtlı değildir.

4. **Gelincik Kayaları.**
Ahmet Şentürk, Gelin Kayası (Gelincik Kayaları). Türk Folklor Araştırmaları, c. 14, nr. 283, Şubat 1973, s. 6561-62.

5. **Kıztaşı.**
Kemal Güngör, Van Efsaneleri II. Ülkü, seri: 2, c. 5, nr. 59, 1 Mart 1944, s. 19.

6. **Gelin Taşı ve Dede Tepesi.**
Osman Bayatlı, Bergama'da Efsaneler Âdetler. İstanbul, 1941 (dış kapakta 1942), s. 28-29.

7. **Menekşe Kalesindeki Heykeller.**
Bu efsaneyi eski öğrencimiz, edebiyat öğretmeni Nabi Belekoğlu Mersin'den göndermiştir. Mersin'de oturan 98 yaşındaki Kâmil Pire anlatmıştır. K. Pire'nin okuryazarlığı yoktur, bu efsaneyi babasından dinlemiştir. Derleme tarihi: Ocak 1972.

8. **Ejderha I.**
Bu efsaneyi eski öğrencimiz, edebiyat öğretmeni Hamdi Güleç 17 Ağustos 1969 günü kayaları uzaktan gösterirken anlatmıştı. H. Güleç Bayburt'un Alıçlık (Kesteci) köyünden olup 1947 doğumludur. Aynı efsaneyi, yine eski öğrencilerimizden, Edebiyat öğretmeni Edip Timuçin de mezuniyet tezine almıştır: Bayburt Folklorundan Örnekler. Erzurum, 1971, s. 73. Burada anlatıcı kayıtlı değildir.

9. **Ejderha II.**
Bu efsaneyi eski öğrencimiz, edebiyat öğretmeni Hayrullah Özmen 4 Haziran 1973 tarihinde anlatmıştır.

10. Ejder ve Çoban.

Bu efsaneyi eski öğrencimiz, edebiyat öğretmeni Mahmut Akdur 15 Haziran 1973 tarihinde anlatmıştır. O da Çat ilçesinin Kurbanlı köyünden 1931 doğumlu Hasan Sebih'ten dinlemiştir. H. Sebih çiftçi olup okuryazardır.

11. Taş Olan Çoban.

Abdullah Adım, Tuzluca Forkloru. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1970, s. 90. Bu efsaneyi Eğrekdere köyünden 1918 doğumlu Huri Seçilmiş anlatmıştır. H. Seçilmiş ev kadını olup okuryazarlığı yoktur.

12. Çobandede.

Umran Tanalp, Güzelova (Tufanç) Köyü Folkloru ve Etnografyası. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1972, s. 38. Bu efsaneyi aynı köyde oturan 1954 doğumlu Sevgi Eser anlatmıştır. S. Eser ev kadını olup okuryazarlığı yoktur.

13. Çeç Dağı.

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Necmi Recep Güner'den 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. N. R. Güner Nevşehir'in Avanos ilçesinde 1956'da doğmuştur.

14. Dikmetaş.

Bu efsaneyi 1969 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Bayburt'un Alıçlık (Kestesi) köyünde çeşitli kişilerden dinledik. Mustafa Güleç, Hamdi Güleç, Müslim Yarar vs. Bu efsane ayrıca şu kaynaklarda da yer almaktadır: İlhan Yardımcı, Büyük Halk Şairi Bayburt'lu Hicrani. İstanbul, 1938, s. 34-35; Hamdi Güleç, Bayburt'ta Dikmetaş efsanesi. Türk Folklor Araştırmaları, c. 12, nr. 248, Mart 1970, s. 5582. Bu kaynakta anlatıcı olarak Alıçlık 1925 doğumlu Mustafa Güleç zikredilmektedir. M. Güleç ilkokul mezunu olup, çiftçilik yapmaktadır. Edip Timuçin. Bkz. I, 8, s. 84. Burada anlatıcı kayıtlı değildir.

15. Kardeşler Tepesi.

Dr. M. Şükrü (Akkaya), Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara, 1934, s. 38. Bu efsaneyi Sivaslı Hanım Teyze anlatmıştır.

16. Üç Kardeş Kanı.

Bkz. I, 6, s. 20.

17. Sivri Tepe.

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. sınıf öğrencisi Yaşar Ramazanoğlu'dan 12 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. Y. Ramazanoğlu Trabzon'un Vakfıkebir ilçesinde 1953'te doğmuştur. Bu efsaneyi, aynı ilçede doğan 45 yaşındaki annesi Asiye'den dinlediğini söyleyen Y. Ramazanoğlu, onun da kendi annesinden dinlediğini ilâve etmiştir.

18. Ağlayan Kaya.

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. sınıf öğrencisi Mehmet Kahraman'dan 12 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. M. Kahraman Manisa'nın Kula ilçesinde 1952'de doğmuştur.

19. Şahitler Kayası.

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Mehmet İnce'den 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. M. İnce Afyon'da 1954'te doğmuştur.

20. Taşlaşan Ana ile Yavrusu.

Bu efsane, Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi asistanlarından Dr. İbrahim Canan tarafından yazılarak bize verilmiştir. Dr. Canan Konya'nın Ermenek ilçesine bağlı Küçük Karapınar köyünde 1940'ta doğmuştur. Derleme tarihi 1973 yazıdır.

21. Büyük ve Küçük Ağrı.

Targan Öcal, Iğdır Folkloru ve Etnoğrafyası. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1970, s. 37. Anlatıcı kayıtlı değildir. Aynı efsaneyi, eski öğrencilerimizden edebiyat öğretmeni Necmi Kale de 1973 sonbaharında, o yıl Ziraat Fakültesi son sınıfta öğrenci olan arkadaşı Murat Kesikoğlu'ndan dinleyerek bize nakletmişti.

22. Büyük Ağrı, Küçük Ağrı ve Murat Suyu.

Ayhan Kutlay, Ağrı Folkloru ve Halk Edebiyatı Örnekleri Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1972, s. 92-93. Efsaneyi 1952 doğumlu N. Taner anlatmıştır. N. Taner lise mezunudur.

II.

1. Oğlan - Kız Kabiri.

Bkz. I, II, s. 91. Bu efsaneyi Tuzluca'nın Hadımlı köyünden 1904 doğumlu Kerim Turan anlatmıştır. K. Turan çiftçi olup okuryazarlığı yoktur.

2. Kaybolan Nehir.

Orhan Ardahan - Abdurrahman Öksüz, Hikâye-Efsane ve Masallarımız. Bayburt Postası, 19 Ağustos 1968 tarihli 1787 numaralı nüsha. Derleyici olarak Necdet Alp'ın adı kaydedilmiştir. Anlatıcı olarak isim zikredilmemiştir.

3. Çoban Bağırtan Suyu.

Bkz. I, 2, s. 40. Bu efsaneyi Güneyköy'den 1942 doğumlu Kâzım Keskin anlatmıştır. K. Keskin ilkokul mezunudur.

4. Evrenli Dağı.

Bkz. I, 1, s. 57. Bu efsaneyi aynı köyden 50 yaşlarında Ali Güney anlatmıştır. A. Güney çiftçi olup ilkokul mezunudur.

5. Hazreti Ali ve Sürüsü.

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Bayram Gök'ten 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. B. Gök Gaziantep'te 1955'te doğmuştur.

III.

1. **Mersin.**
Bkz. I, 7.

2. **Ulu Burnu.**
Bkz. I, 2, s. 69. Bu efsaneyi 1909'da Zefre'de doğan Hasan Çaya anlatmıştır. H. Çaya emekli başkılavuz kaptan olup okuryazarlığı yoktur.

3. **Görmeli Köprüsü.**
Selçuk Es, Büyük Konya Ansiklopedisi. Yeni Konya gazetesi, G. Harfi. Anlatıcı kayıtlı değildir.

4. **Ağa Köprüsü.**
Bkz. I, 2, s. 80. Anlatıcı da aynıdır.

5. **Çobandede Köprüsü.**
Bu efsaneyi halk şairi Ümmani Can 1 Haziran 1973 tarihinde Erzurum'da anlatmıştır. 1915'te Erzurum'un Tortum ilçesinde doğan Ü. Can değirmen işletmekte olup Arap ve Lâtin harflerini hem okumakta hem de yazmaktadır.

6. **Elevi.**
Bkz. I, 2. s. 78. Anlatıcı da aynıdır.

7. **Hıyarlık Düzü.**
Şükür Görmüş, Azap Köyü (Horasan) Folklor ve Etnografyası. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1972, s. 65. Bu efsaneyi aynı köyden 1944 doğumlu Abubekir Polat anlatmıştır. A. Polat ilkokul öğretmenidir. Derlemeye ilâve edilen tarihî bilgi için bkz. T. Yılmaz Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, c. 3, İstanbul, 1966, s. 56.

8. **Yağbasan — Yağı-basan Mevkii.**
Rıza Kutlutan, Yağ Basan — Yağı Basan. Ün (Isparta), c. 5, nr. 52-53, Temmuz-Ağustos 1938, s. 74-75. Tarihî bilgi için bkz. III, 7, c. 2, İstanbul, 1964, s. 119-120.

9. **Ayakbastı Mevkii.**

Bu efsaneyi eski öğrencimiz, edebiyat öğretmeni Muhsin Pehlivan 5 Haziran 1973 tarihinde Erzurum'da anlatmıştır. M. Pehlivan Tokat'ın Erbaa ilçesinin Kozlu bucağının Keçeci köyünde 1948'de doğmuştur.

10. **Hamaz Çakılı.**

Bkz. I, 6, s. 21.

11. **Ardıçlık Mevkii.**

Targan Öcal, Erzincan Folklorundan Örnekler. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1971, s. 80-81. Anlatıcı kayıtlı değildir.

12. **Eğerim Sırtları.**

Naci Kum, Davras-Anamas-Eğerim-Gelincik Ana. Ün (Isparta), c. 4, nr. 42, Eylül 1937, s. 610-11.

13. **Sarıkız Tepesi.**

Dr. Hikmet Tanyu, Ankara Çevresinde Adak ve Adak Yerleri. Ankara, 1967, s. 175-76. Bu efsane ile ilgili diğer kaynaklar için aynı sayfalardaki 42.-45. notlara bakılabilir.

14. **Gelincik Ana Tepesi.**

Bkz. III, 12, s. 611.

15. **Süphan Dağı.**

Bkz. III, 5.

16. **Anamas Dağı:**

Bkz. III, 12, s. 610. Biz de, çocukluğumuzda Konya merkezinde bu efsaneyi çeşitli kimselerden dinlemiştik.

IV:

1. **Çobanın İbadeti.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi İsmail Düzagal'dan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. İ. Düzağal Afyon'da 1956'da doğmuştur.

2. Ebû Hanife ile İmâm-ı Şafiî.

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Mehmet Selâhaddin Şimşek'ten 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. M. S. Şimşek Adapazarı'nda 1953'te doğmuştur.

3 İbrahim Hakkı ve Oğulları.

Bu efsaneyi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Ali Osman Alandağ arkadaşı üniversite öğrencisi Aşir Başol'dan dinlemiş, bize 29 Kasım 1975 tarihinde yazılı olarak vermiştir. A. Başol da bu efsaneyi bir müddet evvel Erzurum'da Vatan Kahvehanesinde adını hatırlayamadığı birinden dinlemiş. A. O. Alandağ Yozgat'ın Çekerek ilçesinin Sarıkaya köyünde 1956'da doğmuştur.

4. Bakkalzade Hoca Mehmet.

Bu efsaneyi bana, 22 Ocak 1974 tarihinde, efsanede adı geçen Salih'in oğul torunu, aynı zamanda ağabeyimin eşi olan Feride Sakaoğlu anlatmıştır. F. Sakaoğlu Konya'da 1923'te doğmuştur. Efsane daha ziyade Konya çevresinde anlatılır.

5. Hasan Dağı.

Bu efsaneyi eski öğrencimiz, edebiyat öğretmeni Şaban Balbay hemşehrisi olan Ahmet Bilici'den derlemiş, 1973 güzünde bize yazılı olarak vermiştir. A. Bilici 1948 doğumlu olup efsaneyi dedesinden dinlemiştir. Benzer bir derleme için bkz. Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri. Ankara, 1966, s. 83-85.

6. Deve Taşı.

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencilerinden Durmuş Kahraman'dan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. D. Kahraman Konya'nın Seydişehir ilçesinin Gökçehüyük köyünde 1956'da doğmuştur.

7. Munzur Baba.

Ali Rıza Önder, Munzur Efsanesi. Erciyes (Kayseri), yıl: 3, nr. 31-32, Ağustos-Eylül 1945, s. 19-20.

8. **Şeyh Bilecen.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. sınıf öğrencisi Kadir Arıcı'dan 12 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. K. Arıcı Gaziantep'te 1951'de doğmuştur.

9. **Söylemez Baba.**

Bu efsaneyi Edebiyat Fakültesi asistanlarından Dr. Efrasiyap Gemalmaz, 1973 yazında Söylemez köyünden geçerken anlatmıştı. Daha sonra isteğimiz üzerine yazarak bize verdi. E. Gemalmaz Erzurum'da 1936'da doğmuştur.

10. **Abdurrahman Gazi.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. sınıf öğrencisi Yılmaz Önay'dan 12 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. Y. Önay Van'da 1953'te doğmuştur. Anlatıcı Mevlüt Okayer Van doğumlu olup emekli öğretmendir.

V.

1. **Karakoyun.**

Yılmaz Çınar, Urfa Yörelerinde Karakoyun Efsanesi. Türk Folklor Araştırmaları, c. 14, nr. 276, Temmuz 1972, s. 6374-75; M. Zeki Oral, Kara Koyunun Suya İnmesi. Akpınar (Niğde), nr. 18, Ağustos 1936, s. 9-12; nr. 19, Eylül 1936, s. 11-14.

2. **Taşbebek.**

M. Şakir Ülkütaşır, Taşbebek Efsanesi. Halk Bilgisi Haberleri, yıl: 7, nr. 82, Ağustos 1938, s. 217-19. Bu efsanenin pek çok neşri vardır.

3. **Kızlar Pınarı.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Cihan Özdemir'den 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. C. Özdemir Ankara'nın Kalecik ilçesinde 1957'de doğmuştur. Efsaneyi aynı yerde do-

ğan annesi Gülsüm'den dinlemiştir. G. Özdemir ev kadını olup okuryazarlığı yoktur.

4. **Al Karısı.**
İhsan Bayraktar, Erzincan Merkez İlçesi Üzümlü Köyü Ağzı. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1973, sayfalar numarasızdır. Bu efsaneyi Bayırbağ köyünden 67 yaşındaki Hüseyin Gül anlatmıştır.

5. **Al Bastı.**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Bekir Karakoç'tan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. B. Karakoç Gümüşhane'nin Kelkit ilçesinin Köse bucağında 1957'de doğmuştur. Bu efsaneyi 1971'de dinlemiştir.

6. **Kervankıran.**
Eski öğrencimiz, edebiyat öğretmeni Aysel Erdener 6 Mayıs 1968 tarihinde kompozisyon ödevi olarak bu efsaneyi yazmıştır. İfadesine göre 10 yaşlarında iken anneannesinden dinlemiştir.

7. **Kız Kalesi.**
Bu efsaneyi eski öğrencimiz, edebiyat öğretmeni Nabi Belekoğlu Mersin'den göndermiştir. Mersin'de oturan 68 yaşındaki Seher Ergene anlatmıştır. S. Ergene ev kadını olup rüştiye mezunudur. Derleme tarihi: Ocak 1972.

8. **Lületaşı.**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı bölümü 1. sınıf öğrencisi Hayreddin Güleryüz tarafından 1972-73 ders yılında Eskişehir'de derlenmiştir. Anlatıcı kayıtlı değildir.

9. **Karyağdı.**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Ulvi Çakır'dan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. U. Çakır Kırklareli'de 1954'te doğmuştur. Efsaneyi birkaç yıl evvel Ankara'da dinlemiş.

10. **Şems Kuyusu.**
Mehmet Önder, Konya Efsaneleri. Konya, 1963, s. 80-81.

VI.

1. **Efteni Gölü.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. sınıf öğrencisi İlhan Gençten 12 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. İ. Genç Bolu'nun Düzce ilçesinde 1956-da doğmuştur. Efsaneyi 15 yıl evvel ninesi Hanife Genç'ten köyünde dinlemiştir. Hanife Genç ev kadınıdır. Derlemeye ilâve edilen coğrafî bilgi için bkz. Hayat Türkiye Ansiklopedisi, 1970, s. 92.

2. **Çavuşçu Gölü ve Ilgın İlçesi.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Osman Kağnıcı'dan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. O. Kağnıcı Konya'nın Ilgın ilçesinde 1957'de doğmuştur.

3. **Güzellik Suyu.**
Bkz. I, 6, s. 14-15.

4. **Yılanlı Hamam.**
Hasan Fehmi (Turgal), Anadolu'da Bozkurt Efsanesi. Halk Bilgisi Haberleri, yıl: 1, nr. 1, Teşrinsani 1929, s. 2-4.

5. **Tortum Gölü.**
Bkz. III, 5.

6. **Ilıca ve Sarıkız.**
Eflâtun Cem Güney, Folklor Kütahyası. Ülkü, seri: 2, c. 10, nr. 118, Ağustos 1946, s. 12-13.

7. **Sesi Kesilen Aras.**
Bkz. III, 7, s. 65. Anlatıcı da aynıdır.

8. **Yavru Ceylan.**
Bkz. I, 7.

VII:

1. **İbibik Kuşu.**
Nevzat Gözaydın, Üç Uçar Hayvan Efsanesi. Türk Folklor Araştırmaları, c. 12, nr. 244, Kasım 1969, s. 5467; Cemil Cahit Güzelbey, Gaziantep'te Kimi Hayvanlara İlişkin Efsaneler. Aynı dergi, c. 12, nr. 249, Nisan 1970, s. 5588.

2. **Kumru.**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Halil Salış'tan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. H. Salış Kırıkkale'de 1954'de doğmuştur.

3. **Andur Kuşları.**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Osman Bakır'dan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. O. Bakır Afyon'da 1956'da doğmuştur. Efsaneyi annesi Ayşe'den dinlemiştir. A. Bakır ev kadını olup 1920'de Afyon'da doğmuştur.

4. **Yusufcuk Kuşu.**
Birinci Anlatma, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi N. Hikmet Polat'tan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. N. H. Polat Erzurum'un Oltu ilçesinde 1955'te doğmuştur. İkinci anlatmayı aynı sınıf öğrencilerinden Süleyman Eren, yine aynı gün anlatmıştır. S. Eren Manisa'nın Turgutlu ilçesinde 1954'te doğmuştur. Bu efsaneyi babası Turgut'tan 5-6 yıl evvel dinlemiştir. T. Eren Turgutlu'da 1936'da doğmuştur.

5. **Kaplumbağa.**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi Mehmet Gerçekten 12 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. M. Gerçek Mardin'in Ömerli ilçesinde 1952'de doömuştur. M. Gerçek bu efsaneyi çocukluğunda aynı ilçede ninesinden dinlemiştir.

6. **Sinek Neden Vızıldar?**
Bu efsaneyi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi Celâl Şahin 18 Kasım 1975 tarihinde anlatmış-

tır. C. Şahin Trabzon'un Çaykara ilçesinde 1954'te doğmuştur. Bu efsaneyi çocukluğunda Şahinkaya (Trabzon - Çaykara) köyünde dinlemiştir.

7. **Hazreti Ali ve Kedi.**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Enver Aktuna'dan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. E. Aktuna Manisa'nın Gördes ilçesinde 1952'de doğmuştur.

8. **Yılan Neden Sürünür?**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Recep Toparlı'dan 12 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. R. Toparlı Sivas'ta 1955'te doğmuştur.

VIII.

1. **Gülek Boğazı.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Macit Altıntaşlı'dan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. M. Altıntaşlı Antakya'da 1956'da doğmuştur.

2. **Dilek Kayası.**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Ahmet Efe'den 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. A. Efe Kayseri'de 1954'te doğmuştur.

3. **Hazreti İbrahim ile İğde Ağacı.**
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Vasfi Adikti'den 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. V. Adikti Yozgat'ın Yenipazar bucağında 1956'da doğmuştur. Efsaneyi Yozgat taraflarında dinlemiş.

4. **Yeşeren Kuru Ağaç.**
Bu efsaneyi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü I. sınıf öğrencisi Ali Osman Alandağ arkadaşı üniversite öğ-

rencisi Ali Kâzım Görücü'den dinlemiş, 28 Kasım 1975 tarihinde yazılı olarak bize vermiştir. A.K. Görücü Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinde 1954'te doğmuştur.

5. **Pirler.**

Bkz. I, 20.

6. **Ses Çıkarmayan Kurbağalar.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi H. Feridun Güven'den 28 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. H.F. Güven Kayseri'nin Tomarza ilçesinde 1955'te doğmuştur. Bu efsaneyi Kırşehir'de iken dinlemiştir.

7. **Arap Baba.**

Eski öğrencimiz, edebiyat öğretmeni Güner Erol 6 Mayıs 1968 tarihinde kompozisyon ödevi olarak bu efsaneyi yazmıştır. G. Erol Elâzığ'da 1948'de doğmuştur.

IX.

1. **Ferhat ile Şirin.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri Ahmet Öner ve Nedim Şeker'den 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. A. Üner Amasya'nın Taşova ilçesinde 1945'te, N. Şeker Amasya'da 1957'de doğmuştur.

2. **Nazlı ile Beyin Oğlu.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Ömer Durak'tan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. Ö. Durak Denizli'nin Çal ilçesine bağlı İsabey köyünde 1957'dedoğmuştur. Bu efsaneyi Nazilli'de dinlemiştir.

3. **Tortum.**

Bu efsaneyi Erzurum'un Tortum ilçesine bağlı Uzundere bucağı ilkokulu öğretmenlerinden Mehmet

Kardeş 6 Haziran 1973 tarihinde göndermiştir. M. Kardeş Uzundere'de 12 Şubat 1935'te doğmuştur.

4. **Kes Doğan.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 2. sınıf öğrencisi Şaban Abuşoğlu'dan 28 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. Ş. Abuşoğlu Sivas'ın Divriği ilçesinde 1954'te doğmuştur.

5. **İstanbul'un Kuruluşu.**

Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Metin Kocakaya'dan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. M. Kocakaya Denizli'nin Sarayköy ilçesinde 1957'de doğmuştur.

X.

1. **Gelin Geldi Gölü.**

Erzurum, Kapıları ve Efsaneleri. Hüyük (Ankara), Yıl: 1, nr. 2, Kasım 1965, s. 19.

2. **Balıklı Göl.**

Kenan Özmen, Söğütlü Kötü Folkloru ve Etnoğrafyası. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Erzurum, 1973, s. 60 ve 63. Bu efsaneyi Hatice Utanç anlatmıştır. H. Utanç (1904) ev kadını olup okuryazarlığı yoktur. Efsanenin sonundaki değişik şekli ise Neşet Gülüm anlatmıştır. N. Gülüm (1910) çiftçi olup okuryazarlığı yoktur.

3. **Bingöl.**

Bingöl İl Yıllığı 1967 YY, ty, Gürsoy Matbaacılık Şirketi, s. 56.

4. **Bingöller ve Kuş Gölü.**

Bkz. X, 3, s. 57.

XI.

1. **Erengüruh Dağı, Yatağan ve Hasanşeyh Köyleri.**

Mustafa Ataman, Erengüruh Dağı. Türk Folklor Araştırmaları, c. 12, nr. 229, Ağustos 1968, s. 5025-26.

2. Keçeci Köyü.
Bkz. III, 9.

3. Üçler.
Bkz. V, 7, s. 78-79.

XII.

1. Kurşunçavuş.

Bu efsaneyi makine mühendisi Sıtkı Y. Köseoğlu asteğmen olarak vazife yaparken adı geçen köyde Mayıs 1973'te dinlemiştir. S. Y. Köseoğlu Mersin'de 1943'te doğmuştur.

2. Celâl Baba.
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1. sınıf öğrencisi Gündüz Atbaş'tan 18 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. G. Atbaş Kars'ın Arpaçay ilçesinde 1953'te doğmuştur.

3. Çökelez Dağı.
Bu efsane Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. sınıf öğrencisi Ahmet Faik Sabuncu'dan 12 Kasım 1975 tarihinde derlenmiştir. A. F. Sabuncu Denizli'nin Çal ilçesinde 1954'te doğmuştur.